

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Економіко-гуманітарний інститут, факультет економіки та управління
(повне найменування інституту, факультету)

кафедра менеджменту
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проєкту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему Інвестування розвитку регіону як засіб забезпечення
його соціально-економічної безпеки

Виконав: студент(ка) 2 курсу, групи 319м

Спеціальності 281 «Публічне управління
та адміністрування»
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)
«Регіональне управління»

Лавріненко В. О.

(прізвище та ініціали)

Керівник Нечаєва І. А.

(прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Інститут, факультет Економіко-гуманітарний інститут, факультет
економіки та управління

Кафедра менеджменту

Ступінь вищої освіти магістр

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

(код і найменування)

Освітня програма (спеціалізація) «Регіональне управління»

(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« _____ » _____ 20 ____ року

ЗАВДАННЯ
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Лавріненку Вадиму Олексійовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Інвестування розвитку регіону як засіб забезпечення
його соціально-економічної безпеки

керівник проєкту (роботи) Нечаєва Ірина Анатоліївна, кандидат
економічних наук, доцент кафедри менеджменту

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від « _____ » _____ 20 ____ року № _____

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 23.11.2020

3. Вихідні дані до проєкту (роботи): нормативно-правові акти України, документи
регіональних органів влади, дані Державної служби статистики України та Головного
управління статистики у Запорізькій області, дані періодичних видань, ресурси мережі
Internet вільного доступу

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
1 Теоретико-методологічні засади інвестування розвитку регіону з метою
забезпечення його соціально-економічної безпеки; 2 Аналіз особливостей та стану
забезпечення соціально-економічної безпеки Запорізького регіону; 3 Розробка
програми підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
20 рисунків, 19 таблиць

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Прийняв виконане завдання
1	Нечаєва І. А., доц. каф. «Менеджмент»	13.03.2020	29.05.2020
2	Нечаєва І. А., доц. каф. «Менеджмент»	29.05.2020	18.09.2020
3	Нечаєва І. А., доц. каф. «Менеджмент»	18.09.2020	10.10.2020
4	Журавель С. М., ст. викл. каф. ОПіНС	19.10.2020	19.10.2020
Нормо контроль	Панкова А. Ю., доц. каф. Менеджмент»	19.10.2020	26.10.2020

7. Дата видачі завдання «_____» _____20__ року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Організаційне зібрання щодо термінів подання магістерської роботи та методики її виконання	02.03.2020	
2	Вибір теми	13.03.2020	
3	Затвердження переліку тем магістерських робіт на кафедрі	13.03.2020	
4	Огляд та опрацювання наукової та спеціальної літератури з теми	Постійно	
5	Наказ Ректора НУ «Запорізька політехніка» про затвердження тем магістерських робіт		
6	Видача завдання до магістерської роботи	13.03.2020	
7	Розробка робочого плану магістерської роботи за узгодженням з науковим керівником	23.03.2020	
8	Написання 1 розділу та представлення його на кафедрі в друкованому вигляді	29.05.2020	
9	Написання 2 розділу та представлення його на кафедрі в друкованому вигляді	18.09.2020	
10	Написання 3 та 4 розділів та представлення їх на кафедрі в друкованому вигляді та чорнового варіанту роботи в цілому	19.10.2020	
11	Нормоконтроль	26.10.2020	
12	Попередньої захист магістерської роботи	02.11.2020	
13	Подання роботи на кафедрі в остаточному чистовому оформленні	23.11.2020	
14	Захист магістерської роботи перед ЕК	22-24.12.2020	

Студент(ка)

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота «Інвестування розвитку регіону як засіб забезпечення його соціально-економічної безпеки»: с. 126, 20 рис., 19 табл., 107 джерел.

Об'єктом дослідження є процес управління регіональною інвестиційною діяльністю в умовах забезпечення соціально-економічної безпеки.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти, методи й механізми інвестування розвитку регіону як засобу забезпечення його соціально-економічної безпеки.

Мета дослідження - розробка програми підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону.

Методи дослідження: теоретичне узагальнення; структурно-логічний метод; статистичний аналіз; SWOT-аналіз; графічне представлення результатів дослідження.

Результати та їх новизна. За результатами дослідження розглянуто теоретико-методологічні засади інвестування розвитку регіону, проведено аналіз особливостей та стану забезпечення соціально-економічної безпеки Запорізького регіону, надані рекомендації з розробки програми підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону.

Значущість роботи і висновки. Вдосконалення регіональної інвестиційної діяльності дозволить підвищити рівень соціально-економічної безпеки регіону, яка в свою чергу забезпечить гарантований захист національних інтересів, соціально та економічно спрямований розвиток в цілому навіть при найнесприятливіших умовах розвитку зовнішніх і внутрішніх процесів.

Ключові слова: РЕГІОН, РОЗВИТОК РЕГІОНУ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

ЗМІСТ

Завдання на магістерську роботу

Реферат

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	11
1.1. Розвиток регіону: сутність і методологічна основа.....	11
1.2. Дефініції економічної категорії «соціально-економічна безпека», її об'єкти та чинники забезпечення.....	21
1.3. Роль та значення інвестування розвитку регіону в процесі забезпечення його соціально-економічної безпеки.....	31
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ.....	38
2.1. Стратегія розвитку Запорізького регіону: цілі та критерії розвитку.....	38
2.2. Інвестиційне забезпечення розвитку Запорізького регіону.....	49
2.3. Оцінка рівня соціально-економічної безпеки Запорізького регіону.....	58
Висновки до розділу 2.....	65
РОЗДІЛ 3 РОЗРОБКА ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ.....	67
3.1. Послідовність розроблення програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону.....	67
3.2. Удосконалення підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону.....	74

3.3. Напрями вдосконалення регіональної інвестиційної діяльності. Вибір інструментів інвестування розвитку регіону в контексті забезпечення його соціально-економічної безпеки.....	82
Висновки до розділу 3.....	90
РОЗДІЛ 4 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.....	92
4.1. Аналіз потенційних небезпек.....	92
4.2. Заходи по забезпеченню безпеки.....	94
4.3. Заходи з виробничої санітарії і гігієни праці.....	97
4.4. Заходи безпеки у надзвичайних ситуаціях.....	102
4.4.1. Заходи з пожежної безпеки.....	102
4.4.2. Порядок проведення і забезпечення евакуації робітників, службовців промислового об'єкта та населення.....	104
Висновки до розділу 4.....	109
ВИСНОВКИ.....	111
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	115
ДОДАТКИ.....	126
Додаток А.....	126

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасних умовах глобалізації все більшого значення набувають проблеми розвитку регіонів. Світова практика свідчить, що стійкість та життєздатність держави у значній мірі залежить від рівня соціально-економічної безпеки її адміністративно-територіальних одиниць, що забезпечується достатнім обсягом інвестування їх розвитку. Створення сприятливого інвестиційного клімату в регіоні та активізація інвестиційної діяльності прискорює регіональний розвиток, забезпечує якісне економічне зростання. Для кожного регіону України характерні свої особливості та тенденції соціально-економічного розвитку. У зв'язку із цим важливого значення набуває моніторинг сучасного стану інвестування з метою виявлення основних проблем, пов'язаних з надходженням інвестицій, та пошуку напрямів їх вирішення.

В економічній науці дослідженням сучасних тенденцій та проблем інвестування регіонів з метою забезпечення їх соціально-економічної безпеки присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Так, питання інвестування економіки регіонів розглядаються в роботах таких вчених, як Д. Григоренко [19], С. Іщук, Р. Квасницька [39], Г. Корепанов, О. Кузьменко [47], О. Кульганік [48], О. Лендел [50], Є. Мордань [58], М. Мороз [59], А. Нечипоренко [68], Ю. Опанасюк [71], Л. Петренко [78], В. Поєдинок [80], Д. Серебрянська [94], Г. Сидор, Н. Скоробогатова [97], С. Ткач, В. Чернишев [104], В. Шелупина.

Питаннями дослідження соціально-економічної безпеки регіонів займалися Л. Акімова [2], Р. Білик [5], О. Бондаревська [6], В. Буколова [7], О. Вишневська [11], Л. Гришина [20], М. Денисенко [26], М. Кальницька [38], В. Кириленко [41], Л. Ковальська, Г. Козаченко, В. Кириленко [41], П. Ляшенко [52], А. Малишкін [55], Т. Момот [103], Г. Назарова [60], Ю. Роботін [87], Л. Сатир [91], С. Синиця [95], С. Фімяр [102]. Однак, подальшої розробки та

систематизації потребують підходи до оцінки соціально-економічної безпеки регіонів та обґрунтування нових інструментів регіональної інвестиційної діяльності, що й зумовило вибір теми дослідження, його мету та завдання.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка програми підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- дослідити сутність та методологічну основу розвитку регіону;
- проаналізувати дефініції економічної категорії «соціально-економічна безпека», її об'єкти та чинники забезпечення;
- охарактеризувати роль та значення інвестування розвитку регіону в процесі забезпечення його соціально-економічної безпеки;
- дослідити цілі та критерії розвитку Запорізького регіону;
- проаналізувати стан інвестиційного забезпечення розвитку Запорізького регіону;
- здійснити оцінку рівня соціально-економічної безпеки Запорізького регіону;
- розробити послідовність формування програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону;
- удосконалити підходи до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону;
- обґрунтувати напрями вдосконалення регіональної інвестиційної діяльності та здійснити вибір інструментів інвестування розвитку регіону в контексті забезпечення його соціально-економічної безпеки.

Об'єкт дослідження – процес управління регіональною інвестиційною діяльністю в умовах забезпечення соціально-економічної безпеки.

Предмет дослідження – теоретичні та прикладні аспекти, методи й механізми інвестування розвитку регіону як засобу забезпечення його соціально-економічної безпеки.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі

дослідження застосовані такі загальнонаукові методи: теоретичне узагальнення – для всебічного вивчення процесів розвитку регіону; структурно-логічний аналіз – для систематизації методичних підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону; статистичний аналіз - для дослідження стану інвестиційного забезпечення розвитку Запорізького регіону та оцінки рівня його соціально-економічної безпеки; SWOT-аналіз та логічний метод - при формуванні висновків щодо зміцнення соціально-економічної безпеки та удосконалення інвестиційної діяльності; графічне представлення результатів дослідження.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України та документи регіональних органів влади, дані Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Запорізькій області.

Перелік сформованих компетентностей. У результаті написання магістерської дипломної роботи сформовані:

- концептуальні знання, набуті у процесі навчання, включаючи знання щодо оцінювання рівня соціально-економічної безпеки регіону;
- уміння розв’язувати складні непередбачувані завдання і проблеми у сфері управління регіональною інвестиційною діяльністю;
- здатність зрозуміло донести висновки щодо результатів власного дослідження.

Новизна роботи. За результатами дослідження розглянуто теоретико-методологічні засади інвестування розвитку регіону, проведено аналіз особливостей та стану забезпечення соціально-економічної безпеки Запорізького регіону, надані рекомендації з розробки програми підвищення рівня соціально-економічної безпеки регіону.

Апробація результатів магістерської дипломної роботи. Основні результати магістерського дослідження висвітлено в статті на тему: «Сучасний стан інвестування в економіку Запорізького регіону в контексті зміцнення його соціально-економічної безпеки», яка оприлюднена у фаховому виданні

«Інвестиції: практика та досвід».

Результати магістерської роботи пройшли апробацію на конференції «Тиждень науки – 2020» з тезами на тему «Інвестування: сутність, цілі, види, напрямки» [66].

В роботі використані дослідження та доробки, що є результатом участі в студентському конкурсі з вирішення професійних етичних дилем фінансової та інвестиційної діяльності «Ethics Challenge CFA Society Ukraine».

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (107 найменувань), додатків. Основний зміст роботи викладений на 126 сторінках друкованого тексту та проілюстровано 19 таблицями, 20 рисунками.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Розвиток регіону: сутність і методологічна основа

В сучасних умовах глобалізації, з кожним роком проблеми розвитку регіонів набувають все більшого значення. Світова практика показує, що держава є стійкою та життєздатною лише в умовах, коли її суб'єкти, в тому числі, адміністративно-територіальні одиниці є політично стабільними, а також соціально-економічно розвинутими.

В свою чергу, науковці та політики все частіше стверджують, що розвиток окремих регіонів прямо пропорційно впливає на розвиток економіки країни в цілому. Саме тому стрімко зростає необхідність вивчення особливостей та можливостей розвитку регіонів.

Перш, ніж перейти до розгляду економічної категорії «розвиток регіону», необхідно розглянути сутність кожного елемента зазначеної категорії окремо.

Поняття «регіон» походить від латинського слова «region», що у перекладі означає «територію, яка за сукупністю явищ або ознак відрізняється від інших територій і характеризується єдністю, взаємозв'язком елементів, що її складають [28].

З плином часу поняття «регіон» почало ускладнюватись та набуло більш широкого значення. На сьогоднішній день визначення про те, що «регіон» - це лише адміністративно-територіальна одиниця держави є не зовсім коректним, адже, існує багато підходів та поглядів до визначення даного поняття (табл. 1.1).

На основі розглянутих підходів до визначення поняття «регіон», можна прийти до висновку, що не існує єдиної точки зору на зміст даного поняття.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «регіон»

№	Підхід до визначення поняття «регіон»	Сутність
1	2	3
1	Системний	Визначає регіон як систему, в якій всі її елементи взаємопов'язані між собою. До такого визначення схиляються В. Більчак, О. Войтик та інші [4; 13]
2	Комплексний	Визначає регіон в якості окремого комплексу соціально-економічної спільності, самостійної величини, що є частиною території країни. Прихильники даного підходу Д. Світлична, С. Тульчинська та інші [92; 100]
3	Адміністративно-територіальний	Визначає регіон як суб'єкт держави, територіальне утворення з чіткими адміністративними кордонами. Прихильниками даного підходу Д. Купрієнко, Ю. Дем'янюк, О. Діденко та інші [49]
4	Територіально-господарський	Даний підхід визначає регіон як частину території, області, місцевості, країни, де існують зв'язки між суб'єктами господарювання. До такого визначення схиляються А. Добринін, Е. Алаєв, М. Некрасов та інші [40]
5	Географічний	Визначає регіон як частину суходолу, земної поверхні, місцевості, якій наявні географічні кордони. Прихильники: В. Дергачова, О. Топчієв [27]
6	Соціальний	Визначає регіон як соціально-економічну територіальну одиницю, яка поєднує в собі економіко-географічні, соціальні та політичні фактори розвитку. Прихильники: Н. Верхоглядова, І. Олініченко та інші [9]
7	Зовнішньополітичний	За цим підходом не існує сталого визначення «регіон». Часто під цим терміном розуміють сукупність країн, що мають спільний фактор: географічний (Ближній Схід, Центральна Європа); господарська діяльність чи природні ресурси (Червоне море, Донбаський регіон); культурний (релігія, етнічні ознаки). Такого підходу дотримуються фахівці-міжнародники.
8	Культурний	Розуміють територію, що необхідна для здійснення людської життєдіяльності, якій наявний культурний аспект та здійснюється ментальна самоідентифікація людини. Прихильники: Я. Верменич, С. Саханенко [43]
9	Нормативно-правовий	Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» зазначає: «Регіон – територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» [85]

При визначенні поняття регіон, незалежно від сфери його використання, потрібно обов'язково враховувати, що ключовим елементом є територіальна цілісність, яка характеризується комплексом властивих їй ознак: структурою

економіки, розвинутими внутрішніми зв'язками, концентрацією населення, певною соціальною, економічною, інституціональною інфраструктурою, місцевими органами територіального управління тощо [63].

Окремо розглянемо сутність поняття «розвиток». Академічний тлумачний словник української мови розкриває термін наступним чином: «Розвиток – це процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого» [1].

Також в науковій літературі зустрічаються наступні визначення даного поняття:

– «незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів» [101, с. 555];

– «перехід від одного буття до іншого, причому наступний стан буття буде іншим за попередній за кількісними або якісними характеристиками» [79, с. 31];

– «закономірний процес переходу кількісних змін в якісні, протягом якого відбувається переміщення предметів та явищ від низького до вищого, від старого до нового» [93, с. 16];

– «збільшення ефективності, можливостей, потенціалу, властивостей, тобто якісних параметрів, як при кількісному зростанні, так і без нього» [10, с. 63].

Враховуючи вищевикладене, можна перейти до розгляду наступної дефініції «розвиток регіону». Науковці по різному підходять до трактування цього поняття. Так, з точки зору К. Мезенцева воно означає «якісну зміну в часі станів просторової організації людської діяльності у регіоні», за А. Мельничуком, регіональний розвиток є «...сукупністю позитивних науково обґрунтованих структурних і функціонально-територіальних змін соціально-економічної та екологічної діяльності людей за певний відрізок часу», Г. Підгрушний регіональний розвиток трактує як «комплексний багатомірний структурно трансформаційний процес» [42, с. 9].

Згідно Закону України «Про засади державної регіональної політики» регіональний розвиток – це «процес соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах» [82].

На сьогоднішній день під терміном «розвиток регіону» визначається будь-яка прогресивна зміна окремого регіону. Даний процес відбувається шляхом зміни ряду економічно-соціальних параметрів. Таким чином, говорячи про розвиток регіону, розуміють передусім його соціально-економічний розвиток.

Основою розвитку регіону вважається економічний розвиток, головною метою якого є покращення якості життя населення. Економічний розвиток виступає важливою ціллю для будь-якого суспільства, але його не можна розглядати окремо від розвитку соціального. Можна сказати, що існування одного параметру неможливе без іншого, адже рівень економіки регіону визначає його соціальний аспект. Без розвитку економічної активності складно здійснити великі зміни в суспільстві, підвищити рівень добробуту населення. Тобто розвиток економіки в цілому створює передумови для розвитку соціуму.

Розвиток регіону завжди підпорядковується встановленим цілям, серед яких найчастіше зустрічаються наступні: зростання рівня доходів, покращення якості освіти та охорони здоров'я, зниження рівня бідності, покращення стану навколишнього середовища, зростання культурного життя тощо. З точки зору Ю. А. Работіна, процес соціально-економічного розвитку включає три найважливіші складові [87, с. 27]:

- підвищення доходів, поліпшення здоров'я населення і підвищення рівня його освіти;
- створення умов, сприяючих зростанню самоповаги людей у результаті формування соціальної, політичної, економічної та інституційної систем, орієнтованих на пошану людської гідності;
- збільшення свободи людей, зокрема їх економічної свободи.

Соціально-економічний розвиток регіону вважається вимірною

категорією та визначається завдяки комплексу економічних та соціальних показників. Класифікація економічних показників, здійснена за матеріалами наукових досліджень [52; 79], представлена в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Показники економічного розвитку регіону

№	Виробничо-економічні	Структурні	Інвестиційні	Інституціональні перетворень	Зовнішньоекономічні	Науково-інноваційні
1	2	3	4	5	6	7
1	Місце регіону за обсягами виробництва ВДВ серед інших регіонів	Частка регіону у загальнодержавному виробництві ВДВ	Частка регіону у загальнодержавних обсягах інвестицій в основний капітал	Частка продукції державних підприємств у загальних обсягах виробництва промислової продукції	Частка регіону у загальнодержавних обсягах експорту та імпорту	Частка загального обсягу фінансування НТР у ВДВ
2	Виробництво ВДВ на душу населення	Частка проміжного споживання у випуску	Індекс інвестицій в основний капітал	Частка продукції МП у загальних обсягах виробництва продукції	Частка експорту у ВДВ	Частка зайнятих у науці в загальній кількості зайнятих
3	Сума фінансового результату від звичайної діяльності та з/п на 1 зайнятого	Частка сільського господарства у ВДВ регіону	Обсяг інвестицій в основний капітал в розрахунку на душу населення	Кількість малих підприємств на 10000 населення	Індекс експорту	Коефіцієнт зносу основних фондів у промисловості
4	Індекс виробництва ВДВ	Частка промисловості у ВДВ регіону	Частка регіону у загальнодержавному обсязі іноземного інвестування		Експорт та імпорту на душу населення	Індекс впровадження нових прогресивних технологічних процесів

1	2	3	4	5	6	7
5	Індекс виробництва промислової продукції		Індекс іноземних інвестицій			Індекс освоєння виробництва нових видів продукції
6	Індекс виробництва с/г продукції		Обсяг ПІІ у розрахунку на душу населення		Частка імпорту у ВДВ	
7			Частка сукупних інвестицій у ВДВ		Індекс імпорту	

Економічний розвиток регіону зумовлений його природними ресурсами, засобами виробництва, обсягами інвестицій, трудовим та науково-технічним потенціалом тощо.

Поряд з економічними показниками, важливу роль відіграють й соціальні показники розвитку регіону. Соціальний розвиток регіону зумовлений комплексом соціальних показників, основу яких складає цілеспрямована діяльність людей. Дана група показників представлена нижче в таблиці 1.3 [3; 51].

Таблиця 1.3

Показники соціального розвитку регіону

№	Життєвий рівень населення	Соціальна забезпеченість	Демографічна ситуація	Стан трудових ресурсів
1	2	3	4	5
1	Грошові доходи на душу населення	Забезпечення житлом на душу населення	Коефіцієнт народжуваності	Рівень зайнятості
2	Середньомісячна заробітна плата	Забезпеченість лікарями на одного жителя	Коефіцієнт смертності	Рівень офіційного безробіття
3	Середньомісячна пенсія	Забезпеченість лікарняними ліжками на одного жителя	Природний приріст населення	Рівень безробіття за методологією МОН

1	2	3	4	5
4	Співвідношення середньодушових доходів та прожиткового мінімуму	Платні послуги на душу населення	Коефіцієнт дитячої смертності	Демографічне навантаження
5	Співвідношення доходів та видатків	Кількість місць в дошкільних закладах на 100 дітей відповідного віку	Очікувана тривалість життя	Навантаження на одне вільне робоче місце
6	Рівень бідності	Кількість учнів загальноосвітніх шкіл на 10 000 населення	Міграційне сальдо	
7	Роздрібний товарообіг на душу населення	Кількість студентів ВНЗ на 10000 населення		
8		Коефіцієнт злочинності		

В залежності від співвідношення регіональних показників розрізняють асиметричний, гармонійний і нейтральний типи регіонального розвитку [68, с. 28].

Асиметричний або дисгармонійний - тип регіонального розвитку, що характеризується таким рівнем показників, при якому високі показники продовжують зростати, а низькі показники продовжують падати з часом, таким чином посилюючи відставання від високих показників.

Гармонійний (симетричний) - тип регіонального розвитку, при якому розрив у рівні регіональних показників скорочується.

Нейтральний - тип розвитку, при якому співвідношення у рівні регіональних показників протягом періоду залишається незмінним.

Проводячи соціально-економічну політику, будь-яка країна спирається перш за все на власні фінансові, матеріальні, трудові ресурси і, в переважній більшості випадків, стикається з проблемою нерівномірного забезпечення цими ресурсами. Тому в державі можуть спостерігатися відмінності в розвитку регіональної ринкової економіки.

Повна схожість в регіональному розвитку неможлива. Це обумовлено впливом численних факторів, таких як рівень забезпеченості природними і трудовими ресурсами, природно-кліматичні умови, розвиненість інфраструктури, рівень оснащення виробництв і менталітет населення.

Зазвичай, кожен регіон тяжіє до створення своєї моделі соціально-економічного розвитку. Цей процес триває певний період, в результаті якого, формується властива для кожного регіону спеціалізація.

Одні регіони можуть бути фінансовими та інтелектуальними центрами країни; інші - видобувними центрами, де зосереджено головне матеріальне багатство; треті - агропромисловими центрами; четверті є промисловими центрами.

За рівнем та темпами розвитку виділяють наступну класифікацію регіонів [62, с. 44]:

- розвинуті – мають високі показники соціально-економічного розвитку і стабільні темпи росту (більше 100%) за основними показниками за останні роки;
- ті, що розвиваються – мають показники соціально-економічного розвитку нижче середнього по країні, але мають високі (більше 100%) темпи росту за останні роки;
- депресивні – мають показники соціально-економічного розвитку вище середнього по країні, але темпи росту зменшуються за останні роки;
- відсталі (кризові) – мають низькі показники соціально-економічного розвитку та негативну динаміку росту за останні роки.

З метою уникнення негативного впливу нерівномірності розвитку регіонів на економіку країни в цілому, можливе застосування парадигми або концепції «сталого розвитку регіону».

Концепція сталого розвитку передбачає динамічний процес позитивних змін, що забезпечують збалансованість економічного, соціального та екологічних аспектів. Сталий розвиток має бути направлений на досягнення

високої якості життя населення та характеризуватися позитивною динамікою соціально-економічних показників.

Термін «сталий розвиток» було прийнято у 1992 р. на конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку, і представлено в доповіді «Наше спільне майбутнє»: «сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби нинішніх поколінь, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби» [33, с. 196]. Перехід до сталого розвитку регіону базується на стабільному розвитку економіки.

Особлива роль забезпечення сталого розвитку регіону обґрунтована тим, що фактори, які впливають на здоров'я людей, стан природного середовища та рівень соціально-економічного розвитку, діють на конкретній території [45].

Сталий розвиток регіону забезпечується завдяки рівновазі між соціально-економічними та природно-екологічними факторами. На рис. 1.1 зображені основні фактори, що впливають на сталий розвиток регіону в сучасних умовах [18; 87].

Рис. 1.1. Основні фактори сталого розвитку регіону

Джерело: розроблено автором на основі даних [18; 87]

До економічних факторів відносять: стабільність бюджету регіону, незалежність від дотацій з державного бюджету, участь регіону в державних програмах, участь в національних проектах та стратегіях розвитку регіонів,

стан банкової та страхової системи регіону тощо.

Соціальні фактори включають: стан наукових та освітніх закладів; наявність кваліфікованих трудових ресурсів; кількість робочих місць; стан системи охорони здоров'я; робота закладів культури і мистецтва; діяльність спілок (екологічних, студентських, профспілок тощо); міжнаціональні та міжрелігійні відносини.

До промислових факторів відносять: наявність в регіоні природних ресурсів; наявність засобів виробництва; незалежність регіону від монополій електро-, теплоенергетики тощо.

Фактори інфраструктури - це наявність і поточний стан в регіоні автомобільних доріг, залізниць, аеропортів, річкових та морських портів; рівень телефонного зв'язку, телекомунікацій; доступ до інтернету; стан ринкової інфраструктури.

До екологічних факторів відносять: природно-кліматичні умови в регіоні; техногенні забруднення; забруднення повітря, води, ґрунту тощо.

Фактори продовольчої безпеки включають: розвиток сільського господарства в регіоні; стан агропромислового комплексу; наявність переробних підприємств; стан торгівельної мережі тощо.

До факторів регіонального маркетингу відносять: рівень пізнаваності регіону; наявність брендів регіону; проведення національних, регіональних змагань, свят, ярмарок.

Таким чином, під соціально-економічним розвитком регіону слід розуміти динамічний процес позитивних кількісних та якісних змін, які призводять до зростання економіки та рівня життя населення регіону. Соціально-економічний розвиток регіону зумовлений його природними ресурсами, географічним положенням, засобами виробництва, обсягами інвестицій, трудовим та науково-технічним потенціалом.

1.2. Дефініції економічної категорії «соціально-економічна безпека», її об'єкти та чинники забезпечення

Проблема безпеки будь-якого суспільства завжди була надзвичайно актуальною. При цьому виокремлюють наступні її аспекти: демографічний, економічний, соціальний, духовний, екологічний, інформаційний тощо. Разом з тим, очевидно, що на перший план виходить проблема саме соціально-економічної безпеки, як сукупності перерахованих вище видів безпеки.

Термін «соціально-економічна безпека» з'явився досить недавно, хоча згадка про безпеку сягає своїм корінням у давні часи. Людина живе в оточенні різних загроз і небезпек, які існують як всередині людського співтовариства, так і поза ним. В усі часи забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави виступало актуальною проблемою. Це простежується в працях великих мислителів минулого і вчених різних галузей знання сьогодення. Традиційно історія вивчення появи та розвитку того чи іншого наукового знання, тієї чи іншої наукової категорії починається з епохи Античності, представленої в працях таких відомих мислителів як Сократ, Платон, Аристотель та ін. У цьому зв'язку слід сказати, що, наприклад, Платон розробив системну концепцію безпеки, що «засновується на поясненні наявності об'єктивного взаємозв'язку безпеки особистості й держави, який визначається моральною природою людської суті» [37, с. 8].

Сучасні підходи до поняття «безпека» з'явилися порівняно недавно - в ХХ столітті. Багато в чому це обумовлено війнами, революціями, різким зростанням небезпеки техногенних і екологічних катастроф. В результаті цього в розумінні поняття «безпека» відбувся зсув акцентів з окремого індивідуума (особистості) на суспільство, державу, а її забезпечення стало пріоритетом державної політики.

Згідно Тлумачного словника французької мови Робера, термін «безпека» бере свій початок з 1190 року, де він мав значення спокійного, збалансованого

стану духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-яких загроз. Дане визначення вказує на те, що від самого початку фахівці при визначенні поняття «безпека» посилалися саме до інтересів людей та їх соціальних потреб. Лексично ж термін «безпека» використовується як протиставлення небезпеки. Тлумачний словник В. Даля дає наступне визначення: «Безпека – відсутність небезпеки, збереження, надійність» [99].

З плином часу трактування безпеки розширилося і отримало значення стану, ситуації спокою, яка з'являється в результаті відсутності реальної небезпеки (як фізичної, так і психологічної), а також матеріальних, економічних, політичних, соціальних умов, органів і організацій, відповідальних за створення даної ситуації як сприятливої. Національна безпека включає безпеку особистості, безпеку держави та безпеку суспільства [46, с. 104] (рис. 1.2).

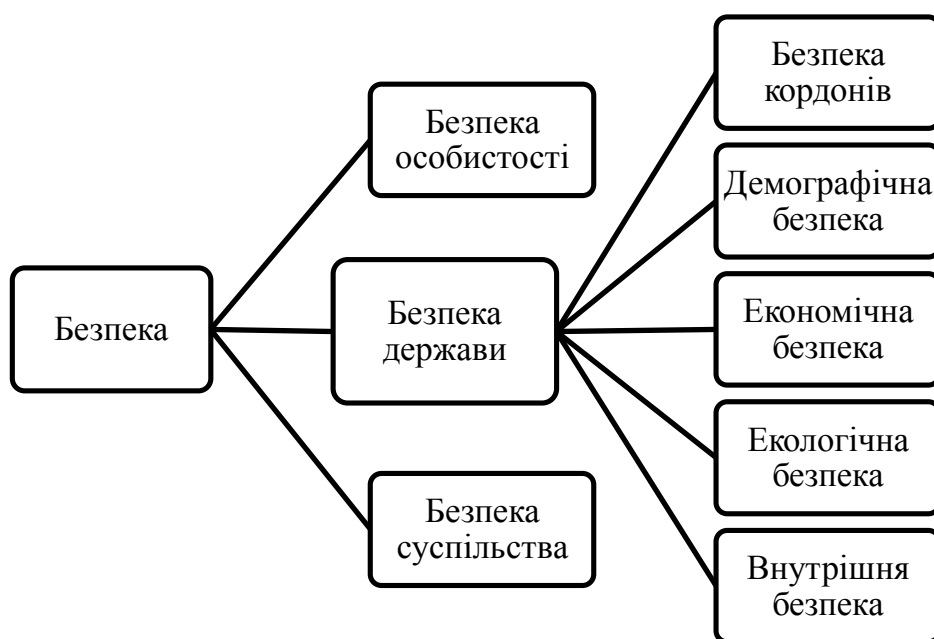

Рис. 1.2. Декомпозиція поняття безпека

Джерело: розроблено автором на основі даних [46]

З точки зору Т. В. Момот, безпека особистості формується через комплекс правових і моральних норм, суспільних інститутів і організацій, за допомогою яких вона розвивається і реалізується соціально, не зазнаючи протидії з боку держави та суспільства. Безпека держави та її територій

(регіонів) досягається шляхом застосування ефективного механізму управління й координації діяльності політичних сил і громадських груп, а також дієвих інститутів їхнього захисту. Безпека суспільства передбачає наявність суспільних інститутів, норм, розвинених форм суспільної свідомості, що дають змогу реалізувати права і свободи всіх груп населення та протистояти діям, які призводять до розколу суспільства, зокрема і з боку держави [103, с. 14].

Отже, безпека - це «складне суспільне явище, яке має прояв у суспільному житті в різних якостях, зокрема, як суспільні потреби та інтереси, суспільні відносини, процес та як соціальна функція» [46, с. 104].

Соціальна безпека – це «стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз». Об'єктами соціальної безпеки є всі основні елементи соціальної системи: особистість, соціальна група, соціальна спільність [38, с. 567].

Соціальна безпека являє собою властивість соціальної системи, а соціальна політика – це заходи, спрямовані на поліпшення якості функціонування соціальної системи, в тому числі і на поліпшення забезпечення соціальної безпеки.

Стосовно поняття «економічна безпека» можна абсолютно точно стверджувати, що визначення наукової категорії воно отримало на початку ХХ століття. Це було пов'язано з безліччю кризових ситуацій, що обтягували національні та світову економіки.

Президент США Т. Рузвельт у 1904 році створив федеральний комітет з економічної безпеки, оскільки в повній мірі усвідомив необхідність державного регулювання економіки. Він відмовився від популярної в той час практики невтручання держави в економічне життя. Саме це і стало першим кроком класичної капіталістичної держави до впорядкованого вирішення соціально-економічних проблем своїх громадян для збереження соціально-економічної безпеки держави [26, с. 17]. Саме Т. Рузвельт у 1904 р. ввів поняття

«економічної безпеки» в сферу наукового аналізу, що доповнювало і розширювало загальне поняття безпеки.

На думку зарубіжних вчених, економічна безпека держави обумовлюється, перш за все, необхідністю забезпечення її суверенітету в прийнятті рішень, що стосуються як внутрішніх питань, так і міжнародного становища; збереженням економічної самостійності країни і підтриманням, а також подальшим підвищенням досягнутого рівня життя населення. Врахування цих обставин проглядається в більшості визначень. Так, багато західних фахівців вважають, що економічна безпека держави характеризується двома найважливішими ознаками:

- здатністю проводити власну економічну політику незалежно від інших держав;
- здатністю держави підтримувати досягнутий рівень життя населення і забезпечувати його подальше підвищення.

Економічна безпека країни є основою державності і складається із сукупності економічної безпеки її регіонів.

У словнику економічних термінів вказано : «Економічна безпека регіону – це насамперед здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури» [11, с. 9]. Об'єктом економічної безпеки регіону є територія регіону, економічна і соціальна інфраструктура даної території.

Отже, поєднуючи два поняття «соціальна» та «економічна» безпека, можна сказати, що соціально-економічна безпека - це такий стан економіки та інститутів влади, який забезпечує гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому навіть при найнесприятливіших умовах розвитку зовнішніх і внутрішніх процесів. Зокрема, об'єктами соціально-економічної безпеки вважають соціально-економічні системи різного рівня: держава, регіон та підприємство [71].

Основними показниками для визначення соціально-економічної безпеки регіону є:

- ВРП (з урахуванням паритету купівельної спроможності) на душу населення в порівнянні зі середньостатистичним значенням;
- частка в промисловому виробництві машинобудування;
- ступінь зношеності основних засобів;
- частка зайнятих на малих підприємствах у загальній чисельності зайнятих в економіці;
- тривалість життя населення;
- коефіцієнт природного приросту населення (на 1000 населення);
- співвідношення середньодушових доходів і прожиткового мінімуму в порівнянні із середньостатистичним значенням;
- рівень безробіття;
- обсяг інвестицій в основний капітал;
- витрати на наукові дослідження в % до ВРП тощо.

Особливу роль у формуванні соціально-економічної безпеки регіону відіграють чинники, що визначають його специфіку:

- географічне положення регіону (площина, яку займає територія, чи має виходи до моря чи кордонів);
- галузі господарської спеціалізації регіону (промисловість, лісове господарство, сільське господарство, енергетика, туризм і т. д.);
- транзитність території (наявність авіаційних, морських, автомобільних, залізничних та трубопровідних шляхів сполучення);
- соціально-економічні зв'язки між регіонами (орієнтація регіону на внутрішній або зовнішній ринок, зв'язки з основними ринками збуту, залучення інвестицій);
- природно-ресурсний потенціал (родовища газу, нафти, золота, алмазів, забезпеченість ресурсами для бюджетоутворюючих галузей, сприятливі або несприятливі кліматичні умови);

- рекреаційний потенціал (заповідні зони, наявність об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО);
- стан навколишнього середовища;
- демографічний стан, рівень якості життя (середня тривалість життя; стан здоров'я населення; середня і мінімальна оплата праці у зіставленні з прожитковим мінімумом, міграційні процеси тощо);
- рівень державної підтримки регіону.

Будь-який своєчасно нерегульований чинник, який створює негативний вплив на соціально-економічні процеси, може створити загрозу економічній безпеці регіону. До основних загроз соціально-економічній безпеці в макроекономічному розрізі зазвичай відносять [2]:

- скорочення ВВП і зниження інвестиційної та інноваційної активності;
- виснаження природних ресурсів, переважання в експортних поставках паливно-сировинної та енергетичної складової;
- соціальне розшарування суспільства і девальвація його духовних цінностей;
- криміналізація суспільних відносин в економічній діяльності;
- збільшення ризиків, пов'язаних з катастрофами техногенного характеру, і ослаблення державного нагляду і відсутність ефективних правових і економічних механізмів попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій у господарській діяльності і т. д.

На рис. 1.3 представлені найбільш суттєві загрози соціально-економічній безпеці, до яких призводить дія дестабілізуючих факторів.

Отже, причинами виникнення і розвитку кризових ситуацій, що викликають загрози соціально-економічній безпеці території, виступають різні зовнішні і внутрішні чинники.

Рис. 1.3. Загрози соціально-економічної безпеки

Джерело: розроблено автором на основі даних [2]

На фактори зовнішнього середовища регіон не може створювати прямого впливу, а, значить, повинен до них адаптуватися. Фактори внутрішнього середовища є керованими, і, впливаючи на них, можна управляти безпекою регіональної соціально-економічної системи.

Забезпечення економічної безпеки - це комплекс заходів і засобів по підтримці господарюючого суб'єкта в такому стані, в якому він здатний стійко функціонувати, розвиваючись в розширеному масштабі, задовольняти різні

економічні потреби на рівні не нижче критичної межі, забезпечувати економічну незалежність, протистояти небезпекам і загрозам.

Важлива особливість заходів і засобів щодо забезпечення економічної безпеки полягає в тому, що в сукупності вони повинні представляти єдину цілеспрямовану систему.

Механізм забезпечення соціально-економічної безпеки - це система організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання економічних загроз. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону складають адміністративні методи, що забезпечують реалізацію нормативно-правових актів, як державними органами влади, так і регіональними; податково-бюджетні важелі, що стимулюють розвиток відповідних секторів економіки і головне, розробка економічної політики регіону з урахуванням забезпечення соціально-економічної безпеки.

Для забезпечення соціально-економічної безпеки регіону необхідно дотримуватись об'єктивно існуючих загальних принципів, відображених на рис. 1.4 [55, с. 40].

Суть принципу єдності полягає в тому, що розробляється така регіональна політика, яка враховує вплив усіх особливостей природно-господарського розвитку регіону і сукупність економічних, соціальних, екологічних, організаційних чинників на економічну безпеку регіону.

Принцип історизму має універсальне методологічне значення, оскільки дозволяє об'єктивно оцінити відносну цінність і завершеність того чи іншого етапу економічного розвитку регіону.

Згідно із принципом вертикальної підпорядкованості вся система повинна вибудовуватися відповідно до ієрархічних рівнів підпорядкування. Зокрема, забезпечення економічної безпеки регіону має кореспондуватися з цілями забезпечення економічної безпеки держави, а економічна безпека підприємства - з інтересами держави і регіону.

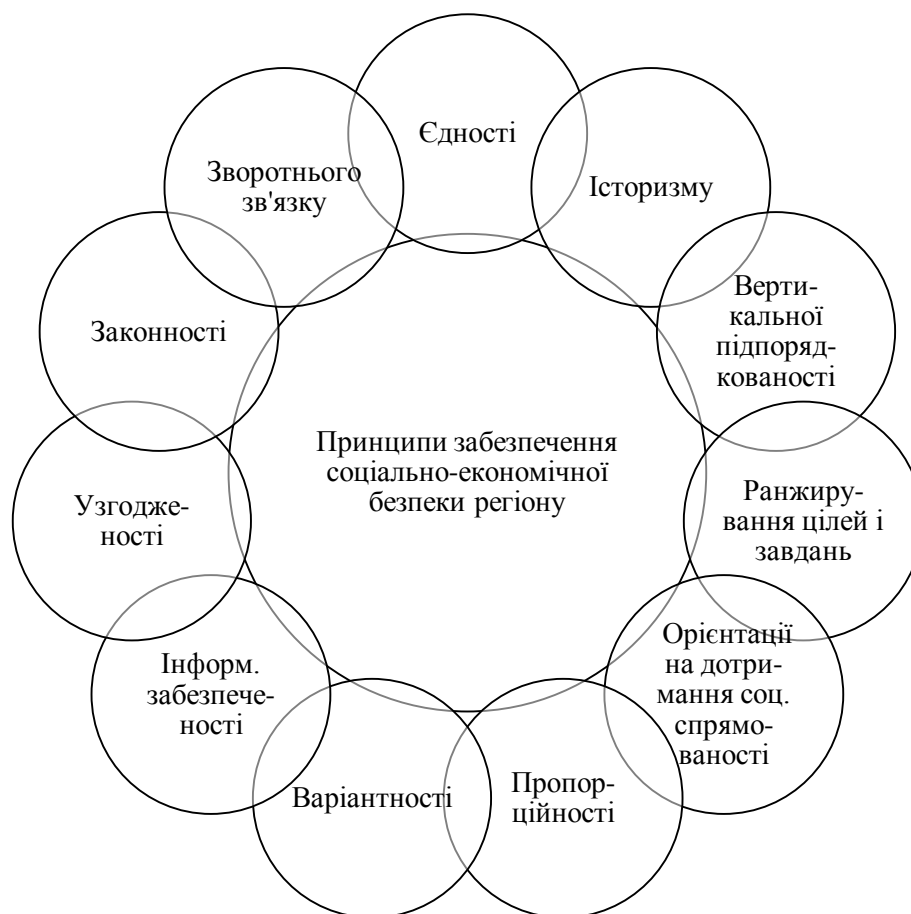

Рис. 1.4. Принципи забезпечення соціально-економічної безпеки регіону
Джерело: розроблено автором на основі даних [55, с. 40]

Принцип ранжирування цілей і завдань полягає у забезпеченні економічної безпеки регіону у відповідності зі стратегією його розвитку; принцип орієнтації на дотримання соціальної спрямованості - у використанні матеріальних, фінансових, рекреаційних та інших видів ресурсів; принцип пропорційності - у забезпеченні фінансовими ресурсами рівнів адміністративно-територіальної ієрархії.

Принцип варіантності передбачає можливість вибору шляхів досягнення цілей і рішень задач, спрямованих на забезпечення економічної безпеки регіону, а принцип інформаційної забезпеченості і доступності дозволяє своєчасно вжити необхідних заходів саме на тому рівні, який найбільше того потребує.

Дотримання принципу узгодженості дозволяє кожному учаснику процесу

забезпечення економічної безпеки діяти цілеспрямовано і послідовно у взаємодії з іншими учасниками.

Суть принципу законності полягає в тому, що забезпечення економічної безпеки будь-якого господарюючого суб'єкта має здійснюватися в рамках чинного законодавства.

Принцип зворотного зв'язку означає, що тільки суб'єкт економічної безпеки вирішує питання її забезпечення, а й об'єкт економічної безпеки має можливість впливати на прийняті в даній сфері рішення.

Виходячи із зазначених принципів, можна виділити основні напрямки забезпечення соціально-економічної безпеки регіону:

- удосконалення правової бази. Забезпечення прийняття однозначних рішень при виникненні конфліктних ситуацій між центром і регіонами;
- збереження ресурсного та розвиток виробничого потенціалів регіонів;
- розвиток самостійної бюджетно-фінансової політики регіонів;
- підготовка кваліфікованих кадрів адміністративного менеджменту.

Оскільки забезпечення соціально-економічної безпеки регіону пов'язане з вирішенням певних завдань, це передбачає необхідність розробки відповідної концепції. Концепція - це сукупність найбільш істотних елементів теорії (теорій), які викладені в конструктивній, найбільш прийнятній для практики формі. Під концепцією забезпечення соціально-економічної безпеки регіону розуміється концентрована форма наукового обґрунтування сукупності ідей, цілей і засобів забезпечення соціально-економічної безпеки регіону.

У процесі формування концепції соціально-економічної безпеки регіону варто виділити чотири основні етапи:

- ретроспективний аналіз соціально-економічної безпеки регіону, який потрібно здійснювати, керуючись не тільки інтересами регіону, а й держави в цілому;
- визначення напрямів забезпечення соціально-економічної безпеки

регіону;

- прогнозування рівня соціально-економічної безпеки регіону;
- узгодження інтересів забезпечення соціально-економічної безпеки регіону з національними інтересами.

Таким чином, підводячи підсумок вище викладеному, слід сказати, що соціально-економічна безпека регіону - це здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, а також гарантовану правову та інституційну захищеність життєво важливих соціальних інтересів населення, що проживає в даному регіоні.

1.3. Роль та значення інвестування розвитку регіону в процесі забезпечення його соціально-економічної безпеки

На сьогоднішній день інвестування є одним із найважливіших напрямків розвитку нашої країни та її регіонів. Адже залучення вітчизняних й іноземних інвестицій та створення сприятливого інвестиційного клімату сприяють стійкому зростанню української економіки в цілому.

Термін «інвестування» у більшості наукових джерел трактується як аналогічний терміну «інвестиційна діяльність». В табл. 1.4 наведено визначення сутності цього поняття сучасними науковцями та нормативними джерелами.

Проаналізувавши наведені в таблиці визначення, можна зробити висновок, що інвестування - це процес вкладення інвестиційних ресурсів з метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Здійснення інвестицій є джерелом розвитку відтворювальної бази країни і допомагає успішно реалізувати стратегічні соціальні і економічні цілі будь-якої держави.

Трактування сутності терміну «інвестування (інвестиційна діяльність)»
у сучасній науці

Автори та нормативні документи	Визначення
Гречан А. [17]	- процес, що відображає відносини, пов'язані з довгостроковим вкладенням грошових, майнових та інтелектуальних цінностей, які авансуються в основний та оборотний капітал підприємств, фірм та організацій, а також у їх науково-технічний розвиток, що супроводжується вдосконаленням виробничої бази та освоєнням випуску нових видів продукції для одержання прибутку або досягнення соціального ефекту
Квасницька Р. [39]	- сукупність заходів та дій інвесторів різних секторів економіки щодо вкладання попередньо сформованих із заощаджень та запозичень інвестиційних ресурсів із метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту
Лендел О. [50]	- сукупність процесів економічного, фінансового, юридичного характеру за участю суб'єктів інвестування у системі вкладень з метою отримання прибутку або досягнення певного ефекту для суспільства
Мордань Є. [58]	- комплекс дій з організації, реалізації та контролю за рухом та окупністю вкладених коштів в об'єкти інвестування з метою отримання економічних чи соціальних вигод від такої діяльності.
Петренко Л. [78]	- діяльність, пов'язана із вкладенням коштів в об'єкти інвестування з метою одержання прибутку
Поєдинок В. [80]	- сукупність дій управлінсько-господарського характеру, які вчиняються суб'єктами господарювання щодо підготовки до вкладення інвестицій, безпосереднього вкладення інвестицій та їх господарського використання
Скоробогатова Н. [97]	- сукупність практичних дій фізичних, юридичних осіб і держави щодо здійснення інвестицій
Господарський Кодекс України [14]	- діяльність, спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритетний і забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним
ЗУ «Про інвестиційну діяльність» [83]	- сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій

Джерело: [14; 17; 39; 50; 58; 78; 80; 97]

В умовах теорії поляризованого розвитку інвестиції виступають одним із головних чинників позитивної зміни економіки країни зі збереженням індивідуальних особливостей господарювання кожного з економічних суб'єктів всередині її території, чого можна домогтися за рахунок капіталовкладень саме в ті сфери регіону, де виявлено найбільший потенціал. Підтвердженням

значення інвестування є той факт, що інвестиції концентруються у великих мегаполісах, з добре розвинуеною інфраструктурою, і багатих природними ресурсами регіонах, покращуючи їх соціально-економічне становище.

Значення інвестування для забезпечення соціально-економічної безпеки обумовлене соціально-економічним ефектом від вкладених інвестицій для різних об'єктів безпеки: для підприємницьких структур - можливість отримувати стабільний прибуток; для населення - можливість отримати роботу, поліпшити умови проживання, в цілому підвищити рівень життя. Отже, інвестування відіграє значну роль в забезпеченні соціально-економічної безпеки регіону (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Роль інвестування в забезпеченні соціально-економічної безпеки регіону

Джерело: [Розробка автора]

Реалізація довгострокових інвестиційних проектів формує структуру регіональної економіки, визначає місце регіону в економіці країни, змінює структуру попиту на ринку праці. Розвиток інвестиційних процесів в регіоні

забезпечує досягнення реальних структурних зрушень в економіці, технічне переозброєння, підвищення якісних показників господарської діяльності і, головне, підвищення якості і рівня життя населення. Отже, інвестування безпосередньо впливає на зміну індикаторів соціально-економічної безпеки регіону.

Теорія та практична діяльність виявляють зв'язок між інвестуванням та економічним зростанням. За оцінками фахівців Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації, при підвищенні приватних інвестицій в країнах, що розвиваються, на 1% до ВВП, за інших рівних умов, збільшується середньорічний темп зростання економіки на 0,71% [59, с. 23].

В. І. Кириленко зазначає, що інвестування, як складова економічної безпеки, виконує три специфічні функції: облікову, розподільну та стимулюючу [41]. Облікова функція полягає в забезпеченні структурних змін в економіці та виражається в системі якісних і кількісних показників розвитку економіки. В рамках розподільної функції інвестиційні процеси виконують роль каталізатора економічної активності в тих сферах, які здатні максимально задовольнити інвестиційні інтереси підприємців. Роль стимулюючої функції виявляється у взаємозв'язку інвестиційних процесів із впровадженням інновацій, що забезпечують подальший економічний розвиток на якісно новій технологічній основі.

М. О. Мороз наголошує, що інвестиційна діяльність дає можливість «відтворювати науково-технічний та інтелектуальний потенціал нації; здійснювати розширене відтворення основного капіталу; підтримувати конкурентоспроможність економіки; гарантувати стійке зростання ВВП на рівні завдань соціально-економічного розвитку і міжнародного співробітництва; створювати стратегічні резерви; долати депресивні явища у регіонах країни; зберігати і відновлювати природні ресурси; утримувати на безпечному рівні екологічні параметри» [59, с. 58].

А. В. Нечипоренко зазначає, що «інвестиції є фінансовим інструментом,

що визначає загальне зростання економіки. У результаті інвестування в економіку збільшується валовий регіональний продукт, розвиваються і йдуть вперед в економічній конкуренції галузі, що найбільшою мірою задовольняють попит на певні товари. Інвестиції, що утворюються за рахунок ВРП, самі обумовлюють його зростання й відтворення» [68, с. 64].

Зазначений автор вважає, що у процесі здійснення інвестиційної діяльності в регіоні необхідно надавати перевагу вітчизняним інвесторам, а іноземні інвестиції доцільно використовувати лише на початковому етапі формування соціально орієнтованої економіки регіону. А. В. Нечипоренко пропонує більш активно застосовувати інвестиційні інструменти стимулювання регіонального розвитку, до яких відносяться [68, с. 65]:

- інноваційне інвестування регіональної науки та технологій;
- приватне та державне капіталовкладення наукоємних технологій, орієнтоване на досягнення стійкого регіонального розвитку.

В процесі інвестування першим і найважливішим кроком є визначення чітких і досяжних цілей. Головна мета регіональної інвестиційної політики – стабільний соціально-економічний розвиток регіону на основі раціонального використання інвестиційних ресурсів.

Досягнення цієї мети вимагає не тільки нарощування інвестиційних ресурсів, але також підвищення економічної і соціальної ефективності їх використання шляхом направлення фінансування на інноваційний розвиток виробництва, на створення високопродуктивних робочих місць, розвиток інфраструктурного середовища.

Цього можна досягти, підвищуючи інвестиційну привабливість регіонів, як для залучення інвестицій (у т. ч. іноземних), так і для міжрегіонального перерозподілу фінансових ресурсів.

Інвестиції в розвиток регіону, з нашої точки зору, повинні бути спрямовані на вирішення наступних завдань:

- забезпечення економічного і соціального розвитку регіонів з

урахуванням раціонального використання їх потенціалу, відтворення місцевих ресурсів і охорони навколишнього середовища;

- комплексне вирішення міжгалузевих науково-технічних і організаційно-управлінських проблем, обумовлених необхідністю подолання кризи, економічного пожвавлення, розвитку на користь регіону, а також держави в цілому;

- підвищення технологічного та інформаційного рівня всіх сфер господарської діяльності для досягнення конкурентоспроможності продукції та послуг підприємницьких структур регіону;

- реалізація стратегії розвитку регіону.

В цілому слід зробити висновок, що інвестування розвитку регіону це невід’ємна складова, яка відіграє важливу роль в процесі забезпечення соціально-економічної безпеки регіону.

Висновки до розділу 1

При визначенні поняття «регіон» потрібно враховувати такі його аспекти як територіально-адміністративна цілісність, соціальна єдність та певна специфіка економічної діяльності.

Встановлено, що під розвитком регіону перш за все розуміють його соціально-економічний розвиток. Соціально-економічний розвиток регіону можна визначити за допомогою економічних та соціальних показників. В залежності від цих показників розрізняють багато класифікацій регіонів.

Під соціально-економічною безпекою розуміють такий стан економіки та інститутів влади, який забезпечує гарантований захист, національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому навіть при найнесприятливіших умовах розвитку зовнішніх і внутрішніх процесів.

Для визначення соціально-економічної безпеки регіону науковці пропонують такі показники: ВРП на душу населення в порівнянні зі середньостатистичним значенням; частка в промисловому виробництві

машинобудування; ступінь зношеності основних засобів; частка зайнятих на малих підприємствах; коефіцієнт природного приросту населення; рівень безробіття; обсяг інвестицій в основний капітал та інші. Виявлено загрози соціально-економічної безпеки регіону, які в свою чергу за природою поділяються на внутрішні та зовнішні. Визначено принципи, яких слід дотримуватися з метою забезпечення соціально-економічної безпеки регіону.

Один із способів забезпечення соціально-економічної безпеки є інвестування – процес вкладання інвестиційних ресурсів з метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Головною метою регіональної інвестиційної політики є стабільний соціально-економічний розвиток регіону на основі раціонального використання інвестиційних ресурсів. Досягнення цієї мети вимагає не тільки нарощування інвестиційних ресурсів, але також підвищення економічної і соціальної ефективності їх використання шляхом направлення фінансування на інноваційний розвиток виробництва, на створення високопродуктивних робочих місць, розвиток інфраструктурного середовища.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Стратегія розвитку Запорізького регіону: цілі та критерії розвитку

Цілі розвитку Запорізького регіону визначені Стратегією регіонального розвитку області на період до 2027 року, затвердженою рішенням обласної ради від 12.12.2019 р. № 134. Цим документом передбачено досягнення чотирьох стратегічних цілей [98]:

- розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення;
- конкурентоспроможна економіка регіону (яка розвивається на засадах смарт-спеціалізації) у національному та глобальному просторі;
- гармонійний просторовий розвиток;
- екологічна безпека та збереження природних ресурсів.

На рис. 2.1 кожна стратегічна ціль деталізована на оперативні цілі.

Досягнення зазначених цілей потребує детального аналізу сучасних тенденцій та проблем соціально-економічного розвитку регіону. Перш за все, слід зауважити, що успішний розвиток області передбачає наявність достатнього обсягу валового регіонального продукту (ВРП), створення якого зумовлене природними та трудовими ресурсами, обсягами інвестицій, вдалим географічним розташуванням регіону.

Запорізька область займає площу 27,2 тис. км², що становить 4,5 % від загальної території країни. Протяжність регіону із півночі на південь становить 208 км, а зі сходу на захід – 235 км. Область межує з Дніпропетровською, Донецькою та Херсонською областями. На півдні регіон омивається Азовським морем, берегова лінія якого в межах області складає більше 300 км. Наявність виходу до моря та територіальна близькість до транспортного коридору

Європа-Азія є сильною стороною розвитку Запорізької області.

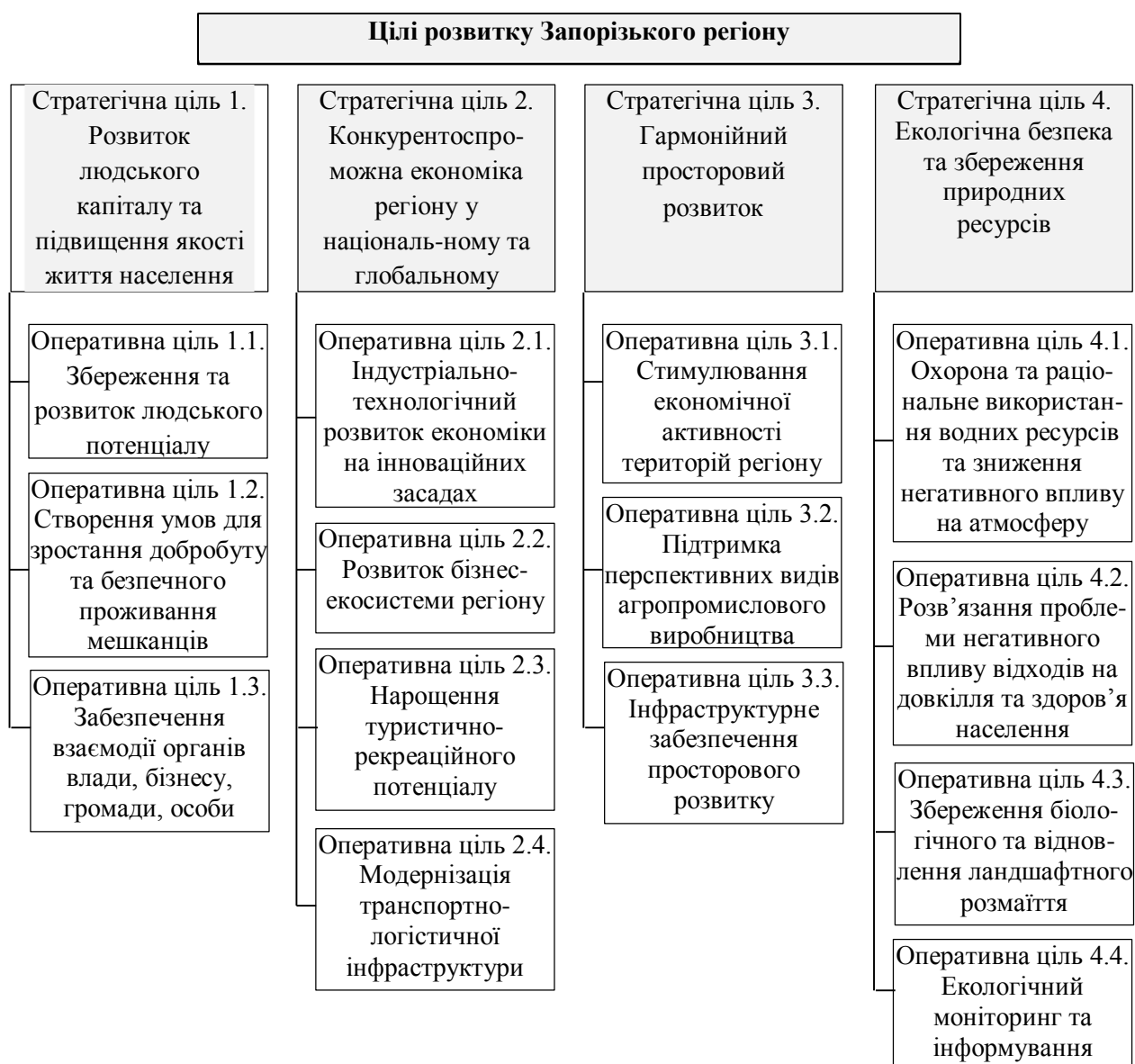

Рис. 2.1. Стратегічні та оперативні цілі розвитку Запорізького регіону згідно Стратегії регіонального розвитку області на період до 2027 року

Джерело: розроблено автором на основі даних [98]

Запаси корисних копалин області включають: марганцеву руду (69% всіх запасів України), апатити (63%), каоліни (23%), вогнетривкі глини (9%) [98]. Проте темпи зростання їх видобутку є невисокими, адже видобуток позабалансових запасів вимагає значних інвестицій.

Чисельність наявного населення області за станом на 01.01.2020 р. склала 1687,4 тис. осіб (4,0 % населення України). За кількістю жителів Запорізька область посідає восьме місце серед усіх областей України після Донецької, Дніпропетровської, Харківської, Львівської, Одеської, Луганської та Київської областей [105].

Валовий регіональний продукт Запорізької області створюється в результаті діяльності суб'єктів господарювання, що використовують працю зайнятого населення. Кількість підприємств різних форм власності та видів економічної діяльності склала в регіоні у 2019 р. 15652 одиниці, що на 8,5% більше, ніж в 2015 р. Зростає в області і кількість малих підприємств. Якщо в 2015 р. їх налічувалось 13819 одиниць, то в 2019 р. – 14975 одиниць або на 8,4% більше [73]. На території області також працюють біля 60 тисяч фізичних осіб-підприємців.

Динаміка кількості зайнятого населення Запорізької області відображена на рис. 2.2.

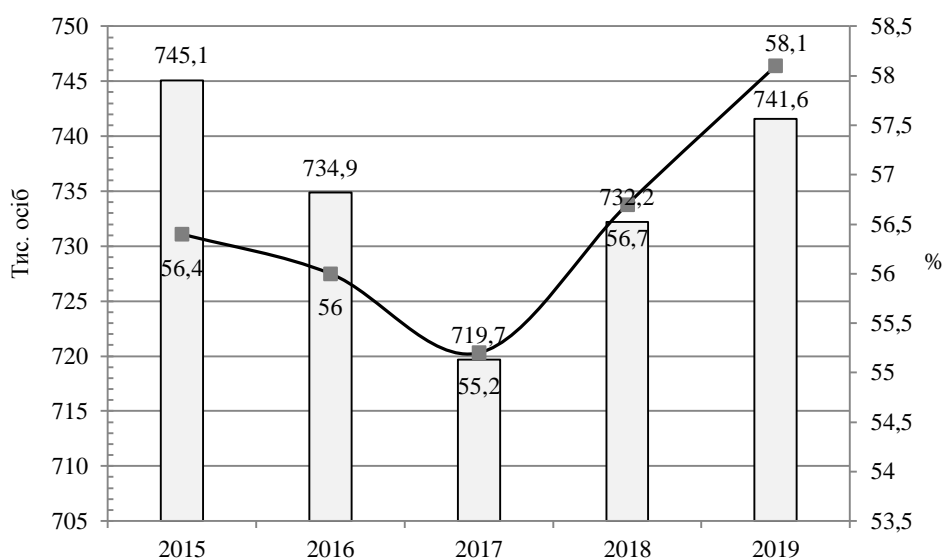

Рис. 2.2. Кількість зайнятих (тис. осіб) та рівень зайнятості (%) у Запорізькій області у 2015-2019 рр.,

Джерело: [73]

У 2015 р. в Запорізькій області було зайнято у всіх сферах економічної діяльності 745,1 тис. осіб, що становило 56,4% населення у віці 15-70 років. У 2017 р. абсолютна кількість зайнятих зменшилась на 25,4 тис. осіб і склала 719,7 тисяч (55,2% економічно активного населення).

В наступні роки кількість зайнятих в області почала збільшуватись і у 2019 р. показник досяг значення 741,6 тис. осіб, а рівень зайнятості населення склав 58,1% [73]. Для порівняння: рівень зайнятості на ринку праці України дорівнював у 2019 р. 58,2%.

Найвищого рівня зайнятості серед населення 15-70 років у Запорізькій області було досягнуто у 2013 р., коли цей показник досягнув 61,3% від кількості населення відповідного віку [63].

Наявне низьке значення показника «Рівень зайнятості» в Запорізькій області свідчить про необхідність збільшення кількості робочих місць на ринку праці регіону, що пов'язано із збільшенням інвестицій в області.

У 2018 р. в області було створено валового регіонального продукту на суму 147076 млн. грн. [73], що складає 4,1% від валового внутрішнього продукту України. Динаміка ВРП області за 2015–2018 роки відображена на рис. 2.3.

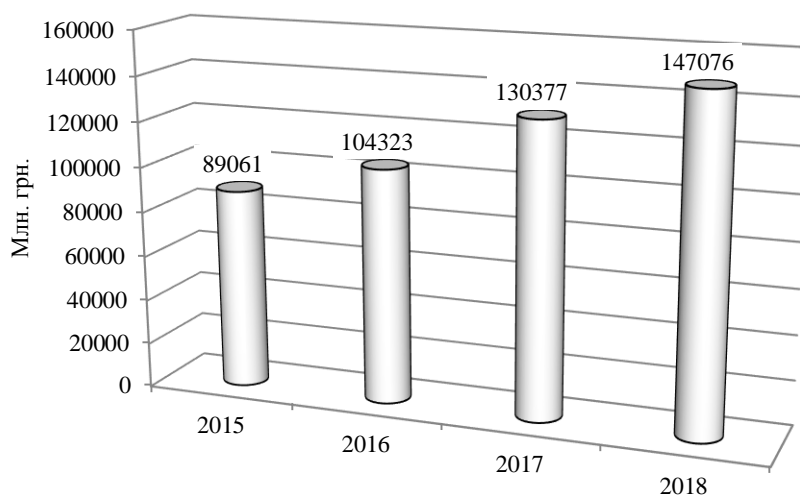

Рис. 2.3. Динаміка валового регіонального продукту Запорізької області, млн. грн.

Джерело: [73]

У порівнянні із 2015 роком, ВРП області збільшився на 65,1%. Валовий внутрішній продукт (ВВП) України збільшився за цей період на 79,1% [74]. Отже, темпи зростання валового регіонального продукту Запорізької області нижчі від темпів зростання ВВП країни.

У розрахунку на 1 особу населення області у 2018 р. створено 85784 грн. валового регіонального продукту, тоді як аналогічний показник по Україні складає 84235 грн., що менше на 1,8%.

За цим показником область займає п'яте місце серед регіонів країни після Полтавської, Дніпропетровської, Київської та Харківської областей (рис. 2.4).

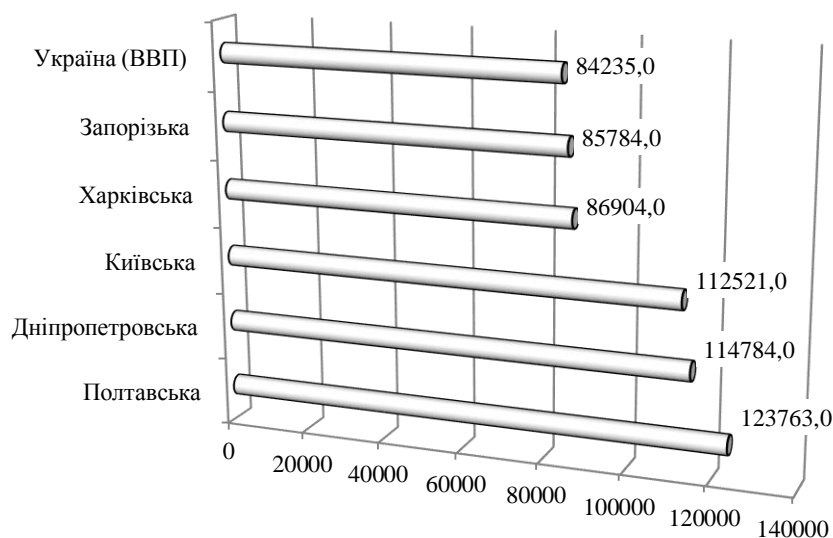

Рис. 2.4. Валовий регіональний продукт у 2018 р. у розрахунку на 1 особу населення, грн.

Джерело: [73]

За рівнем промислового розвитку Запорізька область є однією з найбільш розвинутих в Україні. У загальнодержавному поділі праці промисловість регіону виділяється такою спеціалізацією:

- електроенергетика (атомна електростанція, гідроелектростанції);
- чорна металургія (видобуток руд та виробництво чорних металів,

електроферосплавів, коксохімічна промисловість);

– кольорова металургія (алюмінієва та титано-магнієва галузі промисловості);

– машинобудування;

– харчова промисловість.

Структура промисловості Запорізької області показана за допомогою діаграми на рис. 2.5.

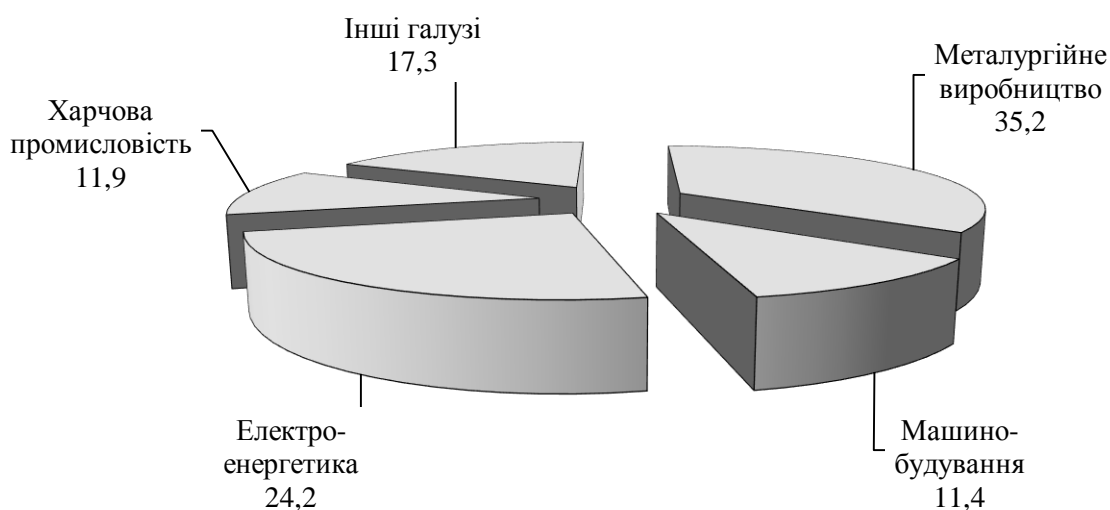

Рис. 2.5. Галузева структура промисловості Запорізької області у 2019 р. (за обсягами реалізованої продукції), %

Джерело: [73]

Із наведеного рисунка видно, що промисловість Запорізької області характеризується багатогалузевою структурою. В промисловому комплексі провідне місце займає металургія – 35,2%, друге місце в структурі промисловості належить електроенергетиці (24,2%), на третьому місці знаходиться машинобудування (11,4%).

На думку експертів, промисловість є головним рушієм прискорення економічного розвитку та якісних змін у структурі регіональної економіки, підвищення соціальних стандартів та обумовлює економічну безпеку регіону [98]. Енергетичний комплекс області є найпотужнішим в Україні. У 2019 р.

електростанціями регіону вироблено 44474,1 млн. кВт-год електроенергії, що становить 31,5% загального обсягу електроенергії України [73; 74].

На території регіону розміщена Запорізька атомна електростанція – найбільша АЕС у Європі, встановлена потужність якої складає 6000 мВт. Запорізькою АЕС вперше в Україні, та й на всьому пострадянському просторі було побудовано сухе сховище відпрацьованого ядерного палива (ССВЯП). Це дало можливість уникнути вартісного вивезення палива за кордон і вирішити проблему зберігання відпрацьованого ядерних відходів найближчі 50 років.

Запорізька область є одним з найбільш технологічно розвинених регіонів України із значним науково-технічним та виробничим потенціалом. Регіон є провідним центром виробництва авіаційних двигунів, трансформаторів та іншої високотехнологічної продукції, яка є фірмовим запорізьким брендом, маркою світового класу якості та надійності.

Сільське господарство області традиційно спеціалізується на виробництві продукції землеробства, зокрема: зернових, олійних, овочевих і плодово-ягідних культур.

По виробництву зернових і зернобобових культур область займає 16-е місце в країні, по виробництву пшениці – 4-е, соняшника – 9-те місце [98]. Соняшник - це основна технічна культура Запорізької області. До 80 % валового виробництва цієї культури переробляється на олієжирових комбінатах Запорізької та сусідніх областей.

Проте у розвитку сільського господарства регіону є низка проблем, основна з яких полягає у недостатності зрошення сільськогосподарських угідь. В області постійно зростає площа сухої та дуже сухої зони (зокрема, за останні 10 років - на 7 %). Щорічний фактичний полив в області здійснюється лише на 22 % площі від наявного фонду (241,1 тис. га зрошуваних земель) [98].

Провідну роль у внутрішніх і зовнішніх перевезеннях області відіграє залізничний та автомобільний транспорт. Запорізька область має розвинену диверсифіковану транспортну систему, до якої входить мережа автомобільних

та залізничних шляхів, а також об'єкти морського, річкового, авіаційного та електротранспорту, зокрема: Запорізький міський електротранспорт, Запорізький аеропорт, Запорізький річковий порт та Бердянський морський торговельний порт.

Експлуатаційна протяжність головних колій у межах Запорізької дирекції залізничних перевезень складає 988 км (5 % від загальної довжини залізничних колій України). Щільність залізничних колій загального користування в регіоні є вищою у порівнянні з середньоукраїнським значенням цього показника і становить 36 км/тис.км² проти 34 км/тис.км².

Загальна довжина автомобільних шляхів – 7 тис. км, у тому числі з твердим покриттям – 6,8. Щільність їх складає 250 км на 1000 км² (по Україні – 271 км) [98].

Успішний розвиток регіону неможливий без забезпечення його екологічної безпеки. З огляду на це, слід акцентувати особливу увагу на той факт, що в області спостерігається надмірна концентрація промислових підприємств металургійного, гірничозбагачувального, машинобудівного та хімічного комплексів.

В таблиці 2.1 проведено аналіз забрудненості атмосферного повітря регіону забруднюючими речовинами.

Таблиця 2.1

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря у 2019 р.

Показники	Запорізька область	Україна	Запорізька область у % до України
Чисельність населення, тис. осіб	1687,4	41902,4	4,0
Площа, тис. км ²	27,2	603,6	4,5
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т	173,4	4119,0	4,2
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря в розрахунку на 1 км ² , т	6,4	6,8	94,1
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря в розрахунку на 1 особу населення, т	0,1	0,1	100,0

Джерело: розроблено автором на основі даних [73; 74]

Отже, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря становили в Запорізькій області у 2019 р. 173,4 тис. т, або 4,2% від всіх викидів, що відбулися в країні.

В розрахунку на 1км² в Запорізькій області викиди шкідливих речовин склали 6,4 т, що менше середнього показника по Україні на 0,4 т. Значення іншого відносного показника (обсягу викидів у розрахунку на 1 особу населення) є однаковими для регіону та країни.

Сума витрат в області на охорону навколишнього природного середовища у 2019 р. склала 3963,1 млн. грн., що становить 9,1% загального обсягу витрат за цією статтею по Україні (43735,9 млн. грн.) [74].

В таблиці 2.2 проведено аналіз життєвого рівня населення Запорізької області у 2015 та 2019 роках.

Таблиця 2.2

Аналіз життєвого рівня населення регіону у 2015 та 2019 рр.

Показники	2015 р.	2019 р.	Відхилення (2019-2015), +, -	
			абсолютні	у %%
Запорізька область				
Грошові доходи в середньому за місяць у розрахунку на 1 домогосподарство, грн.	4906,5	9246,2	+4339,7	+88,4
Номінальна середньомісячна заробітна плата, грн.	4200,0	10480,0	+6280	+149,5
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, %	3,3	0,5	-2,8	X
Україна				
Грошові доходи в середньому за місяць у розрахунку на 1 домогосподарство, грн.	4677,1	11149,0	+6471,9	+138,4
Номінальна середньомісячна заробітна плата, грн.	4195,0	10497,0	+6302	+150,2
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, %	6,4	1,1	-5,3	x

Джерело: розроблено автором на основі даних [73;74]

Результати аналізу свідчать, що середні місячні грошові доходи одного домогосподарства Запорізької області дорівнювали у 2019 р. 9246,2 грн., що менше значення цього показника в середньому по Україні на 17,1%. За 5 років грошові доходи в області збільшились на 88,4%, а по Україні - у 2,4 рази.

Номінальна середньомісячна заробітна плата в регіоні у 2019 р. складала 10480 грн., що нижче значення цього показника по Україні на 17 грн. Темпи зростання середньомісячної заробітної плати практично однакові по області та країні.

Частка населення, що має доходи нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, складає у Запорізькій області 0,5%, а в середньому по Україні - 1,1%. Отже, можна зробити висновок про середній життєвий рівень населення Запорізького регіону та необхідність його підвищення.

В процесі аналізу стратегії розвитку Запорізького регіону з метою встановлення зв'язків між можливостями, загрозами, сильними і слабкими сторонами Запорізького регіону в табл. 2.3. було побудовано SWOT-матрицю.

Таблиця 2.3

Матриця SWOT-аналізу стану Запорізького регіону у контексті забезпечення соціально-економічної безпеки

	Можливості	Загрози
1	2	3
	1. Багаті природні ресурси (наявність корисних копалин, водні ресурси) 2. Наявність виходу до Азовського моря 3. Близькість міжнародного транспортного коридору Європа-Азія 4. Вагомий науково-освітній потенціал 5. Наявність потенціалу для розвитку туристично-рекреаційної сфери	1. Наявність воєнного конфлікту на сході України 2. Залежність регіону від світового ринку сировини 3. Депопуляція населення та старіння нації. 4. Ухилення підприємців від оподаткування 5. Низькі темпи приросту прямих іноземних інвестицій 6. Високий рівень безробіття 7. Забрудненість повітря в регіоні 8. Зростання посухи в регіоні

1	2	3
Сильні сторони 1. Високе значення показника «ВРП на 1 особу населення» 2. Забезпеченість власними енергоресурсами, альтернативними джерелами енергії 3. Розвинута транспортна інфраструктура 4. Високий рівень індустріалізації економіки з акцентом на переробну промисловість 5. Експортоорієнтованість економіки регіону	Поле СіМ 1. Нарощування інвестицій для збільшення видобутку позабалансових корисних копалин 2. Здійснення диверсифікації експорту продукції в напрямку освоєння азійсько-африканського ринку 3. Розширення фінансування наукових досліджень	Поле СіЗ 1. Зменшення забруднення атмосферного повітря через впровадження інноваційних проектів з використання альтернативних джерел енергії 2. Виробництво інноваційної продукції з високою часткою доданої вартості 3. Модернізація виробництва та структурна трансформація промисловості 4. Зниження рівня безробіття населення шляхом будівництва нових виробничих об'єктів
Слабкі сторони 1. Суттєва втрата транзитного потенціалу 2. Низький рівень оплати праці в регіоні 3. Невисокий рівень інвестиційної привабливості 4. Від'ємний природний приріст населення 5. Недостатнє зрошення сільськогосподарських угідь 6. Велика кількість накопичених відходів	Поле СлМ 1. Застосування державно-приватного партнерства для будівництва рекреаційних об'єктів 2. Стимулювання розвитку відпочинкового туризму у приморських районах регіону 3. Модернізація обладнання в закладах охорони здоров'я	Поле СлЗ 1. Розширення інструментів залучення прямих іноземних інвестицій 2. Збільшення площ поливу земель (через концесію земельних площ) 3. Налагодження нових ділових контактів для збільшення кола іноземних партнерів

Джерело: [Розробка автора]

Аналізуючи матрицю SWOT-аналізу Запорізького регіону, приходимо до висновку, що в регіоні переважають сильні сторони, але наявне середовище створює більше загроз, ніж надає можливостей. В цьому випадку потрібно розробляти стратегію розвитку регіону, спрямовану на використання сильних сторін для нейтралізації зовнішніх загроз.

Таким чином, проведений аналіз показав, що в Запорізькій області успішно виконуються завдання по досягненню стратегічних цілей розвитку регіону: збільшується обсяг валового регіонального продукту, зростає рівень

зайнятості населення та доходи працюючих. Проте слабкими сторонами розвитку регіону є недостатність джерел фінансування для видобутку корисних копалин, відсутність покращення екологічної ситуації в області, зрошення сільськогосподарських угідь.

2.2. Інвестиційне забезпечення розвитку Запорізького регіону

Розвиток Запорізької області забезпечується як внутрішніми, так і зовнішніми інвестиціями. Динаміка капітальних інвестицій у матеріальні та нематеріальні активи регіону відображена на рис. 2.6.

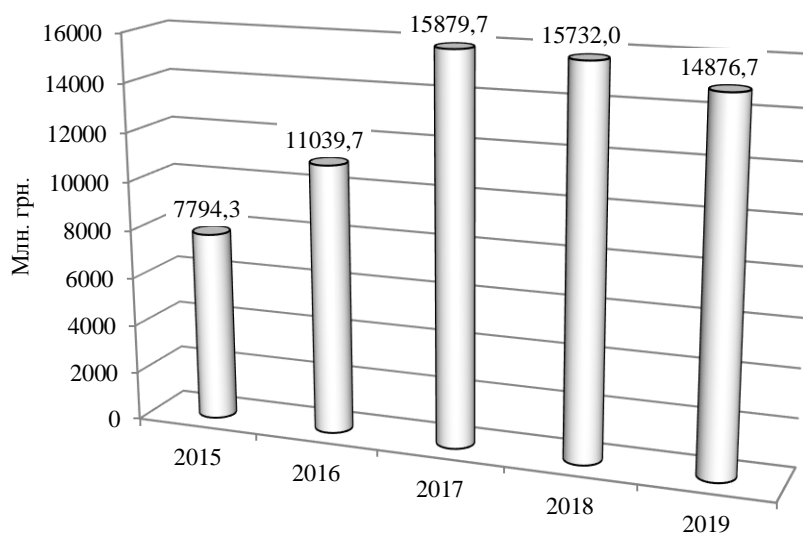

Рис. 2.6. Капітальні інвестиції в активи Запорізької області у 2015-2019 рр., млн. грн.

Джерело: [73]

Аналіз показує, що, починаючи з 2017 р., відбувається зменшення обсягу внутрішніх капіталовкладень. У 2019 р. їх обсяг склав 14876,7 млн. грн., що на 6,3% менше рівня 2017 р. Основними причинами такої динаміки, на нашу думку, є недостатність бюджетних джерел фінансування, а також коштів суб'єктів господарювання в умовах економічної нестабільності.

Основним джерелом капітальних інвестицій у Запорізькій області є власні

кошти підприємств та організацій. Структура капіталовкладень у 2019 р. за джерелами фінансування наведена на рис. 2.7.

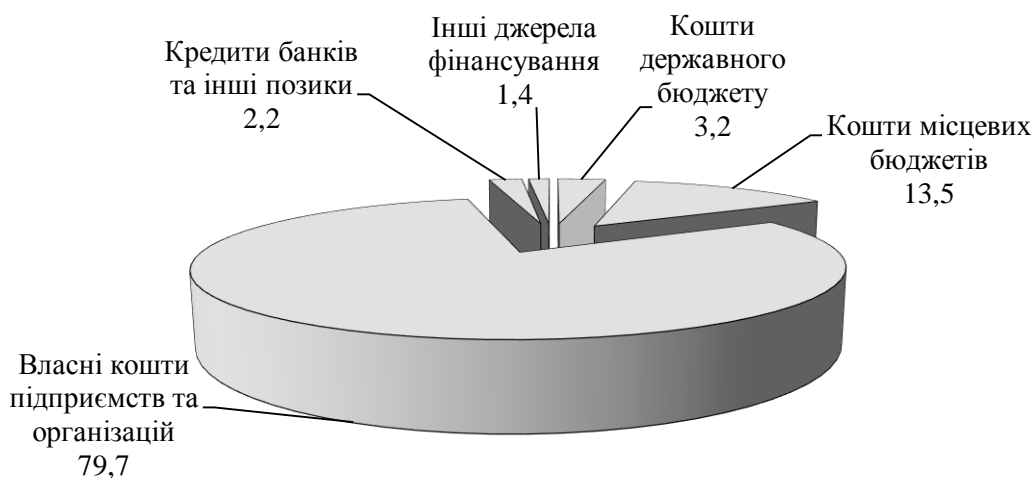

Рис. 2.7. Структура капітальних інвестицій у 2019 р. за джерелами фінансування, %

Джерело: [73]

Діаграма свідчить, що власні кошти підприємств та організацій становили у 2019 р. 79,7% всіх джерел фінансування. В регіоні діють понад 1827 потужних промислових підприємств, більшість з яких здійснюють інвестиції, спрямовані на охорону довкілля. Частка державних інвестицій в області становила лише 16,7%, з яких 3,2% - кошти державного бюджету, а 13,5% - кошти місцевих бюджетів.

Серед великих компаній, якими реалізується значна кількість масштабних інвестиційних проектів, слід назвати ТОВ СП «Нібулон». Це - аграрний холдинг, який реалізує масштабні інвестиційні проекти з будівництва перевантажувальних терміналів на Дніпрі та реконструкції хлібних баз в центрі області. У 2017 р. компанією завершено будівництво перевантажувального терміналу для зернових та олійних культур у селі Біленьке Запорізького району. Загальна вартість цього проекту склала 500,0 млн. грн., при цьому було створено 120 робочих місць. У 2019 р. компанією було побудовано

перевантажувальний річковий термінал у селі Тернівка Вільнянського району загальною вартістю 23,0 млн. дол. США. Введення в дію цього об'єкта забезпечило робочими місцями близько 120 осіб місцевого населення, крім того значно скоротились витрати виробників сільськогосподарської продукції на її транспортування.

Будівництво сонячних електростанцій в регіоні здійснює ТОВ «Токмак Солар Енерджи». У 2018 р. компанією завершено будівництво у м. Токмак сонячної електростанції потужністю 50 МВт, яка забезпечить електроенергією 6 районів області. Загальний обсяг залучених інвестицій в будівництво склав 45,0 млн. євро.

Інвестором будівництва парку вітрових електростанцій (ВЕС) є ТОВ «Вінд Пауер» ДТЕК. У жовтні 2019 р. компанією завершено будівництво та запущено Приморську ВЕС – одну з найбільших в Україні. Нова вітроелектростанція буде генерувати 700 млн кВт·год електроенергії щорічно. Цих обсягів вистачить для електропостачання 360 тисяч домогосподарств. Також значною перевагою вітрової станції є скорочення викидів CO₂ на 750 тис. тонн щорічно.

У листопаді 2019 р. відбулося відкриття Орловської ВЕС на території Приморського району потужністю 100 МВт. Загальні інвестиції в проєкт складають більше 135 млн. євро. На будівництві Орлівської ВЕС було задіяно понад 250 працівників, які отримали можливість тимчасового заробітку. Виробленої за рік «зеленої» електроенергії – 380 млн кВт·год – достатньо для забезпечення потреб 190 тис. домогосподарств.

Запорізький регіон для свого розвитку активно залучає прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Динаміка їх надходження наведена на рис. 2.8.

Аналіз свідчить про позитивну тенденцію надходження акціонерного капіталу нерезидентів в економіку Запорізької області. Станом на 31.12.2019 р. обсяг прямих іноземних інвестицій в області склав 912,9 млн. дол. США. За цим показником область посідає восьме місце по Україні, поступаючись лише

таким потужним областям, як Київська, Дніпропетровська, Донецька, Львівська, Полтавська та Одеська. За 5 років обсяг ПІІ в регіоні збільшився на 33,7%. Для порівняння: в середньому по Україні темп приросту прямих іноземних інвестицій за 2015-2019 рр. склав 11,5% [74].

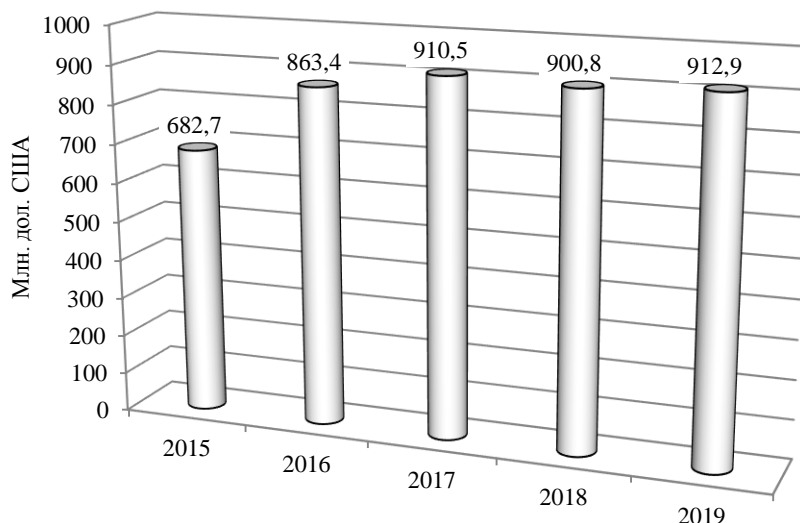

Рис. 2.8. Динаміка обсягу прямих іноземних інвестицій Запорізької області (накопичувальним підсумком на кінець року) за 2015-2019 рр., млн. дол. США

Джерело: [73]

Обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку України, становив у 2019 р. 35809,6 млн. дол. США. Тобто, можна зробити висновок, що в економіці Запорізької області працює 2,5% вкладеного в Україну прямого іноземного капіталу.

Обсяг прямих іноземних інвестицій в області у розрахунку на 1 особу населення становив у 2019 р. 541,0 дол. США. Цей показник є низьким, порівняно з іншими країнами. Наприклад, в Польщі він становить 4930 дол., у Білорусі - 1960 дол., Грузії - 4430 дол. США [104]. За оцінками експертів, для досягнення сьогоденного рівня розвитку польської економіки Україні потрібно здійснювати впродовж 10 років удвічі більші обсяги інвестицій, причому, в

основному, в експортноорієнтовані галузі, що виробляють продукцію з високою доданою вартістю [59, с. 89].

Інвестиції в Запорізьку область надходять з 51 країни світу. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає більше половини від загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр (406,2 млн дол. США), Нідерланди (68,7 млн дол. США), Естонія (30,3 млн дол. США), Швеція, Республіка Корея, Словаччина, Швейцарія, Бермудські Острови, Панама, Беліз [59].

Галузева структура іноземних інвестицій в Запорізькому регіоні відображена на рис. 2.9.

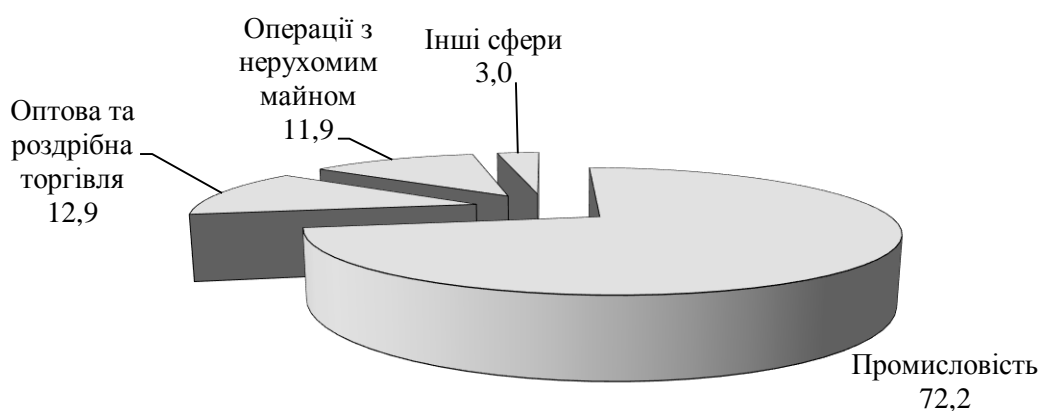

Рис. 2.9. Галузева структура іноземних інвестицій в Запорізькому регіоні у 2019 р., %

Джерело: [73]

Найбільше іноземних інвестицій надходить у промисловість області (72,2%), зокрема у переробну промисловість. На початок 2020 р. на підприємствах промисловості було зосереджено 659,5 млн. дол. США іноземного капіталу, у переробну промисловість вкладено інвестицій на суму 497,2 млн. дол. США. На другому місці за обсягом вкладених ПІІ знаходиться торгівля, третє місце в цій структурі належить організаціям, що здійснюють операції з нерухомим майном.

Серед територій області найбільший обсяг іноземних інвестицій вкладено в суб'єкти господарювання м. Запоріжжя, м. Бердянськ, Вільнянського та

Токмацького районів. Постійним лідером за цим показником є м. Запоріжжя (95% до загального підсумку).

Для збільшення обсягів інвестування в Запорізькій області використовують різноманітний інструментарій залучення інвестицій.

Одним із найбільш ефективних каналів отримання інформації про регіон є створений Інвестиційний веб-портал Запорізької області [35], який містить постійно поновлювану інформацію двома мовами (українська та англійська) та є зручним у користуванні.

З метою забезпечення інституційної та інформаційної підтримки, а також маркетингового обслуговування інвестиційної діяльності у 2016 році було створено небюджетну установу «Агенція регіонального розвитку Запорізької області» [75].

Універсальним інструментом забезпечення потенційного інвестора всією необхідною інформацією про регіон є Інвестиційний паспорт Запорізької області [36], розроблений обласною державною адміністрацією у 2016 році. Цей документ визнаний найкращим на всеукраїнському рівні, як один із основних методів розповсюдження інформації про наявні можливості регіону двома мовами (українською та англійською). Також протягом 2017-2018 рр. було розроблено 40 інвестиційних паспортів об'єднаних територіальних громад Запорізької області. Одним із основних інструментів активізації інвестиційної діяльності в регіоні є державно-приватне партнерство, в рамках якого в області реалізуються 9 проектів на територіях Василівського, Вільнянського, Токмацького, Мелітопольського, Новомиkolaївського та Приморського районів області [75].

На Інвестиційному порталі області розміщені інтерактивні карти вільних земельних ділянок для інвестиційної діяльності. Кожна земельна ділянка представлена як інвестиційна пропозиція із зазначенням площі, периметру, цільового призначення, кадастрового номеру з посиланням на Публічну кадастрову карту України та дані про інженерно-транспортні комунікації. На

допомогу інвестору також було створено інтерактивну карту Запорізької області у сфері відновлюваної енергетики, яка включає 48 об'єктів Запорізької області під будівництво сонячних та вітрових електростанцій.

Інвестиційна активність в області, як і на будь-якій території, залежить від її інвестиційної привабливості.

Під інвестиційною привабливістю регіонів розуміють «інтегральну характеристику окремих регіонів країни з позиції інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, можливостей залучення інвестиційних ресурсів та інших факторів, які істотно впливають на формування дохідності інвестицій та інвестиційних ризиків» [94].

До 2014 року (включно) Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами проводило комплексне порівняльно-узагальнююче соціологічне дослідження інвестиційного клімату регіонів із визначенням рейтингу їх інвестиційної привабливості та подавало щороку до 25 грудня Кабінетові Міністрів України зведений порівняльний аналітичний звіт щодо інвестиційної привабливості регіонів та їх рейтингу.

При визначенні індексу інвестиційної привабливості регіону аналізувалась сукупність чинників, які поділялись на дві великі групи: жорсткі та м'які фактори [88]. До групи жорстких факторів належали ті фактори, дію яких неможливо змінити в короткостроковій перспективі, проте вони значною мірою визначають потенціал області та є базою для прогнозів розвитку середовища реалізації інвестиційних проектів. Ця група факторів може бути описана за допомогою офіційних статистичних даних. До неї, наприклад, входять: географічне розташування, природні ресурси, робоча сила. Група м'яких факторів охоплює фактори, які можуть бути змінені протягом відносно короткого періоду часу та можуть створювати бар'єри для реалізації інвестиційних проектів [88]. До неї належать: відкритість влади, діловий клімат, успішний досвід реалізації інвестиційних проектів.

За даними останнього Звіту агентства (2014 р.) у рейтингу інвестиційної

привабливості регіонів Запорізька область посідала 12-те місце з індексом 1,355 (рис. 2.10).

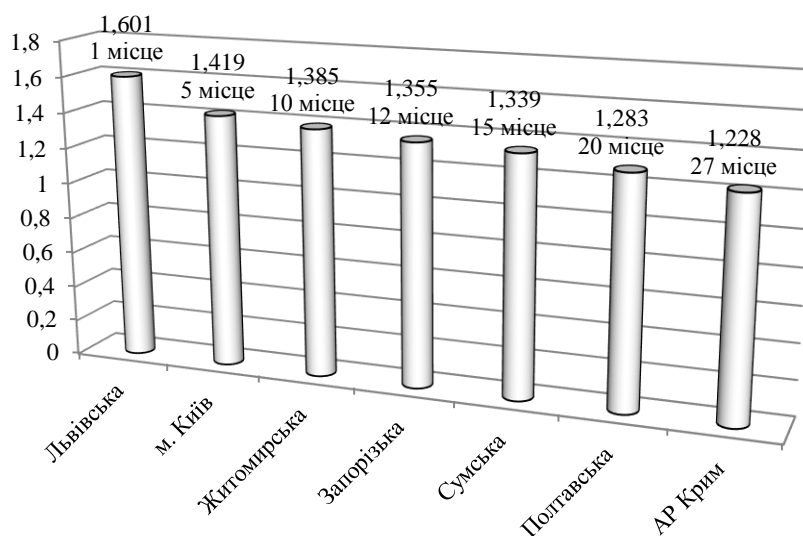

Рис. 2.10. Місце Запорізької області в рейтингу інвестиційної привабливості регіонів у 2014 р.

Джерело: [89]

За жорсткими факторами інвестиційної привабливості Запорізька область входила до групи лідерів, займаючи 7-ме місце серед 27-ми регіонів України. Найсильнішою стороною області було названо активне застосування інновацій (3-тє місце в списку регіонів за цим фактором). Високими також були позиції області за наявністю природних та земельних ресурсів (7-ме місце), величиною споживчого ринку (9-те місце) та діловою активністю (10-те місце). Проте за оцінкою трудових ресурсів область посіла 25-те місце, увійшовши в трійку регіонів з найменш привабливими характеристиками робочої сили. Крім цього, слабким був розвиток інфраструктури області (20-те місце в Україні).

За м'якими факторами інвестиційної привабливості Запорізька область посіла у 2014 р. 14-те місце в переліку регіонів України (відкритість влади - 7-е місце, корупція - 23-е місце). Область увійшла до числа п'яти регіонів України з найменш сприятливим діловим кліматом (22-ге місце). Оцінка перспектив

покращення ділового середовища була невисокою (19-а позиція за компонентом «Діловий оптимізм»). Починаючи з 2015 року, рейтинг інвестиційної ефективності областей України проводять різні рейтингові агентства, одне з яких - «Євро-Рейтинг». Агентство проводить розрахунок рейтингу щоквартально. Місце Запорізької області в рейтингу цього агентства за 3-й квартал 2019 р. відображено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Рейтинг інвестиційної ефективності областей України у 3-му кварталі 2019 р.

Рівень рейтингу	Область	Кількість набраних балів	Місце області в рейтингу
іneA максимальний (більше 200 балів)	Київська	236	1
	Дніпропетровська	234	2
	Миколаївська	207	3
іneB високий (від 181 до 200 балів)	Полтавська	199	4
	Львівська	194	5
	Вінницька	183	6
іneC вищий від середнього (від 161 до 180 балів)	Волинська	179	7
	Чернігівська	178	8
	Черкаська	174	9
	Харківська	163	10
	Закарпатська	161	11
іneD середній (від 141 до 160 балів)	Одеська	150	12
	Запорізька	143	13
іneE нижче від середнього (від 121 до 140 балів)	Житомирська	139	14
	Рівненська	137	15
	Івано-Франківська	134	16
	Херсонська	134	17
	Чернівецька	132	18
	Тернопільська	127	19
іneF низький (від 101 до 120 балів)	Кіровоградська	124	20
	Сумська	109	21
	Хмельницька	105	22

Джерело: [76]

Як бачимо, Запорізька область має середній рівень рейтингу із 143 балами і займає 13 місце із 22 регіонів України.

Підсумковий рейтинг базується на оцінці результатів за двома складовими: інвестиційна активність (капітальні інвестиції, іноземні інвестиції та будівельні роботи) і соціально-економічний ефект від інвестицій (заробітна плата, введення житла в експлуатацію, працевлаштування безробітних та надані послуги).

Дані про досягнутий соціально-економічний ефект свідчать про ступінь успішності залучення коштів і їх вплив на підвищення добробуту територіальної громади. Отриманий результат є непрямою оцінкою ефективності діяльності місцевої влади по реалізації своїх соціально-економічних функцій. Результати дослідження дозволяють також оцінити інвестиційну привабливість регіону - через зростання або зниження інвестиційної активності [76].

Таким чином, проведений аналіз показав, що Запорізька область має середній рівень інвестиційної привабливості, проте темпи зростання обсягів інвестування поки що є невисокими. Така ситуація вимагає активного пошуку напрямів вдосконалення інвестиційної діяльності в регіоні.

2.3. Оцінка рівня соціально-економічної безпеки Запорізького регіону

При оцінюванні рівня соціально-економічної безпеки регіону використано підходи та індикатори, викладені в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [57].

В теоретичній частині дипломної роботи ми прийшли до висновку, що для визначення соціально-економічної безпеки регіону основними показниками є наступні: ВРП на 1 особу населення у порівнянні зі середньостатистичним значенням; частка в промисловому виробництві машинобудування; ступінь зношеності основних засобів; частка зайнятих на малих підприємствах у загальній чисельності зайнятих в економіці; тривалість життя населення; коефіцієнт природного приросту населення (на 1000 населення);

співвідношення середньодушових доходів і прожиткового мінімуму в порівнянні із середньостатистичним значенням; рівень безробіття; обсяг інвестицій в основний капітал; витрати на наукові дослідження у відсотках до ВРП тощо.

Проаналізувавши можливість використання офіційних статистичних даних, для оцінки рівня соціально-економічної безпеки Запорізького регіону нами вибрані наступні показники (табл. 2.5):

Таблиця 2.5

Індикатори для оцінювання рівня соціально-економічної безпеки Запорізького регіону

Назва індикатора	Критичне значення	Задовільне значення	Оптимальне значення
ВРП на 1 особу у порівнянні із середнім по країні	Нижче середнього значення по країні	Середнє значення по країні	Перевищення середнього значення по країні
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВРП, %	4	6	7
Коефіцієнт природного приросту, на 1 тис. осіб наявного населення	-2	1	1,5
Рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці), %	9 і більше	6	5
Відношення наявного доходу населення до ВРП, %	40	50	53-55

Джерело: розроблено автором на основі даних [57]

Проаналізуємо за вибраними індикаторами рівень соціально-економічної безпеки Запорізького регіону. Значення першого показника (ВРП на 1 особу населення) розраховано у підрозділі 2.1 роботи. У 2019 р. у Запорізькій області у розрахунку на 1 особу населення було створено 85784 грн. ВРП, що на 1549 грн. або на 1,8% перевищує середнє значення по країні. Перевіримо співвідношення зазначених показників за період 2015-2018 років (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

ВРП Запорізької області на 1 особу населення у порівнянні із середнім значенням по країні за період 2015-2018 рр.

Роки	Значення показника по Запорізькій області, грн.	Середнє значення показника по країні, грн.	Вище (+) чи нижче (-) від середнього значення, грн.	Відхилення у %	Стан соціально-економічної безпеки
2015	50609	46413	+4196	+9,0	Оптимальний
2016	59729	55899	+3830	+6,9	Оптимальний
2017	75306	70233	+5073	+7,2	Оптимальний
2018	85784	84235	+1549	+1,8	Оптимальний

Джерело: [73]

Розрахунки показали, що в кожному році значення показника по області перевищує середнє значення по Україні, внаслідок чого стан соціально-економічної безпеки за показником «ВРП на 1 особу населення» слід вважати оптимальним. Проте аналіз виявив негативну тенденцію, яка полягає у зменшенні розриву між показниками.

В таблиці 2.7 розраховано значення показника «Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВРП» за 2015-2018 роки.

Таблиця 2.7

Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВРП в Запорізькій області за період 2015-2018 рр.

Роки	Приріст ПІІ в області, млн. грн.	ВРП, млн. грн.	Відношення приросту ПІІ до ВРП, %	Оцінювання значення показника
2015	-3509,7	89061	-3,94	Критичне
2016	+4616,9	104323	+4,43	Критичне
2017	+1250,2	130377	+0,96	Критичне
2018	-263,8	147076	-0,18	Критичне

Джерело: [73; 77]

Аналіз свідчить, що значення цього показника є критичними за весь період аналізу. Приріст ПІІ в економіку області є мізерним, що не дозволить у

перспективі збільшувати обсяги валового регіонального продукту. Це потребує пошуку шляхів удосконалення інструментів залучення іноземних інвестицій.

Наступним показником, який доцільно проаналізувати в контексті оцінки соціально-економічної безпеки Запорізького регіону, є коефіцієнт природного приросту населення (на 1000 осіб). Як і в цілому по Україні, значення цього показника є критичним (рис. 2.11).

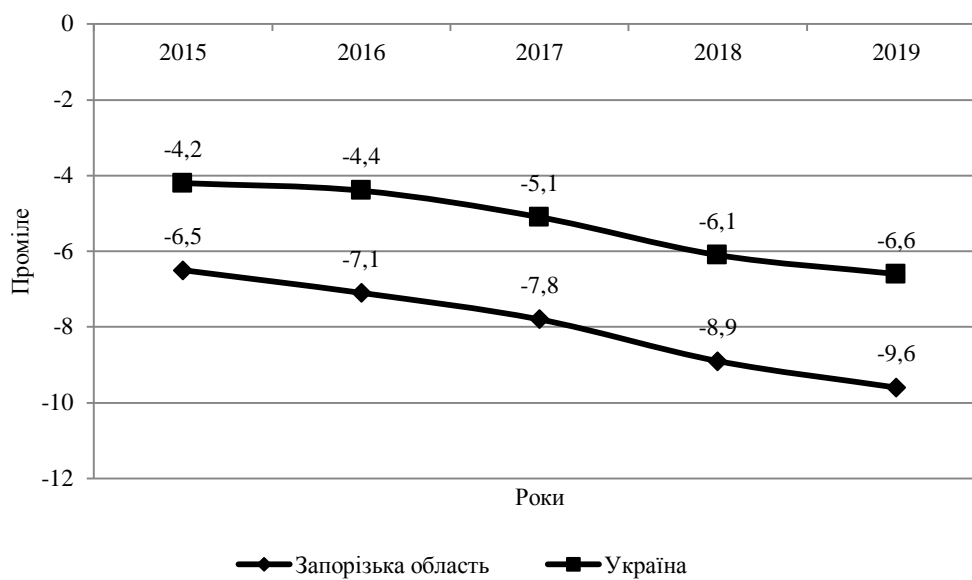

Рис. 2.11. Коефіцієнт природного приросту (на 1000 населення) у Запорізькій області та Україні у 2015-2019 рр., проміле

Джерело: [73; 74]

Від'ємне значення показника означає, що в регіоні та країні кількість померлих більша від кількості народжених, тобто відбувається скорочення населення. Негативним наслідком від'ємного природного приросту є також «старіння» населення, тобто збільшення в структурі населення частки осіб похилого віку. Старіння населення приводить до скорочення відтворення трудового потенціалу регіону, збільшення економічного навантаження на працездатне населення, необхідності розширення соціальної підтримки осіб похилого віку.

За показником природного приросту Запорізька область знаходиться в числі регіонів з високим від'ємним значенням природного приросту населення:

Чернігівська область - (-12,5 ‰), Сумська - (-10,2 ‰), Черкаська - (-10,0 ‰), Полтавська - (-9,9 ‰), Кіровоградська - (-9,6 ‰). Найнижче значення показника у 2019 р. зафіксоване у Рівненській області - (-1,6 ‰).

Отже, в Запорізькому регіоні, як і у всій країні, спостерігається демографічна криза, скорочується чисельність населення, поглиблюється процес його старіння, зростають показники демографічного навантаження на населення. В перспективі це може призвести до скорочення робочої сили та трудового потенціалу регіону, до зниження темпів його соціально-економічного розвитку.

В цьому зв'язку актуальними є завдання, визначені Стратегією регіонального розвитку області на період до 2027 року щодо покращення стану здоров'я населення; проведення інформаційно-оздоровчих заходів, спрямованих на популяризацію здорового способу життя; трансформації системи охорони здоров'я.

Для оцінки показника «Рівень безробіття» (розрахованого за методологією МОП) як індикатора соціально-економічної безпеки Запорізького регіону скористаємось статистичними даними ринку праці області (рис. 2.12).

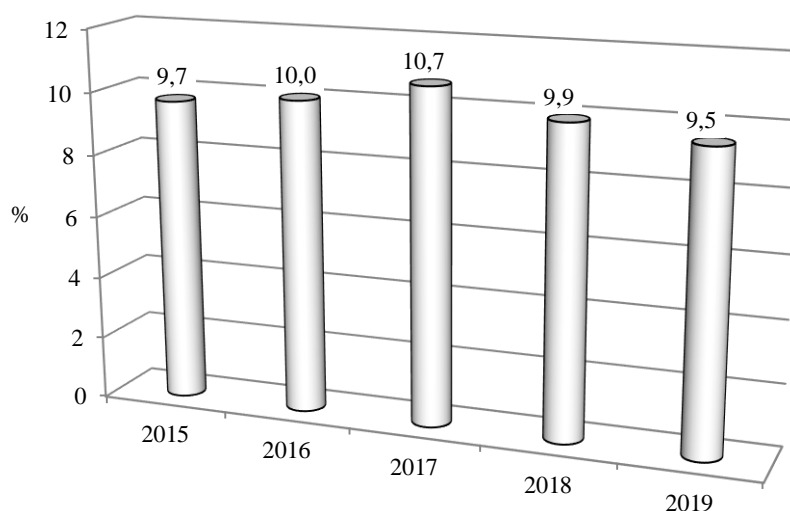

Рис. 2.12. Рівень безробіття (за методологією МОП) у Запорізькій області за період 2015-2019 рр., %

Джерело: [73]

Графічне відображення цього показника свідчить про його критичне (більше 9%) значення протягом періоду, що аналізується. Рівень безробіття у Запорізькій області протягом 2015-2017 рр. зазнав більшого зростання, ніж відповідний показник України, а в 2018-2019 рр. його скорочення було не таким значним, як на ринку праці країни (рис. 2.13).

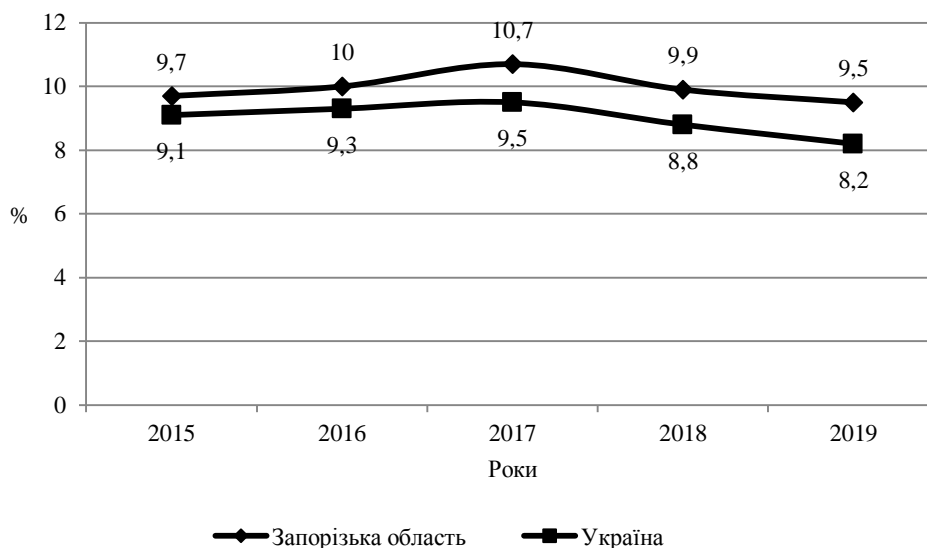

Рис. 2.13. Рівень безробіття (за методологією МОП) у Запорізькій області та Україні за період 2015-2019 рр., %

Джерело: [73; 74]

Порівняння значення цього показника за регіонами країни свідчить, що Запорізька область знаходиться в переліку областей з високим рівнем безробіття. Його найвище значення у 2019 р. (13,7%) зафіксоване у Луганській області.

Рівень безробіття, вищий від 10,0%, характерний для ринків праці Донецької (13,5%), Кіровоградської (11,0%), Волинської (10,6%), Полтавської (10,6%), Чернігівської (10,2%) областей [74].

В таблиці 2.8 розраховано значення показника «Відношення наявного доходу населення до ВРП» за 2015-2018 роки. Розрахунки показали, що значення цього показника для Запорізької області є оптимальними, що свідчить про переважання соціальної складової у розподілі доходів в регіоні.

Таблиця 2.8

Відношення наявного доходу населення Запорізької області до ВРП за період 2015-2018 рр.

Роки	Наявний дохід населення, млн. грн.	ВРП, млн. грн.	Відношення наявного доходу населення до ВРП, %	Оцінювання значення показника
2015	63841	89061	71,7	Оптимальне
2016	75910	104323	72,8	Оптимальне
2017	93942	130377	72,1	Оптимальне
2018	111553	147076	75,8	Оптимальне

Джерело: розроблено автором на основі даних [73]

В таблиці 2.9 зведено всі розраховані показники рівня соціально-економічної безпеки Запорізького регіону.

Таблиця 2.9

Показники рівня соціально-економічної безпеки Запорізького регіону

Назва індикатора	Значення в Запорізькій області	Оцінка рівня соціально-економічної безпеки
ВРП на 1 особу у порівнянні із середнім по країні (2018 р.)	Вище від середнього значення по країні (85784 проти 84235 грн.)	Оптимальний
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВРП, % (2018 р.)	-0,18	Критичний
Коефіцієнт природного приросту, на 1 тис. осіб наявного населення (2019 р.)	-9,6	Критичний
Рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці), % (2019 р.)	9,5	Критичний
Відношення наявного доходу населення до ВРП, % (2019 р.)	75,8	Оптимальний

Джерело: розроблено автором на основі даних [73]

Порівняння розрахованих показників із їх нормативними значеннями дає можливість зробити наступні висновки. Оптимальний рівень соціально-економічної безпеки регіону досягнуто лише за показниками «ВРП на 1 особу населення» та «Відношення наявного доходу населення до ВРП». Значення

інших показників оцінюються як критичні. Отже, значні загрози для економіки області становлять низькі темпи приросту прямих іноземних інвестицій, від'ємний природний приріст населення та високий рівень безробіття в регіоні.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз особливостей та стану забезпечення соціально-економічної безпеки Запорізького регіону дозволив зробити наступні висновки.

Рівень зайнятості у Запорізькій області зростає протягом 2017-2019. У 2018 р. в області було створено валового регіонального продукту на суму 147076 млн. грн., що складає 4,1% від валового внутрішнього продукту України. Було визначено що промисловість є головним рушієм прискорення економічного розвитку Запорізької області. За галузевою структурою 1 місце займає металургійне виробництво, 2 – електроенергетика, 3 – машинобудування, 4 – харчова промисловість та інші. Запорізький регіон є одним з найбільш технологічно розвинених регіонів України. Аналіз забрудненості атмосферного повітря що в Запорізькій області показав, що за 2019 р. викиди шкідливих речовин склали менше середнього показника по країні. Аналіз життєвого рівня населення регіону свідчить про середній рівень та необхідність його підвищення.

Було проведено SWOT-аналіз Запорізького регіону, який показав що в регіоні переважають сильні сторони, але наявне середовище створює більше загроз, ніж надає можливостей. В такому випадку потрібно розробляти стратегію розвитку регіону, спрямовану на використання сильних сторін для нейтралізації зовнішніх загроз.

Проведений аналіз інвестиційного забезпечення розвитку Запорізького регіону показав, що рівень капітальних інвестицій в активи Запорізької області поступово зменшується, починаючи з 2017 року. Основним джерелом капітальних інвестицій регіону є власні кошти підприємств та організацій.

Позитивною є динаміка надходжень прямих іноземних інвестицій Запорізької області 2015-2019 рр (8-ме місце по Україні). Однак, обсяг прямих іноземних інвестицій в розрахунку на одну особу є низьким у порівнянні з іншими країнами. Найбільша частка іноземних інвестицій надходить у переробну промисловість – 72,2 % (2019 р.). Запорізька область займає 12 позицію в рейтингу інвестиційної привабливості регіонів (2014 р.), та 13 позицію у рейтингу інвестиційної ефективності областей України (2019 р.).

При оцінюванні рівня соціально-економічної безпеки Запорізького регіону проаналізовано наступні індикатори: ВРП на 1 особу у порівнянні із середнім по країні; відношення наявного доходу населення до ВРП; відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВРП; коефіцієнт природного приросту; рівень безробіття. Перші два показники мають оптимальне значення, інші – критичні. Це свідчить про те що є загрози для соціально-економічної безпеки регіону.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

3.1. Послідовність розроблення програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону

Недостатня розробленість багатьох аспектів соціально-економічної безпеки регіону, значущість проблеми попередження та ліквідації кризових ситуацій в економіках регіонів обумовлює пошук нових підходів до розроблення заходів щодо забезпечення їх ефективного поступального розвитку. Комплекс таких заходів включає програма зміцнення соціально економічної безпеки регіону.

Програма зміцнення соціально-економічної безпеки - один із інструментів регіонального управління, що дає змогу виявити проблеми і загрози регіону, проаналізувати їх, запропонувати методи, шляхи та ресурси для їхнього розв'язання, а також передбачає пошук напрямів зміцнення соціально-економічної безпеки регіону.

Під час розробки програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону слід дотримуватися наступних вимог (рис. 3.1.) [8] :

- програма має бути досяжною, а саме забезпечувати виконання реальних цілей щодо посилення соціально-економічної безпеки регіону за певний період часу;
- програма зміцнення соціально-економічної безпеки регіону повинна орієнтуватися на конкретні результати. Наприклад, усунення існуючих загроз, подолання негативних явищ та тенденцій у регіоні, які з часом можуть стати загрозами для його соціально-економічного становища; досягнення заданого рівня соціально-економічної безпеки в регіоні тощо;

Рис. 3.1. Вимоги до розробки програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону

Джерело: розроблено автором на основі даних [8]

- заходи програми мають бути персоналізованими. Необхідно визначити суб'єкти розробки та реалізації заходів, їх обов'язки, зони відповідальності, способи контролю за виконанням заходів тощо);
- легітимності, тобто зміст програми має відповідати чинним нормативним актам регіону, державним законам та нормам;
- програма повинна бути забезпечена різними видами ресурсів і, зокрема, фінансовими ресурсами;
- програма повинна бути прозорою, тобто має бути у вільному доступі інформація щодо змісту програми, її учасників та порядку дій;
- повинні бути визначені конкретні строки на впровадження програми - дати початку та завершення; період реалізації програми зміцнення

соціально-економічної безпеки певного регіону повинен визначатися з урахуванням оцінки, характеристик та потенціалу регіону;

– програма повинна бути структурованою, що означає доцільність подання окремих завдань у програмі у вигляді конкретних проектів із змістом проекту, учасниками, деталями реалізації тощо; це забезпечить досягнення проміжних результатів.

Мета програми - зниження вірогідності виникнення в регіоні кризових явищ соціально-економічного характеру, підвищення рівня та якості життя населення.

Основним пріоритетом програми повинна стати діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування щодо:

– забезпечення умов для збільшення рівня народжуваності та зменшення рівня смертності населення в регіоні;

– зменшення майнової диференціації населення та формування середнього класу в регіоні;

– зменшення рівня безробіття;

– забезпечення ефективного соціального захисту населення;

– зменшення рівня злочинності;

– недопущення виникнення в регіоні гострих соціальних конфліктів;

Етапи розроблення програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону наведені на схемі (рис. 3.2).

Першим етапом розроблення програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону нами визначено вибір методики оцінки фактичного рівня соціально-економічної безпеки регіону.

Наукою розроблено низку таких методик від найпростіших до найбільш складних, серед них виділимо наступні:

– ранжування регіонів за рівнем загроз з використанням експертних оцінок;

– порівняння основних макроекономічних показників з їх граничними

значеннями;

- рейтингова оцінка регіонів з використанням інтегрального показника безпеки;
- багатовимірний статистичний аналіз.

Рис. 3.2. Етапи розроблення програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону

Джерело: [Розробка автора]

Погоджуємось із висновками С. В. Фімяр про те, що замість трудомістких систем оцінки «більш доцільним є застосування систем, побудованих на рейтингових оцінках». На думку зазначеного автора, переваги рейтингового оцінювання в тому, що воно дає змогу [102, с. 454]:

- оцінити рівень економічної безпеки окремих регіонів як кінцевий результат соціально-економічного розвитку;
- отримати узагальнюючий показник на основі системи індикаторів економічної безпеки;
- здійснити порівняння окремих регіонів за рівнем економічної безпеки;

- визначити найбільш небезпечні з точки зору економічної безпеки території;
- мати уявлення про пріоритетність заходів щодо забезпечення економічної безпеки.

Для оцінки рівня соціально-економічної безпеки ми пропонуємо комплекс показників (індикаторів), які згруповані у три групи: індикатори економічної, соціальної та екологічної сфери. На нашу думку, потрібно вибирати найбільш суттєві показники і їх кількість повинна бути невеликою. Цей метод дозволяє одночасно оцінювати різні сфери життя в регіоні, визначити зони ризику та точки зростання відповідно до ступеня віддаленості порогового значення нормативного показника. Більш детально про це сказано у наступному підрозділі роботи.

Отже, на сучасному етапі метод рейтингової оцінки слід вважати прийнятним і об'єктивним для оцінки рівня соціально-економічної безпеки регіону.

Другий етап розроблення програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону полягає у проведенні моніторингу загроз соціально-економічній безпеці регіону.

Завданнями моніторингу стану соціально-економічної безпеки регіонів є [102, с. 452]:

- періодичний збір, обробка й аналіз інформації;
- оцінка та прогнозування соціально-економічних чинників;
- доведення об'єктивної та достовірної інформації про стан об'єктів безпеки та його відхилення до суб'єктів прийняття управлінських рішень.

Загрози для кожного регіону можуть бути різними, у першому розділі дипломної роботи (див. рис. 1.3) нами представлені найбільш характерні суттєві загрози соціально-економічній безпеці, їх визначають за результатами SWOT-аналізу. Для Запорізького регіону за результатами SWOT-аналізу було сформовано перелік загроз соціально-економічної безпеки у підрозділі

магістерської роботи 2.1.

Моніторинг здійснюють з використанням сформованого набору показників соціально-економічної безпеки регіону. Слід зауважити, що моніторинг повинен відбуватися постійно (не лише на другому етапі).

Третій етап розроблення програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону включає проведення оцінки рівня безпеки (з використанням вибраної методики і набору індикаторів). Детально алгоритм проведення оцінки рівня соціально-економічної безпеки регіону представлено у наступному підрозділі дипломної роботи.

Четвертим етапом є аналіз отриманих результатів оцінки. Згідно запропонованої методики результатом оцінки є інтегральний показник, виражений у балах, значення якого інтерпретується за рівнем безпеки: критичний, задовільний та оптимальний. Також значення інтегрального показника можна порівняти з іншими регіонами країни. Більш детальний аналіз здійснюється в розрізі індикаторів соціально-економічної безпеки регіону, що дозволяє виділити слабкі сторони регіону в контексті забезпечення оптимального рівня безпеки.

На п'ятому етапі, за результатами аналізу оцінки рівня соціально-економічної безпеки регіону проводять пошук та обґрунтування напрямів її зміцнення. Значну допомогу у правильному виборі напрямів зміцнення соціально-економічної безпеки регіону надає матриця SWOT-аналізу, але слід погодитись із І. В. Синчук, яка вважає, що «SWOT-аналіз не містить остаточної інформації для прийняття управлінських рішень, але дає змогу впорядкувати процес обмірковування всієї наявної інформації з використанням власних думок та оцінок» [96, с. 175]. Дійсно, кінцеве управлінське рішення приймається на основі багатьох результатів та висновків, проте SWOT-аналіз відіграє при цьому значну роль.

Одним із способів зміцнення соціально-економічної безпеки регіону може стати залучення стейкхолдерів до реалізації програми зміцнення.

Стейкхолдерами у такому випадку є представники органів влади, власники та керівники підприємств, організацій, установ, яких стосується зміцнення соціально-економічної безпеки регіону, або особи, які можуть вплинути на підвищення її рівня.

Залучення стейкхолдерів до реалізації програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону може мати як позитивний, так і негативний аспекти (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Переваги та ризики залучення стейкхолдерів до реалізації програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону

№	Переваги	Ризики
1	Можливість розвитку територіальних громад	Виникнення міжособистісних конфліктів та конфліктів інтересів
2	Можливість вирішення різноманітних питань, за рахунок залучення стейкхолдерів з різних сфер	Відсутність зацікавленості стейкхолдерів до участі у програмі зміцнення.
3	Залучення різних видів ресурсів	Обмежність можливостей та компетенції стейкхолдерів, а також нормативні обмеження
4	Інформаційна та комунікаційна підтримка	Розповсюдження конфіденційної інформації
5	Розповсюдження вдалого досвіду (досвід громад в Україні)	Ймовірність формування негативної реакції громадськості через залучення стейкхолдерів
6	Медійна підтримка (збоку ЗМІ та медіаструктур)	Вирішення власних цілей окремих стейкхолдерів, усупереч інтересів інших регіональних стейкхолдерів.

Таким чином, за результатами дослідження визначено послідовність розроблення програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону. Етапи розроблення програми наступні: вибір методів та показників оцінки; моніторинг загроз соціально-економічній безпеці регіону; оцінювання рівня соціально-економічної безпеки регіону; аналіз отриманих результатів оцінки; пошук напрямів зміцнення соціально-економічної безпеки регіону та формування стратегії.

3.2. Удосконалення підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону

Огляд наукових джерел, присвячених оцінюванню економічної та соціальної безпеки регіонів засвідчив, що існує декілька підходів до оцінки рівня безпеки, при цьому науковці пропонують використовувати різноманітні індикатори (показники). На основі проведених досліджень та враховуючи доступні статистичні дані, пропонуємо здійснювати комплексну оцінку рівня соціально-економічної безпеки регіону шляхом розрахунку інтегрального показника.

Проведення інтегральної оцінки соціально-економічної безпеки регіону потрібно здійснювати у такому порядку:

- формування переліку показників (індикаторів);
- визначення вагових коефіцієнтів для вибраних показників;
- визначення характеристичних значень індикаторів; нормування індикаторів;
- розрахунок інтегрального індексу соціально-економічної безпеки регіону.

Отже, першим етапом розроблення методики оцінювання рівня соціально-економічної безпеки регіону є формування набору показників (індикаторів), які б відображали стан створення умов для підвищення рівня життя та стану здоров'я населення регіону, забезпечення прийнятних екологічних умов проживання в регіоні. Слід погодитись із Т. В. Момот щодо таких вимог до системи показників соціально-економічної безпеки [103, с. 18]:

- «система соціально-економічних показників повинна бути пов'язана із загальною схемою аналізу та показниками, які використовуються на національному та регіональному рівнях;
- система соціально-економічних показників повинна співвідноситися з переліком основних загроз економічній безпеці регіону;

- перелік соціально-економічних показників, що використовуються для аналізу, повинен бути мінімальним, легкодоступним і передбачати просту інтерпретацію;
- система показників повинна допускати просту і наглядову перевірку результатів щодо відповідності існуючому стану;
- показники економічної безпеки повинні відповідати чинним у країні системам обліку, статистики та прогнозування;
- соціально-економічні показники повинні стосуватися одного часового періоду, характеризувати «зрізи» соціально-економічної ситуації;
- показники повинні допускати можливість здійснення регулярного моніторингу і прогнозування факторів, що впливають на рівень загроз безпеки».

До переліку індикаторів, з нашої точки зору, слід включати найбільш суттєві показники, що впливають на рівень соціально-економічної безпеки регіону, їх розрахунок повинен здійснюватись на основі офіційних статистичних даних та публічних експертних оцінок.

На нашу думку, весь перелік індикаторів слід сформулювати за трьома сферами: економічною, соціальною та екологічною. Запропонований перелік індикаторів соціально-економічної безпеки регіону наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Перелік індикаторів соціально-економічної безпеки регіону

Сфери	Показники
1	2
Економічна сфера	ВРП на 1 особу населення
	Обсяг внутрішніх інвестицій на 1 особу населення
	Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВРП
	Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості
	Рівень безробіття (за методологією МОП)

1	2
Соціальна сфера	Середньомісячна заробітна плата в регіоні
	Відношення наявного доходу населення до ВРП, %
	Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму
	Коефіцієнт природного приросту, на 1 тис. осіб наявного населення
Екологічна сфера	Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в розрахунку на 1 км ²
	Обсяг утворених відходів у розрахунку на 1 особу населення
	Відношення суми витрат на охорону навколишнього природного середовища до ВРП

Джерело: [Розробка автора]

Наступним етапом методики оцінювання рівня соціально-економічної безпеки регіону є визначення вагових коефіцієнтів для вибраних показників.

Для цього застосовують метод експертних оцінок. Це - науковий метод, який дозволяє отримати об'єктивну оцінку на основі певної сукупності індивідуальних думок експертів.

При застосуванні методу експертних оцінок проводиться опитування спеціальної групи експертів з метою визначення певних змінних величин, необхідних для оцінки досліджуваного питання. Експерти визначають вагу кожного показника (індикатора) в залежності від його важливості для соціально-економічного розвитку регіону.

Вагомість запропонованих індикаторів соціально-економічної безпеки регіону, визначена експертним шляхом, наведена в табл. 3.3.

У загальному, вагомість економічної та соціальної сфер складає по 0,4, а ваговий коефіцієнт для екологічної сфери дорівнює 0,2.

Наступним етапом оцінювання є визначення для кожного показника еталонних або граничних значень. Для одних показників це можуть бути нормативні значення (якщо досліджуваний процес піддається нормуванню), для інших, наприклад, середнє значення по Україні.

Таблиця 3.3

Вагові коефіцієнти для розрахунку інтегрального показника соціально-економічної безпеки регіону

Найменування індикатора, одиниця виміру	Значення вагового коефіцієнта
ВРП на 1 особу населення, грн.	0,12
Обсяг внутрішніх інвестицій на 1 особу населення, грн.	0,05
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВРП, %	0,06
Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості, %	0,08
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	0,09
Разом за економічною сферою	0,40
Середньомісячна заробітна плата в регіоні, грн.	0,12
Відношення наявного доходу населення до ВРП, %	0,10
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, %	0,08
Коефіцієнт природного приросту, на 1 тис. осіб наявного населення, проміле	0,10
Разом за соціальною сферою	0,40
Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в розрахунку на 1 км ² , т	0,07
Обсяг утворених відходів у розрахунку на 1 особу населення, т	0,07
Відношення суми витрат на охорону навколишнього природного середовища до ВРП, %	0,06
Разом за екологічною сферою	0,20

Джерело: [Розробка автора]

З точки зору Т. В. Момот, граничні значення – це величини, недотримання значень яких перешкоджає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних тенденцій у сфері економічної безпеки [103, с. 53].

В таблиці 3.4 проведено нормування значень індикаторів соціально-економічної безпеки регіону та (з використанням експертних оцінок) присвоєння кількості балів за певне значення індикатора.

Нормування значень індикаторів для оцінювання рівня соціально-економічної безпеки регіону

Назва індикатора	Критичне значення (0 балів)	Задовільне значення (5 балів)	Оптимальне значення (10 балів)
ВРП на 1 особу (грн.) у порівнянні із середнім по країні	Нижче середнього значення по країні	Середнє значення по країні	Вище середнього значення по країні
Обсяг внутрішніх інвестицій на 1 особу населення (грн.) у порівнянні із середнім по країні	Нижче середнього значення по країні	Середнє значення по країні	Вище середнього значення по країні
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВРП, %	4	6	7
Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості, %	3	20	25
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	9 і більше	6	5
Середньомісячна заробітна плата в регіоні, грн.	Нижче середнього значення по країні	Середнє значення по країні	Вище середнього значення по країні
Відношення наявного доходу населення до ВРП, %	40	50	53-55
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, %	Вище середнього значення по країні	Середнє значення по країні	Нижче середнього значення по країні
Коефіцієнт природного приросту, проміле	-2	1	1,5
Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в розрахунку на 1 км ² , т	Вище середнього значення по країні	Середнє значення по країні	Нижче середнього значення по країні
Обсяг утворених відходів у розрахунку на 1 особу населення, т	Вище середнього значення по країні	Середнє значення по країні	Нижче середнього значення по країні
Відношення суми витрат на охорону навколишнього природного середовища до ВРП, %	Нижче середнього значення по країні	Середнє значення по країні	Вище середнього значення по країні

Джерело: [Розробка автора]

Розрахунок інтегрального показника соціально-економічної безпеки регіону (I) пропонуємо здійснювати за такою формулою:

$$I_m = \sum_{i=1}^n d_i y_i \quad (3.1)$$

де d_i - ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс складової соціально-економічної безпеки;

y_i - нормалізована оцінка i -го індикатора.

Отримані результати розрахунку інтегрального показника соціально-економічної безпеки регіону слід інтерпретувати наступним чином:

- оптимальний рівень - 10 балів;
- вище задовільного - 6-9 балів;
- задовільний - 5 балів;
- незадовільний - 1-4 бали;
- критичний - 0 балів.

За даною методикою оцінювання рівня соціально-економічної безпеки регіону нами був проведений розрахунок інтегрального показника соціально-економічної безпеки Запорізької та Дніпропетровської областей (табл. 3.5). Вихідна інформація наведена в Додатку А.

Таблиця 3.5

Розрахунок інтегрального показника соціально-економічної безпеки Запорізької та Дніпропетровської областей у 2019 р.

Найменування індикатора, одиниця виміру	Ваго- мість	Запорізька обл..		Дніпропетровська обл.	
		Значення індикатора	Оцінка, балів	Значення індикатора	Оцінка, балів
1	2	3	4	5	6
ВРП на 1 особу населення, грн.	0,12	10	1,2	10	1,2
Обсяг внутрішніх інвестицій на 1 особу населення, грн.	0,05	0	0	10	1,2

1	2	3	4	5	6
Відношення чистого приросту ПІІ до ВРП, %	0,06	0	0	0	0
Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості, %	0,08	0	0	0	0
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	0,09	0	0	2,5	0,2
Разом за економічною сферою	0,40	X	1,2	X	2,6
Середньомісячна заробітна плата в регіоні, грн.	0,12	5	0,6	10	1,2
Відношення наявного доходу населення до ВРП, %	0,10	10	1,0	10	1,0
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, %	0,08	10	0,8	0	0
Коефіцієнт природного приросту, на 1 тис. осіб наявного населення, проміле	0,10	0	0	0	0
Разом за соціальною сферою	0,40	X	2,4	X	2,2
Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в розрахунку на 1 км ² , т	0,07	10	0,7	0	0
Обсяг утворених відходів у розрахунку на 1 особу населення, т	0,07	10	0,7	0	0
Відношення суми витрат на охорону навколишнього природного середовища до ВРП, %	0,06	10	0,6	10	0,6
Разом за екологічною сферою	0,20	X	2,0	X	0,6
Інтегральний показник	1		5,6		5,4

Джерело: [Розробка автора]

Розрахунки показали, що інтегральний показник соціально-економічної безпеки Запорізької області складає 5,6 балів (задовільний рівень), а для Дніпропетровської області цей показник дорівнює 5,4 бали (теж задовільний рівень).

Запорізька область переважає Дніпропетровську область за такими індикаторами:

- частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму;

- обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в розрахунку на 1 км²;

- обсяг утворених відходів у розрахунку на 1 особу населення.

Запорізька область має нижчі значення від Дніпропетровської за такими індикаторами:

- обсяг внутрішніх інвестицій на 1 особу населення;

- рівень безробіття;

- середньомісячна заробітна плата;

За всіма іншими індикаторами по кожній області виставлено 0 балів, тобто вони мають критичне значення.

Виходячи із отриманих результатів запропонованої методики оцінювання рівня соціально-економічної безпеки, для її зміцнення в Запорізькому регіоні необхідно:

- збільшити обсяг внутрішніх інвестицій;

- активізувати пошук інструментів залучення прямих іноземних інвестицій;

- підвищувати інноваційну активність промислових підприємств регіону;

- знизити рівень безробіття шляхом створення нових робочих місць;

- розробити та реалізувати заходи щодо зниження смертності та підвищення народжуваності в області.

Як бачимо, в основі зміцнення соціально-економічної безпеки Запорізької області лежить удосконалення інвестиційної діяльності та пошук нових інструментів інвестування розвитку регіону.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження нами запропоновано здійснювати комплексну оцінку рівня соціально-економічної

безпеки регіону шляхом розрахунку інтегрального показника. Для цього сформовано перелік показників (індикаторів) соціально-економічної безпеки, визначено вагові коефіцієнти для вибраних показників, а також їх еталонні або граничні значення. Проведено апробацію запропонованої методики оцінювання рівня соціально-економічної безпеки регіону за офіційними статистичними даними Запорізької та Дніпропетровської областей.

3.3. Напрями вдосконалення регіональної інвестиційної діяльності. Вибір інструментів інвестування розвитку регіону в контексті забезпечення його соціально-економічної безпеки

Проведений аналіз інвестиційного забезпечення розвитку Запорізького регіону виявив низку проблем у цій сфері: зменшення обсягу внутрішніх капіталовкладень, низький показник надходження прямих іноземних інвестицій на 1 особу населення, середній рівень інвестиційної привабливості регіону. Така ситуація вимагає удосконалення регіональної інвестиційної діяльності.

Перед обґрунтуванням напрямів удосконалення інвестиційної діяльності в регіоні звернемось до висновків науковців щодо впливу факторів на інвестиційну діяльність. На думку К. Ю. Деделюк, найбільш значущими регіональними факторами, які позитивно впливають на інвестиційне середовище регіону, є такі [25, с. 135]:

- географічне розташування (близькість кордону, зокрема з ЄС, наявність туристичних та рекреаційних об'єктів);
- природні ресурси (ліси, корисні копалини тощо);
- розвинута інфраструктура та наявність дієвих механізмів підтримки інвесторів;
- потужний кадровий потенціал;
- активність регіональної влади;
- наявність об'єктів, привабливих для інвестування;

- наявність фінансових ресурсів (висока ємність ринку та існування бізнес-ніш на ньому);
- позитивні зміни (політичні, економічні) в країні та регіоні.

К. Ю. Деделюк також називає фактори, які перешкоджають ефективному інвестуванню в регіонах України [25, с. 135]:

- недостатнє інституційне забезпечення інвестиційної політики в регіонах;
- недосконалість інструментів розкриття внутрішнього потенціалу регіонів через регіональні стратегії, зокрема відсутність комплексного аналізу потенціалу та способів його використання;
- неефективність окремих інструментів фінансування капітальних проектів;
- низька ефективність розподілу інвестицій та низька віддача від них.

На думку М. О. Мороза, дестимуляторами інвестиційної діяльності є наступні чинники [59, с. 90]:

- відсутність у потенційних інвесторів належної довіри до держави;
- відсутність класичних банків розвитку й інвестиційних банківських установ для інвестиційного кредитування економічних агентів;
- відсутність фахівців з управління європейськими проектами;
- низька ефективність використання інвестиційних ресурсів.

Запропоновані нами напрями активізації та удосконалення інвестування у Запорізькому регіоні наведені в табл. 3.6. Розглянемо більш детально складові кожного із запропонованих напрямів.

Покращення інвестиційного клімату регіону можна досягти шляхом підтримки інвестування місцевою владою через надання пільг бюджетного субсидування відсоткової ставки за кредити.

Сутність цього механізму наступна. Обласна рада затверджує Порядок часткового відшкодування з обласного бюджету відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами підприємництва для реалізації

інвестиційних проектів, яким визначаються умови та механізм надання фінансової підтримки.

Компенсація надається підприємцям, які залучають кредити для реалізації інвестиційних проектів (придбання основних засобів, створення додаткових робочих місць). Компенсація за кредитами надається в розмірі, що не перевищує облікової ставки НБУ, яка діє на дату підписання кредитного договору між кредитно-фінансовою установою та підприємцем.

Таблиця 3.6

Запропоновані напрями удосконалення інвестиційної діяльності в Запорізькому регіоні

Напрямок удосконалення	Складові (зміст) напрямку
Покращення інвестиційного клімату регіону	Підтримка процесів інвестування з боку місцевої влади шляхом надання пільг бюджетного субсидування відсоткової ставки за кредити
	Інформаційно-аналітичне забезпечення формування інвестиційного іміджу регіону
Розширення переліку інструментів залучення інвестицій	Активне застосування різних форм державно-приватного партнерства, збільшення частки приватного сектора у фінансуванні інвестиційних проектів
	Впровадження цінних аукціонів на вироблену електроенергію сонячними та вітровими електростанціями
Створення техно- та наукових парків	Вивчення зарубіжного досвіду створення та функціонування техно- та наукових парків
	Проведення робіт по створенню на території області технопарків та наукових парків і бізнес-інкубаторів за участю вищих навчальних та наукових закладів
	Залучення фінансових компаній, які фінансують інноваційні стартапи (фондів венчурного капіталу)
Розвиток міжнародної взаємодії у сфері інвестування	Підписання обласною державною адміністрацією угод про співробітництво з міжнародними консалтинговими компаніями, які займаються залученням інвестицій
	Залучення та супровід проектів міжнародної технічної допомоги (МТД)
Підвищення компетенції кадрів	Розвиток дієздатності навчальних закладів регіону адаптувати свої навчальні програми відповідно до потреб інвесторів
	Проведення програм підвищення кваліфікації працівників усіх інституцій, які беруть участь у залученні інвестицій в економіку Запорізької області

Джерело: [Розробка автора]

Обласна рада визначає пріоритетні напрями реалізації інвестиційних проектів. У Запорізькому регіоні це можуть бути будівництво зрошувальних систем у сільському господарстві, будівництво вітрових та сонячних електростанцій, модернізація обладнання на машинобудівних підприємствах.

Компенсація здійснюється на підставі договору про взаємодію між Головним розпорядником коштів та кредитно-фінансовою установою. Суб'єкти підприємництва, які бажають отримати компенсацію, укладають кредитний договір з кредитно-фінансовою установою. Часткове відшкодування відсоткових ставок за кредитами надається головним розпорядником коштів шляхом перерахунку коштів на транзитний рахунок відповідної кредитно-фінансової установи, яка, у свою чергу, розподіляє ці кошти на поточні рахунки позичальників.

При визначенні суб'єктів підприємництва, яким за рахунок обласного бюджету буде надано компенсацію, враховують наступні критерії:

- належність інвестиційного проекту до пріоритетних напрямів інвестування;
- модернізація, оновлення та придбання основних фондів для розширення та збільшення обсягів виробництва продукції (послуг);
- кількість додаткових робочих місць, які планується створити;
- рівень середньої заробітної плати працівників;
- виробництво продукції на експорт та у рамках імпортозаміщення;
- впровадження енергозберігаючих та екологічних технологій;
- впровадження інновацій та нових технологічних процесів.

На нашу думку, запровадження механізму надання пільг бюджетного субсидування відсоткової ставки за кредити у Запорізькій області дозволить збільшити обсяги внутрішніх інвестицій, модернізувати підприємства, збільшити кількість робочих місць, що в результаті зміцнить соціально-економічну безпеку регіону.

Для збільшення обсягів іноземних інвестицій необхідним є інформаційно-

аналітичне забезпечення формування інвестиційного іміджу Запорізького регіону. Для цього необхідно забезпечити інформаційну присутність бренду регіону в різних джерелах, його впізнаваність через різноманітні іміджеві характеристики, наприклад, Запоріжжя - це столиця козацтва і т. і.

Бренд регіону – це сукупність вражень про регіон, які формуються у свідомості інвесторів та туристів і визначають його становище на ринку, тобто рейтинг серед інших регіонів. Для поширення бренду регіону за кордоном необхідно розширити участь підприємств регіону у міжнародних ярмарках, бізнес-форумах, міжнародних програмах співробітництва, участь у міжнародних туристичних заходах. У компетенції обласної ради входить розроблення регіональних програм щодо сприяння формуванню позитивного іміджу Запорізького регіону.

Розширення переліку інструментів залучення інвестицій. Серед уже відомих інструментів залучення інвестицій, що вже використовуються у Запорізькому регіоні, слід звернути увагу на більш активне застосування державно-приватного партнерства (ДПП). На сьогоднішній день в області застосовується така форма ДПП, як концесії. Заслужують на розгляд щодо можливості застосування такі форми ДПП:

- контракти на управління та лізингу - відповідальність приватного сектора за управління проектом протягом терміну дії договору; об'єкт контракту - у державній власності; право прийняття інвестиційних рішень - за державним сектором;

- «проекти зеленого поля» - приватний партнер самостійно або спільно з державою будує та експлуатує новостворений об'єкт у межах терміну дії договору;

- продаж активів - приватний сектор купує частину об'єкта експлуатації в держави шляхом купівлі акцій або участі у програмі приватизації.

Перед застосуванням зазначених форм державно-приватного партнерства

доцільно ознайомитись із зарубіжним досвідом. Його адаптація в Запорізькому регіоні покращить процес імплементації цього інструменту залучення інвестицій. Лідером у питаннях співпраці з приватним сектором через механізми державно-приватного партнерства є Туреччина. Активно застосовується ДПП у Франції, його особливістю у цій країні є утримання балансу між державними великими і малими проектами, які запроваджує місцева влада [27, с. 113].

Пріоритетними напрямками застосування механізму ДПП у Запорізькій області повинні стати енергетична сфера, житлове будівництво та об'єкти туризму і рекреації.

З боку держави необхідна розробка механізму створення зацікавленості приватних підприємців у реалізації проектів ДПП. На сьогодні в проектах ДПП частка фінансування із приватного сектору є меншою, ніж 10% [68, с. 61].

Одним із інструментів залучення інвестицій у Запорізький регіон можуть стати цінові аукціони на вироблену електроенергію сонячними та вітровими електростанціями. Суть цього інструменту полягає у впровадженні аукціонних цін, за якими інвестор готовий здійснювати виробництво електричної «зеленої» енергії та її продаж в енергосистему.

Переможець аукціону (інвестор) зобов'язується побудувати електростанцію і ввести її в експлуатацію протягом 2 років. Згідно договору інвестор отримує гарантований державою викуп виробленої електроенергії за аукціонною ціною на 20 років вперед з прив'язкою до євро [90].

Також, згідно з новим законодавством, до кінця 2021 року звільняється від сплати ПДВ імпорт обладнання для альтернативної енергетики, тобто воно стає дешевшим на 20%. На нашу думку, такий підхід збільшить привабливість інвестицій в альтернативну енергетику Запорізької області.

Створення техно- та наукових парків. На сьогодні в Запорізькому регіоні відсутні технопарки і наукові парки, які є важливими для розвитку

інноваційних стартапів (StartUp). Це стримує підприємницьку активність місцевих новаторів і мотивує їх створювати підприємства за межами області.

Процес створення техно- та наукових парків включає наступні складові:

- вивчення зарубіжного досвіду створення та функціонування техно- та наукових парків;
- проведення робіт по створенню на території області технопарків та наукових парків і бізнес-інкубаторів за участю вищих навчальних та наукових закладів;
- залучення фінансових компаній, які фінансують інноваційні стартапи (фондів венчурного капіталу).

У цій сфері слід адаптувати досвід Чехії, яка налічує понад 100 індустріальних зон/парків, більше 60 технологічних центрів та центрів підтримки бізнесу.

Можна також скористатись досвідом Румунії, де нараховується більше 80 індустріальних парків, які надають компаніям певні пакети пільг відповідно до їх спрямованості, зокрема інвестори звільняються від сплати податку на землю.

Розвиток міжнародної взаємодії у сфері інвестування. На сьогоднішній день міжнародне співробітництво в Запорізькій області носить дещо формальний характер, а міжрегіональні відносини обмежуються лише підписанням меморандумів. В обласному центрі мало проводиться масштабних заходів міжнародного характеру, які б забезпечили налагодження ділових контактів з іноземними партнерами. Також не практикується обмін досвідом між спеціалістами, що безпосередньо ведуть роботу із залучення інвестицій та міжнародного співробітництва.

Для розвитку міжнародної взаємодії у сфері інвестування обласній державній адміністрації слід підписати угоди про співробітництво з міжнародними консалтинговими компаніями, які займаються залученням інвестицій. Функціями цих компаній є дослідження інвестиційного потенціалу окремих територій та підприємств області і розроблення на основі цих

досліджень бізнес-планів, техніко-економічних обґрунтувань (ТЕО) або резюме найбільш перспективних та значущих для області інвестиційних проектів.

Окремої уваги потребує діяльність щодо залучення проектів (програм) міжнародної технічної допомоги (МТД), які є важливими для соціально-економічного розвитку Запорізького регіону, оскільки їх реалізація зменшує навантаження на місцеві бюджети, забезпечує розбудову інфраструктури, що, в свою чергу, створює сприятливе інвестиційне середовище регіону. Деякі програми міжнародної технічної допомоги дозволяють вирішити, насамперед, соціальні проблеми, які часто фінансуються за залишковим принципом.

На сьогоднішній день в області у цій сфері міжнародної взаємодії є проблеми, які полягають у нездатності спеціалістів якісно скласти та своєчасно подати заявки на отримання МТД. Практика показує, що у більшості територіальних громад Запорізької області рівень підготовки спеціалістів, які готують такі заявки, є вкрай низьким, що спричиняє переважну більшість відмов донорських організацій у наданні допомоги. Переважна більшість громад взагалі не бере участі в грантових програмах та конкурсах на отримання міжнародної технічної допомоги. Із зазначеного випливає висновок щодо необхідності підвищення компетенції кадрів у сфері інвестиційної діяльності.

Для підвищення компетенції кадрів нами пропонуються такі заходи:

- розвиток дієздатності навчальних закладів регіону адаптувати свої навчальні програми відповідно до потреб інвесторів. Зокрема, в умовах низької ефективності інвестиційної діяльності виникла необхідність підготовки фахівців за спеціальністю «Менеджер з інвестування»;

- проведення програм підвищення кваліфікації працівників усіх інституцій, які беруть участь у залученні інвестицій в економіку Запорізької області.

Таким чином, в магістерській роботі запропоновані наступні напрями удосконалення інвестиційної діяльності в Запорізькому регіоні: покращення інвестиційного клімату в області; розширення переліку інструментів залучення

інвестицій (різні форми ДПП та цінові аукціони); створення техно- та наукових парків; розвиток міжнародної взаємодії у сфері інвестування; підвищення компетенції кадрів, що займаються інвестиційною діяльністю. Впровадження запропонованих заходів дозволить поліпшити інвестиційний імідж області для залучення іноземних інвестицій, залучити в економіку регіону інвестиційні ресурси, реалізувати важливі для області проекти, збільшити обсяги податкових надходжень до бюджету, створити нові робочі місця. В кінцевому підсумку це дозволить зміцнити соціально-економічну безпеку регіону.

Висновки до розділу 3

Невисокий рівень соціально-економічної безпеки Запорізького регіону зумовлює необхідність розробки програми її зміцнення. Встановлено що програма зміцнення соціально-економічної безпеки регіону – це один із інструментів регіонального управління, що дає змогу виявити проблеми і загрози регіону, проаналізувати їх, запропонувати методи, шляхи та ресурси для їхнього розв'язання, а також передбачає пошук напрямів зміцнення соціально-економічної безпеки регіону.

У дослідженні визначені наступні вимоги до розробки програми зміцнення: досяжність, орієнтованість на конкретні результати, персоналізованість, легітимність, прозорість, наявність ресурсів, визначеність строків, структурованість.

Встановлено, що процес розробки програми зміцнення соціально-економічної безпеки регіону складається з 5 послідовних етапів: вибір методів та показників оцінки; моніторинг загроз соціально-економічній безпеці регіону; оцінювання рівня соціально-економічної безпеки регіону; аналіз отриманих результатів оцінки; пошук та обґрунтування напрямів зміцнення соціально-економічної безпеки регіону.

У дослідженні удосконалено підходи до оцінювання соціально-економічної безпеки Запорізького регіону. На основі проведених досліджень та враховуючи доступні статистичні дані, запропоновано здійснювати комплексну оцінку рівня соціально-економічної безпеки регіону методом розрахунку інтегрального показника.

По-перше, сформовано перелік показників (індикаторів) на основі вимог до системи показників соціально-економічної безпеки. Перелік показників було сформовано за 3-ма сферами: економічна, соціальна, екологічна. По-друге, було визначено вагові коефіцієнти для вибраних показників за допомогою методу експертних оцінок. По-третє, було визначено критичне, задовільне та оптимальне значення для кожного показника. По-четверте, було розраховано інтегральний показник соціально-економічної безпеки для Запорізької та Дніпропетровської областей. Розрахунки показали, що інтегральний показник соціально-економічної безпеки як для Запорізької так і Дніпропетровської областей складає задовільний рівень.

За результатами запропонованої методики оцінки рівня соціально-економічної безпеки, для її зміцнення в Запорізькому регіоні необхідно підвищення інвестиційної діяльності та пошук нових інструментів інвестування розвитку регіону.

У процесі дослідження було виокремлено фактори, які позитивно впливають на інвестиційне середовище регіону, а також фактори, які перешкоджають ефективному інвестуванню в регіонах України. З метою зміцнення соціально-економічної безпеки Запорізького регіону запропоновано наступні напрями удосконалення інвестиційної діяльності: покращення інвестиційного клімату в області; розширення переліку інструментів залучення інвестицій (різні форми ДПП та цінові аукціони); створення техно- та наукових парків; розвиток міжнародної взаємодії у сфері інвестування; підвищення компетенції кадрів, що займаються інвестиційною діяльністю.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Оскільки тема магістерської роботи – «Інвестування розвитку регіону як засіб забезпечення його соціально-економічної безпеки», передбачає виконання посадових обов'язків та проведення досліджень та розрахунків в галузі регіонального управління у приміщенні Запорізької обласної державної адміністрації обладнаному персональними комп'ютерами (далі ПК) з візуальними дисплейними терміналами (далі ВДТ), тому нижче розглянемо заходи по забезпеченню безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці, пожежної і цивільної безпеки для приміщення обладнаного ПК з ВДТ.

4.1. Аналіз потенційних небезпек

Ідентифікацію небезпек здійснюють згідно принципу, що «усе впливає на усе», тобто все може бути як джерелом небезпеки, так і зазнати небезпеки.

На основі аналізу роботи існуючого обладнання і технологічних процесів у приміщенні обладнаному ПК з ВДТ, згідно ГОСТ 12.0.003-74* «ССБТ. Опасные и вредные производственные факторы. Классификация» [15], виявлені наступні небезпечні та шкідливі виробничі фактори, здатні привести до травм або ушкодження здоров'я працівників в галузі регіонального управління:

- оскільки приміщення обладнане електротехнічними приладами та пристроями, тому, у разі порушення ізоляції, умов експлуатації або необережного поводження осіб, що працюють з комп'ютерами існує можливість ураження електричним струмом, тобто отримання електротравм та опіків різного ступеню важкості;

- механічне травмування внаслідок нераціонального розташування робочих місць, що є порушенням вимог ергономіки;

– підвищене нервово-психічне навантаження, внаслідок специфіки роботи, а саме постійний контакт з клієнтами, колегами по роботі, керівництвом, контрагентами при вирішенні робочих питань (деякі з них можуть бути конфліктними, суперечливими), що може викликати емоційний дискомфорт, внутрішнє роздратування та емоційну нестабільність під час короткотривалих певних негативних ситуацій, та може призвести до захворювань нервової системи, зниження насаги на працю та стресових станів та помилкових дій;

– оскільки робота користувача ПК вимагає тривалого статичного напруження м'язів спини, шиї, рук і ніг тому не раціональна або неправильна конструкція, організація та обладнання комп'ютеризованого робочого місця не забезпечує правильного та комфортного положення при роботі за комп'ютером, що може привести до швидкої втоми, а як наслідок до помилок, зниженню працездатності та кістково-м'язовим порушенням;

– порушення основних вимог до ергономічних характеристик моніторів, такі як: блимання зображення, відсутність можливості регулювання яскравості та контрастності або наявності на екрани відблисків і відбиття приводить до підвищеної стомлюваності тобто може негативно позначитися на здоров'ї осіб, що працюють з комп'ютерами;

– недостатнє або надмірне освітлення робочих місць, в зв'язку з несправністю, або хибним вибором освітлювальних приладів, в зв'язку з неправильним розташуванням робочих місць по відношенню до джерел природного та штучного освітлення, що призводить до помилкових дій, погіршення зору або ефекту засліплення;

– підвищена або знижена температура, вологість і рухливість повітря в приміщенні, у випадку не якісної або нераціональної системи вентиляції та кондиціонування повітря, приводить до підвищеної стомлюваності, а як наслідок до помилок, зниженню працездатності, а також може бути причиною простудних захворювань;

– наявність пилу в приміщенні обладнаному ПК з ВДТ, який може містити до 80% шкідливих речовин, що можуть призвести до алергії та інших захворювань дихальних шляхів. Причини появи пилу у приміщенні обладнаному ПК з ВДТ можуть бути наступними: ПК та периферійна техніка при своїй роботі має властивість накопичувати пил; проблеми із системами опалення, вентиляції та зволоження повітря у приміщенні, що перешкоджають процесу його нормального обміну; відсутність або нерегулярні процедури прибирання у офісному приміщенні;

– відсутність або неправильний вибір типу та необхідної кількості первинних засобів гасіння пожеж (вогнегасників) у результаті помилок у розрахунках, може стати причиною поширення пожежі, а як наслідок причиною термічних опіків різного ступеню важкості;

– неправильні або нераціональні дії персоналу в умовах надзвичайних ситуацій, які призводять до паніки, отримання пошкоджень різного ступеню важкості та загибелі людей.

4.2. Заходи по забезпеченню безпеки

У приміщенні обладнаному ПК з ВДТ застосовується широке різноманіття електроприладів: периферійні пристрої (копіювальні пристрої, факсимільна техніка), прилади для забезпечення комфортних умов праці (освітлювальні прилади, кондиціонери, побутові електроприлади тощо). Небезпека ураження електричним струмом при використанні цих приладів з'являється при недотриманні заходів обережності, а також при відмові або несправності цього обладнання. Наслідки ураження електричним струмом залежать від багатьох факторів: опору організму, величини, тривалості дії, роду і частоти струму, шляхів його проходження через життєво важливі органи, умов зовнішнього середовища.

Для запобігання ураження електричним струмом, відповідно до вимог п. 6.7.4. НПАОП 40.1-1.21-98 «ПБЕЕС» [70] усі доступні для доторкання металеві деталі електрообладнання у приміщенні з ПК, яке може опинитись під напругою, у випадку пошкодження ізоляції, з'єднані з заземлюючим пристроєм.

Згідно «ПУЕ» [86] електрообладнання приміщення обладнаного ПК з ВДТ характеризується як електроустановки до 1 кВ, тому для забезпечення безпеки персоналу відповідно до вимог п. 1.7 «ПУЕ» [86] все електрообладнання заземлене. Величина опору контуру захисного заземлення, у будь-яку пору року, не перевищує – 4 Ом.

Відповідно до вимог розділу «Мінімальні вимоги з охорони праці», директиви ЄС 90/270/ЄЕС [84] та НПАОП 0.00-7.15-18 «Вимоги щодо безпеки та захисту здоров'я працівників під час роботи з екранними пристроями» [69] виконано такі п'ять основних вимог до моніторів, які жорстко регламентують безпечні умови роботи і захист здоров'я осіб, що працюють з комп'ютерами:

- символи на екрані чіткі і добре розрізняються;
- зображення позбавлене блимання;
- яскравість та / або контрастність легко регулюються;
- екрани вільні від відблисків і відбиття;
- випромінювання знижені до надзвичайно малих рівнів.

Також врахований такий важливий чинник загальної ергономіки монітора, як можливість його регулювання. Також можливе інколи необхідне ручне регулювання геометричних розмірів і положення зображення на екрані, а також корекція спотворень.

Ймовірність механічного травмування може виникнути внаслідок нераціонального розташування робочих місць, захарашення робочих місць або у зв'язку з недбалістю та неуважністю обслуговуючого персоналу. Для виключення травматизму згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-

обчислювальних машин» [29] зроблено більш зручне та раціональне розташування робочих місць, таким чином збільшена відстань між ними, яка відповідає нормованим значенням (площа на одне робоче місце має становити не менше ніж $6,0 \text{ м}^2$, а об'єм не менше ніж $20,0 \text{ м}^3$). Поверхня підлоги є рівною, неслизькою, з антистатичними властивостями.

У зв'язку із стресовими ситуаціями та нервово-емоційними навантаженнями у працівників може виникнути ймовірність захворювань загально-невротичного характеру.

З метою зниження нервово-емоційного напруження, стомлення зорового аналізатора, поліпшення мозкового кровообігу, подолання несприятливих наслідків гіподинамії, запобігання втоми, згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» [29] для робітників із застосування ЕОМ, передбачені регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 15 хвилин через кожні дві години, а також обладнані побутові приміщення для відпочинку під час роботи, кімната психологічного розвантаження. В кімнаті психологічного розвантаження передбачені пристрої для приготування й роздачі тонізуючих напоїв, а також місця для занять фізичною культурою

Для оптимізації відносин у колективі проводяться тренінги з залучанням психологів на теми: «Адаптація у новому колективі», «Поведінка в суспільстві».

Обладнання та організація робочих місць користувачів ПК, забезпечують відповідність конструкцій всіх елементів робочого місця та їх взаємного розташування ергономічним вимогам з урахуванням характеру і особливостей трудової діяльності відповідно до ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» [29].

При розташуванні елементів робочого місця користувача ПК були враховані: робоча поза користувача; простір для розміщення користувача; можливість огляду елементів робочого місця; можливість ведення записів, розміщення документації і матеріалів, які використовуються користувачем.

Конструкція робочого місця користувача ПК забезпечує підтримання оптимальної робочої пози. Робочі місця з ПК розташовані відносно вікон, щоб природне світло падало збоку переважно зліва. Висота робочої поверхні столу з ПК регулюється в межах 680-800 мм, а ширина і глибина – забезпечує можливість виконання операцій у зоні досяжності моторного поля (рекомендовані розміри: ширина – 600-1400 мм, глибина – 800-1000 мм). Робочий стіл має простір для ніг висотою 600 мм, шириною – 500 мм, глибиною (на рівні колін) – 450 мм, на рівні простягнутої ноги – 650 мм. Поверхня сидіння і спинки стільця напівм'яка з нековзним повітронепроникним покриттям, що легко чиститься і не електризується.

4.3. Заходи з виробничої санітарії і гігієни праці

Основними причинами недостатньої або надмірної освітленості робочих місць є несправність або хибний вибір освітлювальних приладів, неправильне розташування робочих місць по відношенню до джерел освітлення.

Незадовільна освітленість на робочому місці або на робочій зоні може бути причиною зниження продуктивності та якості праці, отримання травм. Недостатнє або надмірне освітлення викликає зоровий дискомфорт, що виражається у відчутті незручності або напруженості. Тривале перебування в умовах зорового дискомфорту призводить до розсіювання уваги, зменшення зосередженості, зоровій і загальній втомі.

У приміщенні обладнаному ПК з ВДТ, згідно ДБН В.2.5-28-2018 «Природне і штучне освітлення» [22] передбачене природне та штучне освітлення.

Природне освітлення здійснено через світлові прорізи, які орієнтовані на південь і забезпечують коефіцієнт природної освітленості (КПО) не нижче 1,5 %. Для захисту від прямих сонячних променів, які створюють прямі та відбиті відблиски на поверхні екранів і клавіатури, передбачено сонцезахисні пристрої, на вікнах встановлені жалюзі.

Штучне освітлення приміщення, розмірами: довжина – 4 м, ширина – 3,5 м, висота – 2,8 м і використанням світильника типу ЛВО (растровий), здійснено системою загального рівномірного освітлення відповідно до розрахунку:

1. Розрахунок кількості рядів світильників у приміщенні N_p :

$$N_p = \frac{B}{(H - h_p) \cdot [L/h]}, \text{ шт}; \quad (4.1)$$

де: B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м (для кабінету $h_p = 0,8\text{ м}$);

$[L/h]$ – числове значення коефіцієнта світильника ($L/h = 1,4$).

$$N_p = \frac{3,5}{(2,8 - 0,8) \cdot 1,4} = 2, \text{ шт.}$$

2. Визначення максимально припустимої відстані між рядами світильників $L_{\max}$:

$$L_{\max} = \frac{B}{N_p}, \text{ м}; \quad (4.2)$$

$$L_{\max} = \frac{3,5}{2} = 1,75, \text{ м.}$$

3. Визначення значення індексу приміщення i , що характеризує співвідношення розмірів освітлювального приміщення і висоти розміщення світильників:

$$i = \frac{A \cdot B}{(H - h_p) \cdot (A + B)}; \quad (4.3)$$

де: A – довжина приміщення, м.

$$i = \frac{4 \cdot 3,5}{(2,8 - 0,8) \cdot (4 + 3,5)} = 0,93.$$

4. Визначення значення коефіцієнта використання світлового потоку η , створюваного світильниками типу ЛВО (растрові).

Виходячи з залежності від виду джерела світла, типу світильника, коефіцієнтів відбиття поверхонь приміщення та індексу приміщення $\eta = 42\%$.

5. Визначення сумарного світлового потоку освітлювальної установки у даному приміщенні Φ_Σ :

$$\Phi_\Sigma = \frac{E_H \cdot A \cdot B \cdot k_3 \cdot z}{\eta}, \text{ лм}; \quad (4.4)$$

де: E_H – рівень нормованого загального освітлення, лк ($E_H = 300 \text{ лк}$);

k_3 – коефіцієнт запасу ($k_3 = 1,4$);

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості (відношення середньої освітленості до мінімальної освітленості), як правило дорівнює (для люмінесцентних ламп $z = 1,1$);

η – коефіцієнт використання світлового потоку.

$$\Phi_\Sigma = \frac{300 \cdot 4 \cdot 3,5 \cdot 1,4 \cdot 1,1}{0,42} = 15400, \text{ лм}.$$

6. Визначення умовної загальної кількості світильників у приміщенні $N_{св}^*$:

$$N_{св}^* = \frac{A \cdot B}{L_{\max}^2}, \text{ шт}; \quad (4.5)$$

$$N_{св}^* = \frac{4 \cdot 3,5}{1,75^2} = 4,57, \text{ шт.}$$

7. Розрахунок світлового потоку умовного джерела світла Φ_l^* :

$$\Phi_l^* = \frac{\Phi_{\Sigma}}{N_l^*}, \text{ лм}; \quad (4.6)$$

де: N_l^* – загальна кількість ламп у світильнику, яка розраховується за формулою:

$$N_l^* = N_{св}^* \cdot n, \text{ шт}; \quad (4.7)$$

де: n – кількість ламп у світильнику, шт.

$$N_l^* = 4,57 \cdot 4 = 18,29, \text{ шт};$$

$$\Phi_l^* = \frac{15400}{18,29} = 842,19, \text{ лм.}$$

8. Вибір типу стандартної лампи з найближчим значенням фактичного світлового потоку лампи Φ_l , і визначення коефіцієнту m (співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи Φ_l^* та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи Φ_l):

$$m = \frac{\Phi_l^*}{\Phi_l}; \quad (4.8)$$

$$m = \frac{842,19}{1050} = 0,8.$$

9. Визначення оптимальної (фактичної) кількості світильників у приміщенні N_{ce} :

$$N_{ce} = N_{ce}^* \cdot m, \text{ шт}; \quad (4.9)$$

$$N_{ce} = 4,57 \cdot 0,8 = 4, \text{ шт.}$$

10. Визначення фактичної кількості ламп у приміщенні N_l :

$$N_l = N_{ce} \cdot n, \text{ шт}; \quad (4.10)$$

$$N_l = 4 \cdot 4 = 16, \text{ шт.}$$

11. Визначення загальної розрахункової освітленості E_p у приміщенні, що створюється при застосуванні стандартних ламп:

$$E_p = \frac{\Phi_l \cdot N_l \cdot \eta}{A \cdot B \cdot k_3 \cdot z}, \text{ лк}; \quad (4.11)$$

$$E_p = \frac{1050 \cdot 16 \cdot 0,42}{4 \cdot 3,5 \cdot 1,4 \cdot 1,1} = 327,27, \text{ лк.}$$

Виходячи з розрахунку значення освітленості на поверхні робочого столу в зоні розміщення документів становить 327,27 лк. Як джерела штучного освітлення приміщення застосовано люмінесцентні лампи типу Т8.

Метеорологічні умови для приміщення з комп'ютеризованими робочими місцями – температура повітря, відносна вологість повітря й швидкість його переміщення цілком відповідають вимогам ДСН 3.3.6.042-99 «Державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень» [30] і ГОСТ 12.1.005-88 «ССБТ. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны» [16]. Роботи у приміщенні з ПК, належать до категорії Іб – легка робота, тому передбачені наступні оптимальні значення параметрів мікроклімату:

– у холодний період року: температура 21-23°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,1 м/с;

– у теплий період року: температура 22-24°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,2 м/с.

Ці параметри забезпечуються системами опалення, кондиціонування і вентиляції відповідно до вимог ДБН В.2.5-67:2013 «Опалення, вентиляція та кондиціонування» [24].

Згідно вимог ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні стандартні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» [29], у приміщенні з ВДТ забезпечений 3-кратний обмін повітря за годину. Для забезпечення 3-кратного повітрообміну у приміщенні передбачена система припливно-витяжної механічної вентиляції відповідно до вимог ДБН В.2.5-67:2013 «Опалення, вентиляція та кондиціонування» [24].

Для запобігання алергічних реакцій та інших хвороб у зв'язку з великою кількістю пилу, розроблено графік прибирань, згідно з яким вологе прибирання робиться два рази на день, вранці та ввечері. Для запобігання хвороб за рахунок мікро- і макроорганізмів, продуктів їхньої життєдіяльності і життєдіяльності людей, передбачено графік дезінфекції усіх поверхонь два рази на день, вранці та ввечері.

4.4. Заходи безпеки у надзвичайних ситуаціях

4.4.1. Заходи з пожежної безпеки

Заходи з пожежної безпеки для приміщення обладнаного ПК з ВДТ, розроблені відповідно до вимог НАПБ А.01.001-2014 «Правила пожежної безпеки в Україні» [61].

Виходячи з аналізу речовин та матеріалів, які використовуються при роботі у приміщенні обладнаному ПК з ВДТ:

– згідно ДСТУ EN 2:2014 «Класифікація пожеж (EN 2:1992, EN 2:1992/A1:2004, IDT)» [31] у приміщенні обладнаному ПК з ВДТ можлива пожежа класів – А (пожежа, що супроводжується горінням твердих матеріалів) та Е (горіння електроустановок, що перебувають під напругою до 1000 В);

– відповідно до вимог ДСТУ Б В.1.1-36:2016 «Визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою» [32], воно належить до категорії «Д» з пожежної небезпеки – простір у приміщенні, у якому перебувають тверді горючі речовини та матеріали.

Оскільки приміщення яке обладнане ПК з ВДТ належить до виробництва категорії «Д» з пожежної небезпеки, тому відповідно до ДБН В.1.1-7:2016 «Пожежна безпека об'єктів будівництва. Загальні вимоги» [21] воно має II ступінь вогнестійкості.

Згідно вимог ДБН В.2.5-56:2014 «Системи протипожежного захисту» [23], в приміщенні обладнаному ПК з ВДТ встановлені теплові пожежні сповіщувачі Артон ТПТ-4 українського виробництва.

Оскільки приміщення що обладнане ПК з ВДТ має площу 14 м², тому відповідно до вимог п. 5 розділу VI «Вибір типу та необхідної кількості вогнегасників», «Правил експлуатації та типових норм належності вогнегасників» [29], для гасіння електроустановок, що знаходяться під напругою, передбачено вуглекислотний вогнегасник типу ВВК-3,5 у кількості 1 штука (з розрахунку один вогнегасник с величиною заряду вогнегасної речовини 3 кг. і більше, на 20 м² площі приміщення). Додатково, на кожному поверсі будівлі, в якій розміщене приміщення обладнане ПК з ВДТ, передбачене два переносних порошкових вогнегасника – ВП-5.

4.4.2. Порядок проведення і забезпечення евакуації робітників, службовців промислового об'єкта та населення [31]

Евакуація проводиться за рішенням Кабінету Міністрів України і здійснюється органами виконавчої влади. Рішення на проведення екстреної евакуації можуть прийняти начальники цивільного захисту (далі – ЦЗ) об'єкта, району, міста. Підготовча й організаційна робота з проведення евакуації покладається на штаби ЦЗ і евакооргани.

Одержавши розпорядження про проведення евакуації, штаби ЦЗ об'єктів господарювання разом з евакуаційними комісіями:

- уточнюють чисельність робітників, службовців і членів їхніх родин, що підлягають розосередженню й евакуації, номери залізничних ешелонів, автомобільних колон і пішохідних маршрутів, виділених об'єкту за планом; терміни прибуття на збірний евакуаційний пункт;
- оповіщають і організують збір робітників, службовців і членів їхніх родин;
- надають допомогу збірні евакуаційні пункти (далі – ЗЕП) відносно реєстрації і посадки тих, кого евакуюють, на транспорт, а також у формуванні і відправленні піших колон;
- допомагають місцевим органам у районах розосередження й евакуації розміщувати прибуваюче населення.

Начальники ЗЕП з одержанням розпорядження про початок проведення евакуаційних заходів:

- приводять ЗЕП у готовність до прийому евакуйованих;
- встановлюють зв'язок з начальниками станцій, портів, пристаней і пунктів посадки, а також зі штабами ЦЗ об'єктів, приписаних до даного ЗЕП;
- уточнюють порядок відправлення робітників та службовців підприємств, установ і організацій, номери виділених залізничних ешелонів (автоколон, суден), час їхньої подачі і відправлення, номери пішохідних

маршрутів, склад піших колон і вихідні пункти.

В міру прибуття населення начальники ЗЕП разом із представниками штабів ЦЗ об'єктів і ЖЕКів здійснюють його прийом і реєстрацію, розподіляють по вагонах (автомобілях, кораблях), формують піші колони, інформують штаб ЦЗ й евакуаційну комісію міста про хід евакуації.

Про початок евакуації населення оповіщається через підприємства, навчальні заклади, домоуправління й органи міліції.

Ідучи на ЗЕП, кожен повинен узяти із собою паспорт, військовий квиток, документи про освіту, трудову книжку чи пенсійне посвідчення, свідоцтво про народження дітей, необхідний запас продуктів (на 2-3 дні), білизну, постіль та інші необхідні речі з урахуванням тривалого перебування в замиській зоні.

Дітям дошкільного віку необхідно покласти в кишені чи пришити до одягу записки із зазначенням прізвища, імені, по батькові і місця проживання чи роботи батьків.

Перед виходом з квартири необхідно відключити електроживлення, закрити вікна і кватирки, перекрити вентилі в системі опалення і водопостачання, відключити газ, зачинити квартиру, здати ключі представнику домоуправління.

На ЗЕП ті, кого евакуюють, проходять реєстрацію, групуються по вагонах залізничного ешелону або по автомашинах автоколони і у призначений час виводяться до пунктів посадки на транспорт.

На пунктах посадки адміністрація станції (платформи, пристані) разом із представниками об'єктів організовує посадку людей у вагони (автомашини, кораблі) і підтримує необхідний порядок. Посадку проводять старші по вагонах (автомашинах, кораблях). Після посадки, а потім у дорозі, евакуйованим не дозволяється без особливої необхідності виходити з вагонів (автомашин, кораблів).

Після прибуття ешелону (автоколони) на пункт висадки ті, кого евакуюють, за розпорядженням начальника ешелону (автоколони)

вивантажуються і прямують на прийомний евакопункт, де проходять реєстрацію, розподіляються по населених пунктах і йдуть до них. Діти, інваліди і старі, а також речі тих, кого евакуюють, перевозяться місцевим транспортом.

Ті, кого евакуюють пішки також проходять реєстрацію на ЗЕП, після чого зводяться в піші колони по 500-1000 осіб, сформовані підприємствами (установами, організаціями, ЖЕКами). Начальники піших колон призначаються керівниками цих підприємств. Начальнику колони видається схема маршруту, яка є основним документом, що регламентує рух. Для зручності управління колона розбивається на групи по 50–100 осіб, у них призначаються старші, котрі перевіряють склади своїх груп, не допускають у колону сторонніх і стежать, щоб не було відстаючих.

У призначений час колони виводяться на вихідні пункти і прямують вказаними маршрутами. Розрахункова швидкість руху 3-4 км/год. Між колонами встановлюється дистанція до 500 м. Через кожні 1-1,5 години руху передбачається малий привал тривалістю 15 хв., а на початку другої половини добового переходу великий привал на 1-2 год.

Добовий перехід закінчується з приходом у проміжні пункти евакуації (далі – ППЕ). На ППЕ організують облік прибулих, тимчасове розміщення їх у житлових приміщеннях чи у наметах, забезпечення їжею та водою і подальшим відправленням до місця розселення.

Від ППЕ в залежності від обстановки і транспортних можливостей ті, кого евакуюють, можуть перевозитися транспортом сільського району чи транспортом, що звільнився від попередніх евакуаційних перевезень. Ті, хто підлягає розміщенню в прилеглих до ППЕ районах, до кінцевих пунктів можуть відправлятися і пішки.

Транспортне забезпечення розосередження та евакуації включає: вивезення населення, установ і організацій у райони евакуації, вивезення матеріальних цінностей; перевезення робочих змін з районів евакуації в місто на підприємства і назад.

Штаб ЦЗ об'єкта одержує від вищестоящого штабу виписку із плану евакуаційних заходів, в котрій зазначено, які транспортні засоби виділяються об'єкту, їх місткість, час подачі, місце посадки, час відправлення, місце і час висадки.

Перевезення автотранспортом плануються й організовуються начальником автотранспортної служби міста, який розробляє план перевезень, узгоджує його з начальником ЦЗ міста і доводить до виконавців розпорядження, у якому вказується:

- порядок та терміни устаткування транспортних засобів для перевезень;
- маршрути руху і терміни прибуття транспортних засобів;
- порядок забезпечення автомобільного транспорту паливно–мастильними матеріалами і запасними частинами;
- порядок і місце ремонту транспорту.

Для перевезення людей виділяються автобуси, легкові та вантажні автомашини, у тому числі і самоскиди; вантажні автомашини і самоскиди обладнуються сидіннями.

На базі автотранспортних підприємств міста створюються автоколони у складі 20-30 автомобілів, призначаються начальники автоколон, а на машинах – старші автомашин. При плануванні роботи автоколон бажано передбачати, щоб кожна здійснювала перевезення на одному маршруті. При розрахунках автотранспорту, необхідного для перевезення тих, кого евакуюють, виходять з пасажиромісткості машин.

З одержанням розпорядження про початок розосередження й евакуації автоколони прибувають на ЗЕП і подаються для посадки людей. По закінченні посадки виходять на свої маршрути і доставляють людей у призначені пункти висадки, потім повертаються на ЗЕП для виконання наступних рейсів. Управління автотранспортними перевезеннями на маршруті здійснюється диспетчерськими пунктами, які організовуються по одному на кожному

маршруті.

Матеріальне забезпечення включає, головним чином, постачання евакуйованого населення продовольством і предметами першої необхідності. Організація його покладається на заступника начальника об'єкта з матеріально-технічного забезпечення, що спільно зі службами ЦЗ міського та сільського районів підготовляє необхідні умови для постачання матеріальними засобами робітників та службовців об'єкта і членів їх родин у заміській зоні, а також організовує харчування працюючої зміни на об'єкті.

Забезпечення продовольством та предметами першої необхідності у заміській зоні організовується через місцеві торгові організації, мережі громадського харчування і побутового обслуговування.

Міські підприємства торгівлі, громадського харчування і побутового обслуговування одночасно з розосередженням і евакуацією населення вивозяться в заміську зону і використовуються для розширення і збільшення пропускної здатності сільських мереж.

Харчування працюючих змін підприємств, які продовжують виробничу діяльність у місті, організовується в наявних на об'єктах їдальнях.

Постачання їдальнь продуктами здійснюється службою торгівлі і харчування міста (міського району), яка створює необхідні для цього запаси продовольства в межах установлених норм.

На пішохідних маршрутах для забезпечення евакуйованих слід передбачати організацію рухомих пунктів харчування і водопостачання, а в зимовий час – і пунктів обігріву.

Постачання питною водою у заміській зоні здійснюється в основному з артезіанських колодязів, шахтних, трубчастих та інших закритих джерел.

Медичне обслуговування евакуйованого населення здійснюється через існуючу мережу лікарень, поліклінік і медпунктів сільської місцевості, розширювану за рахунок міських лікувальних установ, що вивозяться. Для збільшення персоналу лікарень і поліклінік залучаються лікарі й інші

медпрацівники з числа евакуйованих.

На період проведення евакуаційних перевезень населення медична служба ЦЗ виділяє на пункти збору і посадки медичний персонал. Для надання медичної допомоги в дорозі на кожен залізничний ешелон, автоколонну чи пішу колону виділяються медпрацівники, переважно з числа евакуйованих; у ППЕ й у пунктах висадки медичними службами сільських районів створюються медпункти.

На підприємствах, що продовжують виробничу діяльність у місті, медичне обслуговування працюючих змін організовується начальниками медичних служб об'єктів. Лікарська допомога забезпечується медичними установами, що залишаються в місті, стаціонарне лікування проводиться в лікарнях заміської зони.

Інфекційні хворі, а також підозрілі на захворювання і контакти, які вони мали з ними, негайно ізолюються й евакууються спеціальним транспортом у найближчу інфекційну лікарню з дотриманням суворого протиепідемічного режиму.

Інженерне забезпечення розосередження й евакуації включає: забезпечення утримання і ремонту доріг, бруківки дорожніх споруд, устаткування пунктів посадки і висадки, колонних шляхів на пішохідних маршрутах, побудову пішохідних переходів на водних перешкодах, обладнання укриття для населення на шляхах евакуації й у районах розміщення. Відповідальність за стан колонних шляхів і доріг покладається на начальника ЦЗ, по території якого вони проходять.

Висновки до розділу 4

Таким чином передбачений в розділі «Охорона праці та безпека у надзвичайних ситуаціях» комплекс заходів, для приміщення Запорізької обласної державної адміністрації обладнаного персональними комп'ютерами з

візуальними дисплейними терміналами, по забезпеченню безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці, пожежної безпеки і цивільного захисту, забезпечує безпечні та комфортні умови праці персоналу та безпеку персоналу в умовах пожеж та інших надзвичайних ситуацій.

Аналіз потенційних небезпек, які загрожують працівникам державних установ, визначені: ураження електричним струмом, механічне травмування підвищене нервово-психічне навантаження, недостатнє або надмірне освітлення робочих місць, неправильні або нераціональні дії персоналу в умовах надзвичайних ситуацій, можливість загоряння, в зв'язку з порушенням правил протипожежної безпеки, вплив електромагнітного поля та звуковий вплив.

Також було виявлено заходи по забезпеченню безпеки та у зв'язку із цим розглянуто ПУЕ-2017 «Правила улаштування електроустановок. [На заміну ПУЕ-86 ; чинний з 2017-08-21]», НПАОП 40.1-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів. [На заміну ДНАОП 0.00.1.21-84 ; чинний з 1998-01-09]» та ДСанПіН 3.3.2.007-98. «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин. [Чинний від 1998-12-10]».

Було досліджено заходи з виробничої санітарії та гігієни праці та виконано розрахунок із визначення оптимального рівня освітленості в офісному приміщенні.

Розглянуто заходи з пожежної безпеки на основі НАПБ А.01.001-2014 «Правила пожежної безпеки в Україні», ДСТУ EN 2:2014 «Класифікація пожеж (EN 2:1992, EN 2:1992/A1:2004, IDT)», ДСТУ Б В.1.1-36:2016 «Визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою», ДБН В.1.1-7:2016 «Пожежна безпека об'єктів будівництва. Загальні вимоги», ДБН В.2.5-56:2014 «Системи протипожежного захисту» та Правила експлуатації та типових норм належності вогнегасників.

ВИСНОВКИ

1. Розглянуто підходи науковців до визначення понять «регіон» та «розвиток». Під соціально-економічним розвитком регіону пропонується розуміти динамічний процес позитивних кількісних та якісних змін, які призводять до зростання економіки та рівня життя населення регіону. Соціально-економічний розвиток регіону зумовлений його природними ресурсами, географічним положенням, засобами виробництва, обсягами інвестицій, трудовим та науково-технічним потенціалом. Рівень соціально-економічного розвитку регіону визначається за допомогою комплексу соціальних та економічних показників.

2. Визначено дефініції економічної категорії «соціально-економічна безпека». Соціально-економічна безпека регіону - це здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, а також гарантовану правову та інституційну захищеність життєво важливих соціальних інтересів населення, що проживає в даному регіоні. Розглянуто показники, чинники та загрози, що впливають на рівень соціально-економічної безпеки.

3. У забезпеченні соціально-економічної безпеки регіону важливу роль відіграє інвестування. Реалізація інвестиційних проектів формує структуру регіональної економіки, визначає місце регіону в економіці країни, змінює структуру попиту на ринку праці. Інвестиційна діяльність забезпечує здійснення технічного переозброєння, підвищення якісних показників господарської діяльності і, головне, підвищення якості і рівня життя населення.

4. Проаналізовано цілі та критерії розвитку Запорізького регіону в сучасних умовах, які визначені Стратегією регіонального розвитку області на період до 2027 року. Встановлено, що в області успішно виконуються завдання по досягненню стратегічних цілей розвитку регіону: збільшується обсяг валового регіонального продукту, зростає рівень зайнятості населення та

доходи працюючих. Проте слабкими сторонами розвитку регіону є недостатність джерел фінансування для видобутку корисних копалин, відсутність покращення екологічної ситуації в області, зрошення сільськогосподарських угідь.

5. Проведено аналіз інвестиційного забезпечення розвитку Запорізького регіону, проаналізовано обсяги надходжень внутрішніх та іноземних інвестицій в економіку області. Виявлено зменшення обсягу внутрішніх інвестицій. Обсяги внутрішніх капіталовкладень зменшуються з причини недостатності джерел їх фінансування. Така ситуація вимагає активного пошуку напрямів вдосконалення інвестиційної діяльності в регіоні. Приплив прямих іноземних інвестицій в регіон характеризується позитивною динамікою, за 5 років їх сума зросла на 33,7%. Однак показник «обсяг іноземних інвестицій на 1 особу населення» є надзвичайно низьким, порівняно з іншими країнами (541 долар США). Таким чином область має середній рівень інвестиційної привабливості, проте темпи зростання обсягів інвестування поки що є невисокими. Приріст прямих іноземних інвестицій в економіку області є мізерним, що не дозволить у перспективі збільшувати обсяги валового регіонального продукту. Така ситуація вимагає удосконалення інвестиційної діяльності в регіоні. До інструментів залучення інвестицій в регіон включають: створення Інвестиційного веб-порталу; створення небюджетної установи «Агенція регіонального розвитку Запорізької області»; розробку Інвестиційного паспорта регіону та інвестиційних паспортів об'єднаних територіальних громад; створення інтерактивної карти Запорізької області у сфері відновлюваної енергетики; використання елементів державно-приватного партнерства (ДПП). На сьогоднішній день в рамках ДПП в області реалізуються 9 інвестиційних проектів.

6. Проведено оцінку рівня соціально-економічної безпеки Запорізького регіону. Оптимальний рівень соціально-економічної безпеки Запорізького регіону досягнуто лише за показниками «ВРП на 1 особу населення» та

«відношення наявного доходу населення до ВРП». Значення інших показників оцінюється як критичне. Зроблено висновок, що рівень соціально-економічної безпеки області на сучасному етапі можна вважати задовільним, проте в найближчій перспективі він може стати критичним. Значні загрози для економіки області становлять низькі темпи приросту прямих іноземних інвестицій, від'ємний природний приріст населення та високий рівень безробіття на ринку праці.

7. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано цілі та послідовність розроблення програми зміцнення соціально-економічної безпеки Запорізького регіону. Метою програми є зниження вірогідності виникнення в регіоні кризових явищ соціально-економічного характеру, підвищення рівня та якості життя населення. Етапи розроблення програми наступні: вибір методів та показників оцінки; моніторинг загроз соціально-економічній безпеці регіону; оцінювання рівня соціально-економічної безпеки регіону; аналіз отриманих результатів оцінки; пошук та обґрунтування напрямів зміцнення соціально-економічної безпеки регіону.

8. Удосконалено підходи до оцінювання соціально-економічної безпеки Запорізького регіону. Запропоновано здійснювати комплексну оцінку рівня соціально-економічної безпеки регіону шляхом розрахунку інтегрального показника. Для цього сформовано перелік показників (індикаторів) соціально-економічної безпеки за трьома сферами: економічною, соціальною та екологічною (13 індикаторів), визначено вагові коефіцієнти для вибраних показників, а також їх еталонні або граничні значення. Апробацію запропонованої методики здійснено на прикладі Запорізької та Дніпропетровської областей України. За результатами запропонованої методики оцінки рівня соціально-економічної безпеки, для її зміцнення в Запорізькому регіоні необхідно підвищення інвестиційної діяльності та пошук нових інструментів інвестування розвитку регіону.

9. Запропоновано напрями удосконалення інвестиційної діяльності в Запорізькому регіоні, які включають: покращення інвестиційного клімату в області; розширення переліку інструментів залучення інвестицій (різні форми ДПП та цінові аукціони); створення техно- та наукових парків; розвиток міжнародної взаємодії у сфері інвестування; підвищення компетенції кадрів, що займаються інвестиційною діяльністю. Реалізація запропонованих заходів дозволить поліпшити інвестиційний імідж області для залучення іноземних інвестицій, залучити в економіку регіону інвестиційні ресурси, реалізувати важливі для області проекти, збільшити обсяги податкових надходжень до бюджету, створити нові робочі місця. В кінцевому підсумку це приведе до зміцнення соціально-економічної безпеки регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 22.09.2020).
2. Акімова Л. М. Аналіз стану економічної безпеки за суб'єктивними оцінками експертів. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 2(20). URL: <http://www.dbuapa.dp.ua> (дата звернення: 22.09.2020).
3. Андронік О. Л. Оцінка основних показників соціально-економічного розвитку України. *Економіка і організація управління*. 2016. № 3(23). С. 357-367.
4. Бильчак В. С., Бильчак М. В. Приграничные регионы: типология, диагностика, инновации: монография. Москва: Креативная экономика, 2017. 324 с.
5. Білик Р. Р. Оцінювання взаємозв'язків економічної безпеки та конкурентоспроможності регіону. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 1. С. 23-30.
6. Бондаревська О. М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 24(2). С. 54-57.
7. Буколова В. В. Соціально-економічна безпека регіону як головна категорія безпекології мезорівня. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічна аналітика та антикорупційний аудит в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, регіону, суб'єктів господарювання»*. 26-27 жовтня 2017 р., Харків. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/48476> (дата звернення: 22.09.2020).
8. Буколова В. В. Програма зміцнення соціально-економічної безпеки регіону: зміст та послідовність розроблення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 27(2). С. 88-92. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_27\(2\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_27(2)_24) (дата звернення: 20.10.2020).

9. Верхоглядова Н. І., Олініченко І. В. Регіон як самокерована соціально-економічна система. *Інноваційна економіка*. 2013. № 5. С. 113-117.
10. Вечеря С. В. Діалектика сутності поняття «розвиток соціально-економічних систем». *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 1(56). С. 61-65.
11. Вишневська О.М., Зуб О. М. Економічна безпека : словник термінів. - Миколаїв : МНАУ, 2015. 18 с.
12. Власов В. Г. Поняття регіону як актора сучасних міжнародних зв'язків. *Грані*. 2015. №3(119). С. 28-34.
13. Войтик О. Регіон як цілісна господарська система в державному управлінні. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 4(49). Ч. I. С. 77-84.
14. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 22.09.2020).
15. ГОСТ 12.0.003-74* Система стандартів безпеки праці. Опасные и вредные производственные факторы. Классификация. [Введ. 1976-01-01]. М. : Госстандарт ССРСР, 1974. 4 с. (Межгосударственный стандарт)
16. ГОСТ 12.1.005-88. Система стандартів безпеки праці. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны. [На заміну ГОСТ 12.1.005-76 ; чинний з 1989-01-01]. М. : МОЗ СРСР, 1988. 50 с. (Міждержавний стандарт)
17. Гречан А. П., Бабич Л. М. Інноваційно-інвестиційна діяльність як базова передумова сталого розвитку суб'єктів господарювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Випуск 34. С. 27-32.
18. Гречко А. В. Напрями державної регіональної політики щодо активізації сталого розвитку регіонів в умовах інституціональних змін. *Агросвіт*. 2019. № 13-14. С. 39-43.
19. Григоренко Д. А. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 1. С. 32-34.

20. Гришина Л., Бойко Є. Економічна безпека регіонів України в умовах посилення ризиків нестабільності. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства*. 2016. № 1. URL: <https://studlib.org.ua> (дата звернення: 22.09.2020).
21. ДБН В.1.1-7:2016. Пожежна безпека об'єктів будівництва. Загальні вимоги. [На заміну ДБН В.1.1.7-2002 ; чинний від 2017-06-01]. К. : Мінрегіон України, 2017. 47 с. (Державні будівельні норми)
22. ДБН В.2.5-28-2018. Природне і штучне освітлення. [На заміну ДБН В.2.5-28-2006 ; чинний з 2019-03-01]. К. : Мінрегіон України, 2018. 133 с. (Державні будівельні норми України)
23. ДБН В.2.5-56:2014. Системи протипожежного захисту. [На заміну ДБН В.2.5-56:2010 ; СНиП 2.04.05-91 (розділи 5 та 22) ; чинний від 2015-07-01]. К. : Мінрегіон України, 2014. 191 с. (Державні будівельні норми)
24. ДБН В.2.5-67:2013. Опалення, вентиляція та кондиціонування. [На заміну СНиП 2.04.05-91 ; крім розділу 5 та додатка 22. ; чинний від 2014-01-01]. К. : Мінрегіонбуд України, 2013. 149 с. (Державні будівельні норми України)
25. Деделюк К. Ю. Актуальні виклики активізації інвестиційної діяльності регіонів України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. 2015. Випуск 2(4). С. 133-137.
26. Денисенко М. П. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 15-19.
27. Дергачова В. В., Кузнєцова К. О. Державно-приватне партнерство як інституціональний інструмент інвестування економіки України. *БізнесІнформ*. 2018. № 1. С. 111-116.
28. Джаман М. О. Теорія економіки регіонів : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 384 с. URL: <https://pidru4niki.com> (дата звернення: 27.09.2020).
29. ДСанПіН 3.3.2.007-98. Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин.

[Чинний від 1998-12-10]. К. : МОЗ України, 1998. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=2445> (дата звернення: 10.11.2020).

30. ДСН 3.3.6.042-99. Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень. [Чинний від 1999-12-01]. К. : МОЗ України, 1999. 106 с. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/va042282-99> (дата звернення: 10.11.2020).

31. ДСТУ EN 2:2014. Класифікація пожеж (EN 2:1992; EN 2:1992/A1:2004, IDT). [На заміну ГОСТ 27331-87 ; чинний з 01.01.2016]. К. : Мінекономрозвитку України, 2014. 7 с. (Державний Стандарт України)

32. ДСТУ Б В.1.1-36:2016. Визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою. [На заміну НАПБ Б.03.002-2007 ; чинний від 2017-01-01]. К. : Мінрегіонбуд України, 2016. 66 с. (Державний Стандарт України)

33. Іващенко Т. Ю. Сталий людський розвиток як основний вектор соціально-економічних трансформацій у XXI столітті. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2015. № 2. С. 195-199.

34. Інвестиційний атлас України. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 22.09.2020).

35. Інвестиційний веб-портал Запорізької області. URL: <https://investment.zoda.gov.ua> (дата звернення: 22.09.2020).

36. Інвестиційний паспорт Запорізької області. URL: <https://www.zoda.gov.ua> (дата звернення: 22.09.2020).

37. Калашнікова Л. В. Соціально-філософські витoki становлення концепту безпеки у протосоціології. *Грані*. 2016. № 9 (137). С. 6-13.

38. Кальницька М. А. Соціальна безпека: поняття та рівні дослідження. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 17. С. 566-571.

39. Квасницька Р. С. Дефініційний аналіз поняття «інвестиційна діяльність». *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки*. 2014. Вип. 26. С. 198–203.

40. Кизиль Е. В. Теоретико-методологические подходы к исследованию

потенциала розвитку регіональної соціально-економічної системи. *Проблеми сучасної економіки*. 2017. № 1(71). С. 132-135.

41. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук: 08.01.01. Київ, 2007. 36 с. URL: <http://referatu.net.ua> (дата звернення: 22.09.2020).

42. Кобилін П. О. Семінар з проблем регіонального розвитку: навчально-методичний посібник. Харків, 2016. 73 с.

43. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. Редакція від: 03.07.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (дата звернення: 10.11.2020).

44. Козаченко Г. В., Буколова В. В. Аналіз підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону. *Проблеми економіки*. 2018. № 1(35). С. 150-157.

45. Конюхов Ю. М. Сталій розвиток регіонального господарства. *Ефективна економіка*. 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 22.09.2020).

46. Корнієвський О. Концепт суспільної безпеки: сучасний науково-експертний дискурс. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2009. Випуск 21. С. 103-107.

47. Кузьменко О. В. Інвестиційний клімат та інвестиційна привабливість регіонів України. *Економічний нобелівський вісник*. 2015. № 1(8). С. 46-54.

48. Кульганік О. М. Моніторинг інвестиційної привабливості бізнес-середовища України в контексті розвитку світової економіки. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 36. С. 9-14.

49. Купрієнко Д. А., Дем'янюк Ю. А., Діденко О. В. Державна територія і державний контроль: навчальний посібник. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2014. 256 с.

50. Лендел О. М. Управління соціально-економічним розвитком

регіону за допомогою державного регулювання механізму залучення інвестицій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку.* 2017.

№ 875. С. 308–314.

51. Ліба Н. С., Ющик Л. В. Поліваріантність поняття «регіон». *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2017. Випуск 14, частина 2. С. 10-13.

52. Ляшенко П. А. Управління економічним розвитком регіону на засадах протидії загрозам його соціальній безпеці: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. Сєверодонецьк, 2018. 228 с.

53. Максимова И. В., Молоканов В. М., Новиков М. В., Придачук М. П. Основы анализа социально-экономического развития территорий: учебное пособие. Волгоград: Изд-во Волгоградского филиала РАНХиГС, 2016. 116 с.

54. Малиновський В. Концептуалізація поняття «регіон». *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України.* 2012. Вип. 4. С. 163–170.

55. Малышкин А. П. Современные проблемы обеспечения социально-экономической безопасности региона. *Социально-экономические явления и процессы.* 2015. № 12. С. 39-43.

56. Мельник В. В. Теоретичні засади соціально-економічного розвитку регіону як складник державного регулювання економіки. *Економіка і суспільство.* 2018. Випуск 17. С. 125-130.

57. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 22.09.2020).

58. Мордань Є. Ю., Закорко К. С. Сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного*

університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 23(2). С. 63-67.

59. Мороз М. О. Інвестиційна безпека України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. 252 с.

60. Назарова Г. В., Дем'яненко А. А. Теоретичні аспекти визначення сутності поняття «безпека». *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця»*: тези доповідей, 31 травня – 1 червня 2018 р. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. С. 109–110.

61. НАПБ А.01.001-14. Правила пожежної безпеки в Україні. [На заміну НАПБ А.01.001-04 ; чинний від 2014-12-30]. К. : МВС України, 2014. 91 с. (Нормативний акт пожежної безпеки)

62. Невейкина Н. В. Типологизация регионов. *Ученые записки Орловского государственного университета*. 2013. №5(55). С. 43-45.

63. Неживенко О. Комплексний аналіз регіонального ринку праці та діяльності Державної служби зайнятості у Запорізькій області. Аналітичний звіт-2020. URL: www.ua.undp.org (дата звернення: 20.09.2020).

64. Нечаєва І. А. Реформа системи соціального страхування як засіб зміцнення соціально-економічної безпеки України в умовах перманентної кризи. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 4. 2020.– URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1634> (дата звернення: 02.05.2020). DOI: 10.32702/2307-2156-2020.4.58

65. Нечаєва І. А., Джейлан А. М. Інвестиційний потенціал регіону: економічна сутність, структура та фактори впливу. *Кримський економічний вісник: Науковий журнал*. Сімферополь: ГО «Наукове об'єднання “Economics”», 2013, № 6 (07). ч.ІІ. С.38-41.

66. Нечаєва І. А., Лавріненко В. О. Інвестування: сутність, цілі, види, напрямки. *Тиждень науки-2020. Факультет економіки та управління. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 13–17 квітня 2020 р.* Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 223 -225.

67. Нечаєва, І. А. Визначення, ознаки та характеристики

старопромислового регіону. *Збірник центру наукових публікацій «Велес» за матеріалами V міжнародної науково-практичної конференції: «Осінні наукові читання», 1 частина* м. Київ: збірник статей (рівень стандарту, академічний рівень). Київ: Центр наукових публікацій, 2016. С.105-114.

68. Нечипоренко А. В. Фінансові інструменти стимулювання регіонального розвитку в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Ірпінь, 2018. 270 с.

69. НПАОП 0.00-7.15-18. Вимоги щодо безпеки та захисту здоров'я працівників під час роботи з екранними пристроям. [На заміну НПАОП 0.00-1.28-10 ; чинний від 2018-05-18]. К. : Мінсоцполітики України, 2018. 6 с. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0508-18> (Нормативно-правовий акт охорони праці) (дата звернення: 10.11.2020).

70. НПАОП 40.1-1.21-98. Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів. [На заміну ДНАОП 0.00.1.21-84 ; чинний з 1998-01-09]. К. : Мінпраці України, 1998. 89 с. (Нормативно-правовий акт охорони праці)

71. Опанасюк Ю. А. Методологічні основи оцінювання інвестиційної привабливості рекреаційного комплексу міських агломерацій. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2020. № 1. С. 16-24.

72. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Дніпропетровській області. URL: <http://www.dnprstat.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2020).

73. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Запорізькій області. URL: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2020).

74. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2020).

75. Офіційний веб-сайт Запорізької обласної державної адміністрації. URL: <https://www.zoda.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2020).

76. Офіційний веб-сайт рейтингового агентства «Євро-Рейтинг». URL:

<http://euro-rating.com.ua> (дата звернення: 23.09.2020).

77. Офіційний курс гривні до іноземних валют (середній за період). URL: bank.gov.ua (дата звернення: 23.09.2020).

78. Петренко Л. М. Теоретичні аспекти дослідження інвестиційної діяльності. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22, ч. II. С. 1-5.

79. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Вип. 27(1). С. 30-34.

80. Поєдинок В. В. Інвестиційна діяльність як вид господарської діяльності. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 131-135.

81. Правила експлуатації та типових норм належності вогнегасників. [На заміну НАПБ Б.03.001-2004 ; чинний від 2018-02-23]. К. : МВС України, 2018. 23 с. (Правила)

82. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5.02.2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (дата звернення: 23.09.2020).

83. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 8.09.2005 р. № 2850-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення: 23.09.2020).

84. Про мінімальні вимоги безпеки та здоров'я при роботі з екранними пристроями. [Чинний від 1990-05-29]. Брюссель. : Рада Європейських співтовариств, 1990. 14 с. URL: <http://docs.pravo.ru/document/view/32704903/> (Директива 90/270/ЄЕС) (дата звернення: 10.11.2020).

85. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15> (дата звернення: 23.09.2020).

86. ПУЕ-2017. Правила улаштування електроустановок. [На заміну ПУЕ-86 ; чинний з 2017-08-21]. К. : Міненерговугілля України, 2017. 617 с.

87. Работін Ю. А. Соціально-економічний розвиток регіону в системі забезпечення продовольчої безпеки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. Одеса, 2019. 195 с.

88. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів. Київ: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2013. 356 с. URL: <http://old.csi.org.ua> (дата звернення: 23.09.2020).

89. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів-2014. Київ: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2014. 390 с. URL: <http://www.ier.com.ua> (дата звернення: 23.09.2020).

90. Ринок відновлювальної енергетики у 2020 році: як будуть працювати «зелені» аукціони. URL: <https://getmarket.com.ua> (дата звернення: 23.09.2020).

91. Сатир Л. М. Інноваційний погляд на проблематику забезпечення економічної безпеки в Україні: галузево-секторальний та регіональний рівні. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 1(175). С. 83-93.

92. Світлична Д. О. Регіон - цілісна природно-соціально-економічна система. *Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки*. 2016. Т. 21, вип. 1. С. 142-152.

93. Сегеда С. А. Методологічні основи категорії «розвиток»: філософський аспект. *Економіка та держава*. 2018. № 10. С. 14-22.

94. Серебрянська Д. Рейтинг інвестиційної привабливості міст. URL: <https://ngoipr.org.ua/acts/2725-2> (дата звернення: 23.09.2020).

95. Синиця С. М., Бринзей Б. С. Економічна безпека регіону як важливе завдання стратегічного розвитку. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2014. Випуск X. С. 48-53.

96. Синчук І. В. Вплив SWOT-аналізу на прийняття управлінських рішень в умовах фінансової кризи. *Молодий вчений*. 2016. № 3(30). С. 174-178.

97. Скоробогатова Н. Є. Дослідження сутності інвестицій та інвестиційної діяльності. *Економічний вісник НТУУ "КПІ"*. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua>

(дата звернення: 25.09.2020).

98. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року, затверджена рішенням обласної ради від 12.12.2019 р. № 134. URL: <https://www.zoda.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2020).

99. Толковый словарь Даля. URL: <http://slovardalja.net> (дата звернення: 23.09.2020).

100. Тульчинська С. О. Підходи до визначення поняття «регіон» в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2012. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 24.09.2020).

101. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 751 с.

102. Фімяр С. В. Методичне забезпечення моніторингу економічної безпеки регіонів. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 8. С. 450-454.

103. Фінансово-економічна безпека: стратегічна аналітика та аудиторський супровід: монографія / за заг. ред. Т. В. Момот. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. 340 с.

104. Чернишев В. Г., Окара Д. В., Ковальова І. Л. Аналіз прямих іноземних інвестицій в економіку Одеської області. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 22.09.2020).

105. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2020 року: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики, 2020. 82 с. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2020).

106. Nechayeva I. (2020), "Analysis of state and development of industrial infrastructure in Zaporizhzhya region", *Roczniki Ekonomiczne KPSW w Bydgoszczy Roczniki Ekonomiczne*, vol. 12 , pp. 137-150.

107. Nechayeva I. (2020), Modern tools for regional development programming. Intelligent computer-integrated information technology in project and program management [Text] : Collective monograph edited by I. Linde, I. Chumachenko, V. Timofeyev. Riga : ISMA, 2020. 324 p., pp. 178-192.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вихідна статистична інформація для розрахунку інтегрального показника соціально-економічної безпеки Запорізької та Дніпропетровської областей за 2019 р.

Показники	Значення за областями		Значення по Україні
	Запорізька	Дніпропетровська	
Валовий регіональний продукт (по Україні - ВВП), млн. грн.	147076	369468	3974564
Населення, тис. Осіб	1687,4	3176,7	41902,4
ВРП на 1 особу, грн.	85784	114784	84235
Обсяг внутрішніх інвестицій, млн. грн.	14876,7	66951,1	623978,9
Обсяг внутрішніх інвестицій у розрахунку на 1 особу, грн.	8816,3	21075,7	14891,2
Приріст прямих іноземних інвестицій за рік, млн. грн.	312,5	6775,3	75081,3
Відношення приросту ПІІ до ВРП, %	0,21	1,83	1,89
Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості, %	1,6	0,2	x
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	9,5	7,7	8,2
Середньомісячна заробітна плата, грн.	10480	10751	10497
Наявний дохід населення, млн. грн.	111553	240620	x
Відношення наявного доходу населення до ВРП, %	75,8	65,1	x
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, %	0,5	2,6	1,1
Коефіцієнт природного приросту, проміле	-9,6	-8,9	x
Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в розрахунку на 1 км ² , т	6,4	18,1	6,8
Обсяг утворених відходів у поточному році у розрахунку на 1 особу населення, т	3,2	79,4	10,5
Відношення суми витрат на охорону навколишнього природного середовища до ВРП, %	2,69	2,94	1,1

Джерело: [53; 54; 55]